

05
V-54

90 APR 1971

1931. ANUL XXIII.

MARTIE No. 3

4883/D

Viața Românească

BIBLIOTECA CENTRALA Reg. Deva Sala de lectură	05
	V-54.

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

SUMAR:

Petre Pandrea	<i>Incotro? (Bogați și săraci).</i>
Mihail Sadoveanu	<i>Băieșel.</i>
Radu Vulpe	<i>Callatis (Povestea unei vechi cetăți elene din Dobrogea).</i>
D. Ciurezu	<i>Dincolo de margini. — In câmp (Versuri).</i>
Dragoș Protopopescu	<i>Cițiva oameni, papagalul și încă un om.</i>
Zoe Verbiceanu	<i>Casa cu minuni.</i>
Demostene Botez	<i>Călătorii</i>
Nicolae Tolu	<i>Istorie și artă.</i>
Const. I. Vișoianu	<i>Cronica externă (Comisiunea Europeană).</i>
P. Nicanor & Co.	<i>Miscellanea (Revistele. — Timp și suflet. — Din științele exacte : descoperirea d-rei Mărăcineanu).</i>

Recenzii : *I. E. Torouțiu :* Heinrich Heine și reinismul în literatura românească. I. G. — *C. J. Popp Serboianu :* Les Tsiganes. Histoire, ethnographie, linguistique, grammair, dictionnaire. Al. Graur. — *André Maurois :* Tourguenev. — *G. Déat :* Perspectives socialistes. M. R. — *C. I. Parhon et M. Goldstein :* Traité d'Endocrinologie (Les secrétions internes au point de vue morphologique, chimique, physiologique et thérapeutique). Dr. I. Ornstein.

Revista Revistelor : „Anglia și problema hindusă” (*Revue de France*). — „Viața lui A. Comte” (*Ric et Rac*) — „Briganzii romantici în Italia” (*Revue Mondiale*). — „Inflația operelor lui Dostoievski în Germania” (*Die Slavische Rundschau*). — „Reforma învățământului superior din Rusia în 1930” (*Ost-Europa*).

Mișcarea intelectuală în străinătate : Literatură. — Romane.

Tabla de materie

Biblioteca Municipiului Deva
SALA DE LECTURĂ

Redacția și Administrația : Str. Const. Mille 7-9-11, București

1931

Viața Românească apare lunar cu 120 pagini. — Abonamentul în țară un an 500 lei; jumătate an 250 lei. — Pentru străinătate un an 650 lei; jumătate an 375 lei.

Reproducerea oprită.

M. 883 D

VIAȚA ROMÎNEASCĂ

REVISTA LUNARĂ

București, Str. Const. Mille (Sărindar) No. 7-9-11

Anul XXIII

Prețul Abonamentelor :

IN ȚARĂ :

Pe un an . . . . . Lei 500
Pe jumătate an . . . . . „ 250
Pentru Bănci și Societăți, anual . . . , 600

IN STRĂINĂTATE :

Pe un an . . . . . Lei 650
Pe jumătate an . . . . . „ 375

Abonamentele se pot face dela orice număr, trimițând suma prin mandat poștal sau platind costul direct la birourile administrației din București, str. Const. Mille No. 7-9-11.

Colecții complete pe anul 1930, cu lei 400 colecția.

Administrația.

Pentru Autori

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție nu se înapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați despre aceasta cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacția își rezervă dreptul să tipărească articolele cînd va crede de cuviință, conducîndu-se numai după considerații tehnice și editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Autorilor nu li se pot trimite corecturile și, prin urmare, sînt rugați să-și redacteze manuscrisele definitiv și citeț.

Pentru tot ceiace privește redacția: manuscrite, reviste, ziare, cărți, etc., a se adresa la **Redacția Revistei „Viața Romînească”, Strada Const. Mille No. 7-9-11, București.**

CĂRȚI APĂRUTE ÎN EDIT. „ADEVERUL” S. A.

C A T A C L I S M U L

ROMAN DIN ANUL 2000

de UPTON SINCLAIR

PREȚUL 70 LEI

A APARUT:

DOCUMENTĂRI ȘI LĂMURIRI POLITICE

de C. STERE

PRELUDII:

PARTIDUL NAȚIONAL-ȚĂRĂNESC

și „CAZUL STERE”

PREȚUL 120 LEI

„ADEVERUL LITERAR ȘI ARTISTIC”

— REVISTĂ SĂPTĂMÎNALĂ —

Abonamentul 300 lei anual. Prețul unui exemplar 7 lei.

Redacția și Administrația : București, Str. Const. Mille No. 7—9—11.

PREȚUL 40 LEI

A APARUT:

SCRIITORI ȘI CURENTE

de G. IBRĂILEANU

Ediția a II-a

PREȚUL 80 LEI

A APARUT:

PRIVIND VIAȚA

— CUGETĂRI —

de G. IBRĂILEANU

Editura „Cultura Națională”

PREȚUL 60 LEI

A APARUT:

MEMORIAL

— NOTE DE DRUM DIN SPANIA —

de MIHAI D. RALEA

Editura „Cultura Națională”

PREȚUL 80 LEI

Încotro?

I

Bogați și Săraci ¹

Sufletul românesc se află de un veac în continue prefaceri. Aceasta corespunde, dela 1829 — tratatul din Adrianopol — prin care Principatele Române intrau în complexul capitalist apusean — unei schimbări profunde și treptate în structura economiei și stilului de viață românesc. *Wirtschaft ist Schicksal*, economia politică e destinul popoarelor moderne. Niciodată nu se verifică mai exact decât la noi intuiția profetică a lui Walther Rathenau.

Intr'un singur veac (1829—1929) agricultura românească a fost de două ori proletarizată prin dialectica specială a sistemului capitalist mondial în care am intrat. Prima perioadă s'a caracterizat prin pauperizarea și alungarea titularilor de drept ai proprietății rurale — boierii — și intrarea pământurilor în mâinile reprezentanților capitalului financiar sau ale celor care știuseră să lucreze politic și economic la vreme cu el. Printr'un *act politic*, adică prin Expropriere s'a refăcut temporar vechea lume organică rurală: legătura directă cu pământul și raporturi juridice corespunzătoare. În mai puțin de un deceniu posesorii *directi* ai sistemului nou au fost proletarizați ca și mai înainte boierii, pământurile intrând în proprietatea reală sau virtuală a băncilor și a exponenților lor, cămătarii.

Este ciudat cum repetiția fenomenului nu a fost încă sesizată de lume cât mai multă. Iată de ce am căutat să scriu cartea mea pe înțelesul tuturor și am renunțat la aparatul științific, prezentînd datele obținute și scoțînd în evidență nu-

¹ Publicăm aceste articole—scrise cu un mare talent și cu o remarcabilă sinceritate — ale căror idei corespund în cea mai mare parte cu programul revistei noastre, lăsînd unele vivacități polemice răspunderii autorului.

mai citeva simptome speciale și ilustrative. Alegerea capitolelor poate părea arbitrară. Dar după cum pe o hartă geografică, cu spațiu redus nu poți însemna toate târgurile și satele, tot astfel într'o *hartă sociologică* actuală nu poți indica decît resorturi și proeminențe.

O carte de sociologie contemporană romină, dacă nu tratează despre triburile din Australia — afecțiunea comică a universitarului nostru — sau nu face apologia actualului sistem (gen H. Sanielevici—Șt. Zeletin) pe care într'o ciudată analiză spectrală îl găsesc ca pe cea mai bună lume dintre toate lumile posibile — este supusă multor pericole. Incercarea de a ataca probleme contemporane, iar nu de a face o nouă carte moartă dintr'o bibliotecă cu cărți moarte și uneori vii, va fi interpretată drept... subiectivism nepermis.

Luîndu-se model universitarii sociologi cu cercetări australiene scrise la umbra teiului valahic s'a creiat o imagină falsă despre esența cercetătorului social: o ființă ireală căzută cu lopata din cer, scris sălcii și gol poreclit cu ipocrizie „științific”, împăcînd capra cu varza, pe balaur cu Sft. Gheorghe, aruncînd draperii roze peste divergențe ireductibile.

Pentru cercetări sociale și juridice în domenii contemporane trebuie curaj și puritate de intenții. Nu este puritate de intenții, atunci cînd vrei să mușamalizezi fenomenele și direcția lor pentru ochii de Argus ai moucharzilor.

Cercetătorul sociologic are de stabilit direcția unde curg apele subterane și șuvoaiele mai puternice ale societății. Contra *direcției* pot interveni *atitudinile* care sunt și ele date ale problemei: 1) *pentru* curentul inevitabil, 2) romantic și reacționar *contra lui*, 3) *neutral*, adică laș, 4) pentru canalizare, sublimare, etc. Operațiunea prealabilă este de *descifrare* a evenimentelor.

Evident, că pentru a întreprinde o asemenea lucrare a trebuit să arunc iubirile cele mai scumpe ale inimii și educației mele. Analizînd istoric și genetic mitul național l-am văzut coincizînd cu luptele burgheziilor naționale pentru piețele internaționale de desfacere, „națiunea” fiind suport, pretext, mască, apărare internă și externă, galvanizare.

„Specificul național” aplicat *politic* a suferit aceeași soartă. Dela intrarea Romîniei în sistemul capitalist raporturile dintre oameni se pun exact în același mod ca pretutindeni: bogați și săraci, capitaliști și proletari, forme contractuale, dizolvarea treptată și efectivă a organicului, etc.

* * *

Apariția „chestiei sociale” în Romînia o văd legată de denunțarea inevitabilă și necesară a pactului tacit dintre bo-

gați și săraci, strinși temporar de către destinele istorice pe același platou al națiunii. Comunitatea de limbă și de multe ori de sînge nu lăsa să se vadă diferențele adînci și exploatarea, sau nu s'a pus accentul hotărîtor pe aceste diferențe. Cu cei doi factori comuni s'a clădit iluzia unei înfrățiri și speranța realizării dreptății între ei. Atîta vreme cît privirile erau îndreptate spre hotare pentru desrobirea unor frați aflați sub jugul și disprețul unor magnați unguri, conți austriaci și aristocrați ai țarismului, iluzia trăgea o perdea groasă peste boierii și negustorii proprii, care storceau pînă la sînge țaranul și muncitorul valah.

După dezrobirea iobagilor naționali de sub dominația străină se ridică la orizont problema grea a dezrobirii în țară nouă. Chestia socială, exploatarea săracilor de către o grupă de bogăți, trecută cu vederea sau drapată copios cu tăcere, considerată insidioasă sau inoportună, hulită și pedepsită cu închisori și oprobriu, va trebui reluată de către alte mîni, de o serie nouă de luptători pentru a o impune atenției publice, pentru a o răspîndi în toate colțurile și pentru a contribui la rezolvarea ei în sensul unei protecțiuni maxime a muncii, cum cere vremea de azi și prescripția împiedecării exploatării sub o formă sau alta.

După beția și farmecul național se constată cu uimire că, dacă exploatarea și-a părăsit uneori formele hidoase ale jicinirii directe a demnității individuale prin simpla apartinere la o comunitate deosebită de oameni, ea se continuă totuș luxuriant sub alte modalități ceva mai rafinate, cu dinți mai invizibili, dar mai veninoși. În locul magnatului a sosit negustorul capitalist, în locul boierului expropriat s'a instalat plutocratul. Avem eterna poveste a ciocoiului vechiu înlocuit cu ciocoiul nou. Limbajul lui Nicolae Filimon va trebui iarăși studiat în filele romanului lui naiv, reîmprospătat cu sînge și durere contemporană, aliat cu pumnale, iubire, antitoxice și mașini moderne de luptă, repus în circulație pentru apărarea unei suferinți identice.

„Două neamuri”. Romanul fără artă și fără orizont de odinioară al lui Sandu-Aldea a definit just simțămintele și realitățile exploatării. De orice neam va fi reprezentantul ei, coincidența sau necoincidența singelui neputînd șterge relația, el trezește pretutindeni și oricînd aceiași oroare, cînd conștiința socială este trează, provoacă aceleași suferinți în activitatea și existența lui.

Parazitismul social român, legitimat și apărat de către numeroșii săi lachei, plătiți direct sau indirect, conștiinți sau fără să-și dea sama, predică în ultima vreme soluția „neutralizării politice” și recrutarea conducerii după criteriul „per-

sonalității”, „neutralității”, „gospodăriei” etc. etc. Ipocrizie, numele tău se cheamă astăzi „obiectivitate” și „neutralitate” !..

Reacțiunea sub forma ei conservatoare ori plutocrat-liberal-burgheză a avut întotdeauna o deosebită slăbiciune pentru acest mod de organizare al politicei, sub forma cărui mască își putea continua loviturile și „activitatea” (exploatarea fără graniți) economică. Neutralizarea politică este arma în undița plutocrată ori conservatoare cu care se prinde pește la prost plebeu.

Ce însemnează neutralitatea politică a unui ministru de resort? El este în actualul sistem capitalist exponentul unei parcele sociale dintr’o grupare de forțe, ajuns — în lăuntru unor anumite sfere precise de influențe — să guverneze. Cine are interesul să ceară neutralizarea aparatului politic, după chipul și asemănarea aparatului administrativ? *Cui prodest?* Desigur, grupei care dorește un *status quo*. Cine este această grupă? Cine este interesat la menținerea ordinii existente? Evident, plutocrația bancară și lacheii ei, sau cu un termen mai larg și frumos popular, bogații.

Lumea cu tendințe conservatoare și privilegiată preferă și de obicei primatul administrativ. Exemple: Rusia țaristă, Prusia bismarkiană, judecătorul cu puteri nelimitate al Angliei coloniale și exploatarea, monarhia habsburgică austro-ungară. Evitarea luptei politice și a unei eventuale uniuni a forțelor reale ale națiunii se face — după cum a observat Karl Mannheim — printr’un procedeu comod. Anume, se creiază o armată de funcționari, jandarmi și ofițeri educați în mod special, conferindu-li-se o situație favorabilă și despărțindu-i de trupul națiunii printr’o serie de prejudecăți, onoruri și prin formarea intenționată a unui spirit de castă. Pofa de putere latentă în bestia umană este împlinită printr’o serie de privilegii. Mai întâi, spiritul de corp (castă), titlurile, posibilitatea de a chinui semenul într’un grad mai mic sau mai mare prin șicanare sau prin simplul act al atârării. Apoi, prin sistemul pensionărilor și al venitului fix, care creiază o categorie specială față de salariații instituțiilor private sau față de muncitorul cu brațele, se ridică teama luptei pentru existență, dându-li-se o superioritate sufletească și economică în comparație cu ceilalți cetățeni. Autonomia completă, care ar fi putut să se desvolte nu numai față de cetățean, ci și față de superior și de sistemul unde erau încadrați a fost distrusă prin organizarea înaintărilor. Lumea conservatoare — sau mai larg lumea lui *status quo* — și-a creiat tipul care îi convenea: impertinent față de masse, slugarnic față de autoritatea stabilită. Tipul administrativ se mișcă între aceste două conduite, prezintând înjosirea maximă a Creaturii. Ți-

nerea în friu a omului de pe stradă se obține prin prestigiul „paperassei” misterioase, prin sistemul complicat al responsabilității divizate căreia cu greu i se poate găsi sfârșit ori început, prin limbajul de „specialist” și „inițiat”, prin contemplarea orgoliului vizibil și existent, datorit unor privilegii reale. Impertinența și slugărnicia, blazonul clasei de lachei, naște fără îndoială tocmai din serviciul dublu pe care e obligat să-l facă la clase variate. Aici se dovedește încă odată adevărul cîștigat cu atîta trudă în ultimul veac, că reforma nu poate pleca de la *om*, ci de la *sistem*.

Pledoaria omului-cumsecade, a omului-cuminte, a „omului de omenie” (naționalist, bune intenții), unul din caii de bătaie, poate chiar punctul cardinal al moralismului d-lui N. Iorga este de-o naivitate dezesperantă. În România, această prejudecată circulă fără a fi analizată și desvăluită în ultimele ei componente. Predicile de reformare și îmbunătățire a omului sînt predici în pustiu, atîta timp, cît sistemul subsistă subț măști variate, dar cu acelaș conținut. Reforma nu poate lua ca punct de plecare omul, care este animal adaptabil în orice sistem, ci de la o schimbare radicală a sistemului economic.

La 29 Maiu 1862 în Adunarea Legiuitoare din București întrunită ca să discute proiectul de împroprietărire al țărănilor, Barbu Catargiu — președinte al Consiliului de Miniștri și reprezentant al marilor latifundiați — răspundea lui Kogălniceanu, care pronunțase un discurs faimos la 25 Maiu 1862 în favoarea plebei: „dacă vreți să eliberați pe țaran, faceți-l mai întîiu virtuos, iar pentru a fi virtuos, trebuie să-l moralizați...”; „...vă voi arăta mai întîiu, domnilor, că în calitate noastră de proprietari, trebuie să apărăm drepturile de *proprietate și naționalitate*, pentru că susținînd proprietatea, noi susținem națiunea”. Relația *națiune și proprietate* este masca favorită socială a celor privilegiați și se repetă întotdeauna cînd proprietatea de orice natură — agrară, urbană, acțiuni, bănci — este amenințată de revendicările populare. În 1862 Barbu Catargiu recomanda „moralizarea” țaranului, înainte de a-i da drepturi.

Nu vrea să plece de la *sistem*, ci tot de la *om*, ca și moralismul tip Iorga.

„Omul de omenie” nu poate răsări generalizat într'un sistem de exploatare și diferențiere materială. Omenia este numai între egali, adică de la bogat la bogat și de la sărac la sărac. Relația de la bogat la sărac este pentru bogat: sfidare, convingerea superiorității, abuzul; iar pentru sărac: umilința, atitudinea iobagă, invidia, treptata convingere a inferiorității iremediabile, sau în cazuri de vitalitate: șiretenia, resentimentul și resurecția.

Boeria conservatoare rominescă antebelică a încercat ca pretutindeni în lume creîarea unui aparat administrativ cu ajutorul căruia să supuie și să mențină ordinea existentă. Pentru lumea rurală au fost meniți ca instrumente de sugrumare: jandarmul, notarul, perceptorul, primarul, etc. Psihologia acestei caste rurale este tipică pentru biurocratismul conservator. Cele două caracteristici: slugărnicia și impertinența revin ca leitmotive evidente ale oricărei grupări sociale, menite să supuie și să servească.

Conservatorismul are nevoie nu numai pentru țaran, ci și pentru orășan de aparatul administrativ extins, dacă e posibil, în toate domeniile: în învățămîntul de toate categoriile pînă la Universitate, știință, poliție, artă, economie, etc.

Istoria universităților germane din secolul al 19-lea și modalitatea de tratare a învățămîntului nostru pînă la instalarea plutocrației bancare, care, deși bazată pe o exploatare eternă, a adus alte metode din pricina unor noi necesități sunt capitole triste și de neînțeles pentru omul liber al veacului nostru. Dacă o mare somitate „științifică” avea fericirea și cinstea să posede printre auditori unul dintre prințișorii numeroaselor și vai! atît de de fecundelor dinastii germane își începea prelegerea printr'o salutare servilă a „domnișorului” împodobit cu formule de politeță savantă și numai după această introducere se adresa cu un epitet oarecare cotidian și celorlalți „comilitoni”. Universitățile erau un inel dintr'un lanț enorm încins în jurul cetățenilor și al instituțiilor națiunii.

Modul cum a fost tratat d-l N. Iorga cu teoria „omului de omenie” de către boieria conservatoare și plutocrația bancară demonstrează elcovent, că nu se poate aștepta venerație și delicatețe de miel dela o haită de lupi. Situația savantului și a intelectualului în lumea conservatoare este uneori aducătoare de onoruri și are rolul birocratic de împărțire a unor informațiuni și a unei ideologii avînd ca finaliste menținerea lui *status quo*. Imediat ce încearcă să devină mentorul și profetul altei ordini, care ar putea să schimbe o iotă din ordinea existentă, este readus cu scandal ori gloanțe — 13 Martie 1906 — la limitele lui. Principalul este să nu fie prea luat în serios, iar dacă teoretic are toate libertățile, dreptul de a pune în practică și de a realiza ceva îi este negat.

Atitudinea plutocrației bancare, ajunsă la cirna societății, față de intelectual, depășește faza pur administrativă, situîndu-l cu sila în regiunea inexistentă a neutralității senine sociale, declarîndu-l „specialist”. Aici are misiunea strictă de a da sfaturi și consultațiuni „tehnice”, de a „raționaliza munca” și de a ajuta la buna funcționare a sistemului. Rolul lui este de fapt acela de gardist care supraveghează circulația

în ore anumite sau de a ajuta la realizarea unui plan pe care el l-a inventat numai spre bucuria unei mici grupări aflate la un banchet, de la care el nu primește decît firimituri și resturi. Este cu o expresie obișnuită și plastică o coadă de topor. Acesta a fost rolul d-lui N. Iorga și în perioada plutocrației bancare. Cînd în 1919 pe vremea Federației a ridicat glasul pentru a doua oară era cît pe-acî să i se înfigă foarfecelile în barbă și gîtlej, trezindu-i dulcile amintiri dela 13 Martie 1906. Un intelectual își poate imagina, că îndeplinește într-o societate misiunile cele mai înalte și cele mai pure. Dar ea își are legile de aramă și barierele peste care nimeni nu poate trece decît cu pericolul „foarfecelor” și al „gloanțelor”. Dacă se lasă intimidat își salvează aparent „misiunea” și în fond este readus la realitate. El mai poate fi folosit, dacă se cumînțește și predică nașterea „omului de omenie”, iar nu schimbarea sistemului, în diverse misiuni,acompaniate de diverse onoruri. Totul se uită dacă ești maleabil și util. Dar misiunea intelectualului de pasăre a furtunei și dreptății sociale, de servitor al justiției și răzbunării maselor este părăsită.

* * *

Punerea problemei Statului pe latura exclusiv națională în actualele condițiuni istorice — structura sociologică fiind determinată de capitalism — este sau o naivitate, sau înșelare de sine sau înșelare conștientă a altora. Nu există în actualele împrejurări, cînd forțele cristalizatoare ale ierarhiei sociale au dispărut din sufletul omului, decît faptul banal și atroce al diferențelor: sărac și bogat, exploatat și exploatator, nedreptățit și posesor al drepturilor prin uzurpare sau tradiție. Perspectiva contemporană a Sud-Estului european răpește și aici în urma războiului legitimitatea ideii naționale ridicate la rangul de criteriu al vieții de Stat. Ideia națională se confunda înainte de război cu suferința socială. Aici erau izvoarele tainice ale extraordinarei și propulsivei ei forțe. Ea era — în deosebi la naționalitățile monarhiei austro-ungare — purtătoarea aspirațiilor populare de dreptate. Prin reflex și atmosfera generală a epocii a fost posibilă deplasarea problemei naționale pe primul plan al scenei publice. Acum ideia națională este lipsită de conținut și justificare.

Considerată interesat de către opinia publică a mării și micii burghezii ca alfa și omega a vieții de Stat, ea nu poate totuși împiedeca de a defini realitatea socială în aparițiile ei cele mai hidoase, de a stabili stigmatele exploatării și ale uzurpării.

Ce se urmărește actualmente cu primatul ideii naționale?

Întîi de toate constatăm, că avem de-aface cu resturi ale epocii războiului unde criteriile reale ale vieții publice —

grupările de interes — au fost substituie printr'o psihoză colectivă primatului național. Apelul la elan și la jertfa de sine a găsit ecou popular pentrucă exista intenția dezrobirii unor minorități fraterne asuprite.

Continuarea apologiei ideii naționale în actualele condițiuni duce la eventualitatea asuprirei altor minorități fără a avea aureola dreptății sociale. Crearea unui centru șovin în Sud-Estul Europei nu poate decît să ducă la un nou războiu. Intrarea României în capitalism aduce cu sine în mod fatal probleme analoage. Menținerea artificială a unei lumi și a unor idei inadecvate nu poate procura decît elemente nouă de criză.

A intrat România în faza capitalistă? Acest adevăr elementar este pus la îndoială de toți cei care au interesul de a amîna sau înmormînta chestia socială. După cum s'a stabilit mai de mult de către sociologia romînească, actul de naștere al burgheziei noastre se află în tratatul dela Adrianopole din 1829. Deci și-a serbat centenarul. Din momentul în care s'a trecut de la economia naturală la economia de schimb, adică la producția de bunuri, care depășesc acoperirea trebuințelor autarhice, punerea problemelor în raporturile dintre oameni s'a schimbat definitiv. Atomizarea individului și ruperea legăturilor organice s'a făcut treptat-treptat și ne aflăm astăzi în fața unor fapte îndeplinite.

Definirea vechii și actualei structuri a Statului romînesc nu poate fi făcută decît cu mari greutăți din cauza cercetărilor tendențioase. O împărțire tripartită aproximativ exactă ar fi aceasta: lumea organică, Statul liberal-individualist și Statul social-colectivist în devenire (cu indicațiunile actuale date de expropriere, votul universal, naționalizarea subsolului și cooperării).

Negarea existenței sau a justificării existenței Statului — instrument de organizare politică — este regulat o necesitate polemică (nemulțumire împotriva unei realități contimporane) ori utopie politică. Suveranitatea statală ca fenomen într'o societate este caracteristică fenomenului comunitar și dovedea cloeventă a primatului colectiv.

Statul nu poate fi chestia privată a unei clase dominante, restrinse ca număr, dar forte prin puterea banului și a influenței lui, exercitată subteran sau pe față, conștient sau nu. Așa e dialectica forței: ea implică influență publică, chiar dacă nu o pretinde, demoralizează și încovoae sufletele, chiar dacă nu are interes la așa ceva, comandă în absență sau prin simpli lachei — presă, politicieni.

Călciiul lui Achile al Statului național modern este, ca și înainte de război, problema minorităților. În Transilvania, problema capătă, prin realizarea reformei agrare, aspecte

inedite. Mitul național joacă un rol politic de mari proporții numai cu condiția să cuprindă în plasa sa chestia socială, adică un caz de exploatare economică și nașterea simțămintelor aderente de inferioritate, nedreptățire și suferință. Prin izgonirea a citorva mii de boieri și magnați, țăranul transilvănean, fără deosebire de naționalitate și țăranul valah au fost puși în condițiuni de egalitate socială și au fost înzestrați cu o egală șansă economică.

Cîteva date statistice oficiale din 1930:

Improprietăriți în noile ținuturi de peste munți:	
Romîni	216.010
Unguri	46.331
Germani	16.276
Diverse naționalități	5.763
	68.370 minorități
Personalul minoritar în servicii publice:	
C. F. R.	18.612
P. T. T.	3.299
Învățători	4.033
Prof. secundari	264
Invățămîntul profesional:	
a) Comercial	--
b) Școale meserii	69
c) Menaj	--
Funcționari Interne (administrația)	
	2.839

Incercările de restaurare a vechilor latifundii sau preluarea lor de către bănci pot întîmpina cu precizie matematică lupta pînă la sînge a țăranului transilvănean unit cu cel valah, împotriva plutocratului sau latifundiarului fie boier, fie magnat-optant. Comunitatea lor de interese este indestructibilă. Nu se poate spune acelaș lucru despre comunitatea de interese a burgheziei minoritare cu aceia a burgheziei romînești pure. Concurența lor este menită a crea turburări permanente, pînă cînd mitul național identificat oriunde cu interesele burgheziei va apune.

De ce burghezia se identifică și propagă mitul național? Procesul psihologic este extrem de complicat, dar vizibil pentru cel care dorește și a învățat să descifreze măștile și sublimările.

Trebue să recunoaștem mai întii că ideia care fundamentează actualul sistem politic și legitimează esența majorității instituțiilor și a modalității lor de organizare este ideia națională. Academia, Universitatea, Biserica, Armata, Poliția, Administrația, Presa, Școala sînt saturate de acest spirit. Criteriile și unghiul subt care se judecă acțiunea politică se chiamă Națiunea în totalitatea ei. Punerea luptei și a diferențelor de clasă este neîngăduită și considerată ca un act de lèse-majestate. Chestiunea este însă, cine profită din menținerea acestui spirit? Subt imperiala hlamidă a acestei idei se ascund păduchii exploatării sociale. Ea a devenit pretextul

subt care se interzice strigarea adevărului și suferinței sociale. Posesia majorității bunurilor materiale și culturale aflate de fapt în mîna unui mic procent din totalitatea populației se legitimează (escamotează) prin sublinierea constantă și intensivă a identității de limbă, sînge și tradiție. Structura sufletească a grupului plutocrat n'are în realitate nici în clin nici în mîncă cu aspirațiile grupului sărac și majoritar din acelaș neam. Burgheziile de orice gîntă vorbesc un limbaj analog. Structura individului este determinată de profesie. Legea militarului este onoarea, a funcționarului supunerea și neutralitatea, a lucrătorului munca și suferința, a preotului menținerea divinului în lume, etc. Tipizarea figurilor din aceeași profesie e un fapt de mult cunoscut. Internaționalismul păturii conducătoare din România (ieri fanariotism, azi francofilie și anglofilie) se datorese împrejurării, că atît aristocrația, cît și burghezia sunt internaționale prin structura lor, regăsindu-se perfect într'un cerc analog pe care îl pot părăsi sau păstra după conjunctura favorabilă ori nefavorabilă. Naționalismul este pentru bogați masca cu care pot exploata în liniște și siguranță pe cei săraci și proști.

Bogatul trăește uneori sincer masca. Pentru orice acțiune subconștientul uman dorește o justificare în sensul unei vitalități și prosperități maxime a individului. Tipul burghez, pus în condițiuni propice de înflorire economică și libertate — banul este în actualul sistem esență concentrată de libertăți și plăceri —, de dezvoltare favorabilă a facultăților de cunoaștere (de-aici în subsidiar exaltarea Rațiunii) se teme de nepatriotism și irațional (care se traduce prin revoltă, nemulțumire și dinamism). disprețuește grozav doctrinele materialiste, dialectic marxist și vitaliste, pline de elan, încearcă să „raționalizeze” și să îmblinzească, să neutralizeze, să „științificeze”, să dea aureolă națională instituțiilor existente, pentru a putea ingenunchia și apoi, domina singur în liniște.

Pentru cercetătorul modern căruia îi sînt transparente mobilurile de unde pornesc elanurile, ideile, teoriile și idealurile este o voluptate tristă și dezabuzată de a defini și clasifica ideologiile. O, ideile nu cad din cer, cetitorule! Asta se știe de mult și e necesar să reîmprospătăm vechea înțelepciune. Totul este o luptă de interese. Acest adevăr elementar, clar și de cele mai multe ori neclarificat pentru cel în cauză, bîrfit și persecutat, adevăr al adevărilor (care își are și el povestea lui în suferință și răscoală socială) învață să mergi direct la izvorul de unde pornește draparea ideologică. Prin izvor, definești aproape fără greș esența, resorturile și finalitatea.

Gruparea bogaților și exploataților din Europa ultimelor două veacuri avea o situație precară. Era greu să ții în

friu o masă enormă de oameni, care lepădau zi de zi din inima lor comandamentul supunerii dictat de Biserică — de altminteri un eveniment întâmplat cu ajutorul amabil al burgheziei aflate în luptă cu feudalitatea clericală — și care erau din ce în ce mai clarificați asupra rosturilor, lanțurilor și barierelor sociale. Grupul burghez izbutise să bată aristocrația și să ia asuprași conducerea politică, secularizase evul mediu și instituțiile lui, dar îi era greu să mențină pozițiile cucerite fără un nou narcotic destinat maselor. Rolul jucat în evul mediu de către religia organizată prin biserică, care era între altele opiul poporului, a fost predestinat mitului național. El avea rolul să sintetizeze într'o formulă impecabilă și cu conținut naiv interesele bogaților și să împrăstie pericolul pretențiilor maselor. Burghezia născândă germană, de pildă, a creat pe List și listianismul, adică extinderea naționalului în domeniul economic, din care partea leului și-o face desigur bogatul însetat de capitaluri ușor acumulate din munca plebei naționale, luat în brațe, apoi, în România de către plutocrația bancară P. S. Aurelian, Carada I. & I. I. & G. I. & Vintilă Brătianu. Extinderea și intensificarea naționalului în ultimul veac coincide ciudat cu luptele burgheziilor europene, care nu se puteau înțelege la împărțirea prăzilor. Aștarea a fost conștient ori inconștient dar sistematic făcută până când s'a ajuns la catastrofa mondială din 1914.

Accentuăm că modul de formație al mitului național nu este ușor de demascat pentru cel dăruit lui. În mișcătoarea lui simplitate, omul de pe stradă depune la picioarele acestui Moloh modern rezervele lui de iubire, jertfă și goană după trăire emoțională, fatale sufletului omenesc. Chiar sufletele mai complicate și mințile mai lucide pot fi prinse în mreaja lui. Ce-au fost ideologiile naționaliste, decît muzică de acompaniere pentru noua burghezie românească, aflată în proces de formație definitivă și dornică de a se înscăuna la conducere ?

Din punctul de vedere al teoriei juridice, mitul național al bogaților și-a creat cele mai fantastice și mai complicate construcții pentru a-și legitima domnia. Denumirea monumentelor juridice contimporane poartă indubitabil pecetea burgheză. Intîiu, codul Napoleon, denumit extrem de caracteristic *code civil*. „Civil“ are în limba franceză o nuanță de cumînțenie legalistă, de bună-creștere și politeță cetățenească pe care nu o poți găsi decît la domni cu o rentă anuală apreciazabilă, capabili să figureze și să iubească onorabil fete în romanele d-lui Paul Bourget. Nemții, ceva mai puțin subtili și mai puțin ipocriți, l-au denumit direct și precis *Bürgerliches Gesetzbuch*, adică o carte de legi pentru burgheji. Substantivul „Bürgertum“ înlocuește neologismul

„Bourgeoisie“ pentru juriștii naționaliști și uneori chiar în limba jurnalelor, a cărților și a cetățeanului, *Bourgeoisie* fiind rezervat cu precădere polemiciștilor sociali, cuvântul fiind el însuși încărcat de polemică. O bucătărie bună și consistentă — mai ales ! — se chiamă în limba germană „bürgerliche Küche“. Nu vei găsi acolo, Doamne ferește, vagabonzi și muncitori urâți, ci domni cu lanț negustoresc și „civil“, care studiază îndelung lista de bucate, avînd doar *l'embarras du choix*.

În dreptul constituțional și în teoria Statului, problema *suveranității naționale* a devenit centrală, fiind în interesul și în concordanță cu interesele „civile“. Ideia de suveranitate *națională* analizată în componentele ei însemnează : 1) *status quo* în interior și punerea pe primul plan al naționalului, 2) imperialism burghez și cît mai mult protecționism vamal prin accentuarea elementului de naționalitate și independență absolută față de alte organisme politice analoage, obligația de a acoperi și susține interesele burgheze în concurența externă pe care o întîmpină. Lacheii ideologici au învăluit-o în valuri de tămîie, au considerat-o ca un principiu absolut imposibil de pus în discuție și nu îngăduie să fie readusă în complexul inițial de unde pornește. Uneori existența ei este negată (Duguit, Kelsen), conform unui obicei mai vechiu împrumutat dela struț, alteori atingerea e o crimă, care duce în fața curților marțiale. În realitate, suveranitatea națională este un mit juridic cu o forță propulsivă extraordinară, subordonată ideii naționale și în ultimă analiză intereselor bogăților.

Prin Statul de Drept, Statul juridic, Statul kantian se înțelege de obicei „o mulțime de oameni strînsă la umbra normelor de Drept“. Apariția și legitimarea teoretică (Kelsen) a Statului juridic unde așa zisa „domnie a Legii“ este dogma supremă se leagă temporar de cuceririle unei clase, doritoare de a menține un status quo și a-l aureola cu sfințenia unei Legi stabilite în favoarea ei. Apologia Legii e o expresie cu înțelesuri variate, aproape un cuib de vipere, de obicei o formulă frumoasă, naivă și ineficace, atîta vreme cît marile lupte nu s'au dat. Într'o societate de tranziție și suferindă, Legea în sensul stabilit de imperiul roman și englez e o imposibilitate și o ipocrizie.

Grupurile de hoți și de aristocrați au un Cod de onoare, o Lege cu prescripții precise. Banda care are de împărțit o pradă, pentru a putea trăi în mijlocul bănuiei generale, își formează un Cod draconic. Membrii poporului sunt în deobște mai puțin severi între ei, mai puțin *formaliști*, (formalismul juridic are întotdeauna ceva de ascuns) și judecă după simțămintele de dreptate, concretizate după conținuturi în jude-

câți variate și labile. Dura lex, sed lex, datoriile de onoare plătite chiar cu dezonorări palpabile, duelurile — sînt lozinci ale spiritului de castă și, în lumea lor, necesități. Banditul, aristocratul, jucătorul de cărți, Kantianismul și formalismul juridic, Roma și Londra exploatoare, negustorul cu frica și nevoia de a fi păzit — iată Statul juridic. Plus naivi lachei admirativi. Apologia Legii e o sabie cu două tăiușuri. Ea aranjează pe pedestale idoli în numele cărora se umplu închisorile și se justifică exploatarea. Călcarea Legii însemnează arbitrarul administrativ și posibilitatea uneori de a schimba cu violență o ordine de lucruri, de a nu cultiva în inima cetățeanului credința în eternitatea lui status quo — pe lângă chestia subsidiară, că Legea nu poate fi dreaptă în actualul sistem (ca să nu ne bandajăm ochii, ca zeița Drepțului).

Rolul psihologic al arbitrarului administrativ și al călcării frecvente a legii nu poate fi trecut ușor cu vederea. Într-o asemenea atmosferă naște așteptarea și se adevăresc cuvintele înțelepte : cine scoate sabia, de sabie va pieri. O societate fără legi respectate, fără norme rigide, are o elasticitate apreciabilă în introducerea reformelor. Societatea cu legi respectate și construită pe exploatare este mai greu de dinamitat, supunerea prinde rădăcini adînci în inima scavului, așteptarea unor zile mai bune n'are febrilitate.

* * *

S'ar putea face o distincție între patriotism și naționalism.

Patriotismul este legat de iubirea căminului, de familie, de primele amintiri și are nuanțe de afecțiune idilică, naturale și îndreptățite. Naționalismul este ridicarea la dogmă a acestui complex de sentimente și decretarea inamovibilității lui.

Trebue de remarcat că nu toată lumea are amintiri idilice din vremea căminului copilăriei. Dacă asta se întimplă la mării și la micii burghezi, pentru covârșitoarea majoritate a poporului, copilăria e legată de lipsuri, de muncă timpurie și de întuneric. Cîți din copii primesc în leagăn libertatea divină a jocului, pe Moș Crăciun încărcat cu bunătăți și posibilitatea dezvoltării darurilor lor naturale ? Tristețea îngrozitoare a căminului fără flori și muzică, fără grădină paternă și fără iubire este regula obișnuită, iar nu masa încărcată cu bunătăți și atmosferă afectuoasă. Veacul nostru, veac al copilului, încearcă să facă grădini și căminuri luminoase, să-i dea libertatea de joc și o atmosferă sănătoasă, stranduri cu nisip, și apă, lovindu-se de dificultăți insurmontabile. De unde vine incomprehensiunea, apologia romantică a unei copilării fără romantism. În generalitatea ei ? Majoritatea oa-

menilor de azi, lipsiți la vremea lor de romantismul și libertatea copilăriei, ajung la maturitate îmbătriniți, severi și lipsiți de căldura inimii. Loviți de amnezie parțială, fac din ea mai târziu o feerie. Pricepere veritabilă pentru legile copilăriei nu au, de vreme ce întrebunțează bățul pentru copiii lor, neavând vreme și nici gustul afecțiunii. Copilăria în familia contemporană este mai întotdeauna un iad. Acreala „bătrînilor, — îmbătriniți de vreme, nevoi și de iadul propriei lor copilării, — obligația de a trăi între patru ziduri cu oameni de vîrste și cu preocupări variate, răpesc tot farmecul propriu al vîrstei, care cere camaraderie cu egalii și învățatură dela specialiști“. O dovadă peremptorie este procentul contemporan impozant de domni „serioși“ și gravi (seriozitatea și gravitatea aplicindu-se nu odată cu sadică plăcere copilăriei). Uscăciunea, incapacitatea de a se juca cu copiii și a lua contact cu ei este proba elocventă a propriei lor mizerii trecute.

Acești domni au nostalgia copilăriei, vorbesc și scriu chiar cărți groase despre fericirea de-a fi copil, uitînd ce-au suferit și suferă majoritatea copiilor, cerînd familia, temelie națiunii, care nu e de fapt posibilă cu armonia ei necesară, decît pentru un mic procent de copii (tatăl și mama, supraîncărcați de muncă). Grădina de copii, internatul modernizat cu grădini și specialiști, în general educația colectivistă va sustrage și pe ceilalți copii fără soare și fără joc și-i va aduce în marea comunitate unde nu există nici diferențe și nici tratament preferențial.

Barierile continuă și vor mai continua. În lumea de azi sunt prea mulți bătrîni precoci, rămășițe și victime ale unei lumi nedrepte. Vor cere educație în familia strămoșească dizolvată, severitate de moravuri, ca pe vremea bunicilor. Acești Catoni inactuali și indezirabili sînt bieți bătrîni ridiculi, care nu pot trezi decît compătimire și uneori indignare. Trăiți în sclavie vor să pună și urmașilor lanțuri, pe care le sărută și le proslăvesc. Cine a avut o copilărie într'adevăr fericită și nu-i este necunoscută nici situația nouă nu poate să-și păstreze căldura inimii decît pentru noul tineret, în loc de a deveni un *laudator temporis acti*, cerînd și pentru alții de ceiace a avut el parte, adică joc, lumină, camaraderie, bucurie și libertate.

Reacționarismul tineretului nostru e temporar și nu se datorește decît sărăciei clasei mijlocii de unde provin, indignați de opulența burgheziei orașenești iudaice. În loc de a generaliza indignarea cum trebuie și asupra bogățiilor de aceeași confesiune se opresc la jumătate de drum cu o soluție parțială, în loc de a se hotărî la lupta pentru schimbarea sistemului. Bogatul de orice rasă sau confesiune rămîne același. Legea lui este exploatarea. Jumătățile de măsuri rezolvă pro-

bleme pe jumătate și indeobște folosesc numai celor care au nevoie de coade de topor.

Apariții secundare în naționalism, dar elemente hotărâtoare de natură emoțională pentru întărirea și menținerea lui : steag, amintirea căminului, imn național, bucătărie națională, ura sau cel puțin mrefiența împotriva străinului, etc.

Dacă străinul n'ar exista în sînul unui popor, burgheziile naționale ar trebui să-l inventeze. El este eternul țap ispășitor în capul căruia se aruncă oalele sparte interne. Să se observe un menaj unde unul din soți este străin sau din altă clasă socială. Vina neplăcerilor și a greutăților provenite din cauze aflătoare și în alte menajuri ortodoxe se aruncă neapărat în spinarea străinului sau a aceluia de proveniență socială inferioară. E una din trăsăturile urite ale caracterului omenesc de a da vina în nevoie pe cel mai slab. Dacă menajul e ortodox, cel slab vital mănîncă bătaie sau primește remontranțele. Străinul dintr'un menaj prin însuși faptul că e venetic are un teren slab sub picioare. Mai întii pentrucă nu se poate apăra cu arme egale. Nu cunoaște suficient limba, moravurile, injurăturile sau le aplică exagerat și scîrbos. Cînd străinul corupe pe alții o face fără decență și inabil. Apărarea lui e nesigură, nerușinarea trece granițele. În ele este nu odată ceva de sclav sau de liberat. Autohtonii care cunosc sentimentele de domn și de siguranță în preajma străinilor, chiar cînd sînt lachei și se pleacă, sînt gata în cazurile de ceartă sau criză să dea vina pe cel mai slab.

Istoria țapului ispășitor e într'adevăr eternă, fiind legată de una din caracteristicile Omului. Evreii, n diaspora, au cunoscut și au mîncat veșnic pînea amară a străinului, pînea menajului mixt, unde ei nu erau niciodată indigeni. În capul lor se sparg nemulțumirile și crizele. Este straniu, că efervescențele antisemite coincid cu regularitate matematică cu epocile și peisajele geografice aflate în urma unor catastrofe politice sau economice. Anglia, după terminarea durerilor nașterii capitalismului și după fundarea belșugului său economic a îngăduit pe Evrei pe toate treptele ierarhiei sociale. Lord Beaconsfield (Benjamin Disraeli) a fost conducătorul conservatorilor. În Germania bogată, puternică și plină de viitor pînă în preajma lui 1914, Wilhelm II și Bismarck se înconjurau cu ei. După catastrofă, Wilhelm II îi găsește principali vinovați, iar cu progresele crizei economice ale sistemului actual se înregistrează și progresele antisemitismului, ca o coadă de topor la distrugerea frontului solidar muncitoresc și ca țap ispășitor general. Problema tratării străinului, e dialectica sistemului de exploatare.

Patriotul are nenumărate aparițiuni. În Franța, de pildă, este legat de iacobinism, adică de Revoluție sau de radica-

lismul tip 1789. Clémenceau a fost încarnarea tipică a „patriotului francez“, element de dezordine parlamentară pînă în preajma bătrîneții, răsturnător de guverne, amestec de fatalism și cinism cu ironii mușcătoare pînă la sînge. În el re-trăia soldatul Revoluției burgheze, adică luptă pînă la cuțit cu reprezentanții clericalismului și apărarea contra străinului boș: ecoul pur al burgheziei naționale în ascensiune, lup-tînd revoluționar în interior cu conservatorismul, iar națio-nalist cu burgheziile străine în concurența pentru cîștigarea piețelor economice de desfacere a mărfurilor.

Naționalismul nu este o idee, care a apărut în toate tim-purile, în toate culturile și peste tot globul pămîntesc. Nu are nimic din fatalitatea unei gravitațiuni universale, după cum se crede de către fanatici, ci e o aparițiune legată de timp și spațiu, circumscrisă istoric. Nu are nimic teologal. Istoria ideii naționale este cît se poate de laică.

Exploatarea simte necesitatea legitimării ei. În antichi-tate se baza pe prejudecăți de castă, — sclavi și patricieni, — în evul mediu a îmbrăcat haina teologală, în evul modern a inventat naționalismul.

Unitatea națiunii este o iluzie. Posibilitatea topirii bo-gaților cu a săracilor în aceeași pastă e o superstiție din care profitul cel mai gras îl trag bogații, iar toate neajunsurile le suportă săracii. Uniunile în mari organisme au fost făcute de-alungul istoriei pe alte baze decît acelea ale națiunii, cu toate minciunile istoricilor oficiali naționaliști, care au reușit să înrădăcineze această părere în opinia publică actuală cu ajutorul abecedarelor, ziarelor, școlilor, festivităților, arma-telor, discursurilor solemne, etc. Marile comunități în istorie s'au creiat pe baza unor principii spirituale umane și inte-rese materiale, criteriul național fiind o apariție izolată, afară de veacul al XIX-lea și al XX-lea unde a provocat atîtea de-zastre. Dar chiar în ultimele două veacuri, criteriul național nu e generalizat. El a reușit să fie pîrghia lui Arhimed — prin-tr'o propagandă sistematică, abilă, abondent finanțată publi-cistic și folosind alți factori — numai pentru burgheziile na-ționale, care în 1914 au deslănțuit catastrofa din care Europa nu se mai poate însănătoși.

Ce interes real ar fi putut prezenta pentru popoarele muncitoare ale lumii, cearta criminală dintre capitaliștii en-glezi și germani? Numai orbirea și neluminarea masselor, a-liată cu trădările (sau inconștiența?) conducătorilor au dus la măcelul fără precedent care a costat viața a 10 milioane de bărbați în floarea vîrstei și a lăsat 20 milioane de invalizi, fără a socoti bunurile distruse și dezorganizarea lăsată.

Alianțele s'au încheiat pe afinități de capital. Dacă Fran-ța și Anglia nu făceau investițiuni în Rusia, Marea Antantă

nu s'ar fi născut. Datele statistice aruncă o lumină crudă asupra dedesupturilor evenimentelor. Capitalul bancar din Petersburg (v. *E. Agahd*, *Gropbanken und Weltmarkt*, 1914, pg. 116 și urm.) se cifra în 1914 la 8235 milioane ruble. Participarea capitalului străin era următoarea : capital francez 55%, capital englez 10%, capital german 35%. Filialele acestui trio bancar parizian : Banque de Paris et des Pays-Bas, Banque de l'Union Parisienne, Société Générale făcuseră, apoi, investițiuni fantastice cu banul din „ciorapul rentierului francez“, transformat printr'un sistem de dividende exploatoare în „cămătarul lumii“ (*Lysis*, *Contre l'oligarchie financière en France*, a V-a ediție în 1908). Imprumutul de înarmare antebelic acordat țarismului împotriva căruia a protestat furtunos Inteligența rusă, iar Maxim Gorki a scris pamfletul faimos („Frumoasă Franța, te scuipe în obraz !“), investițiunile industriale și participările bancare făcuseră din Rusia o colonie franceză.

Solidaritatea capitalului rus și a capitalului francez — țăranul și muncitorul rus fiind exploatat pînă la sînge și obligat să-și trimită cerealele în străinătate scoase dintr'o agricultură rudimentară în timp de foamete aproape permanentă pentru a plăti dobînzile, iar băncile indigene — de pildă — ca „Banca Rusească“ și „Banca Internațională“ își măreau capitalul între 1906—1908 dela 44 milioane ruble la 98 milioane, iar rezervele dela 15 milioane la 39 milioane — a dictat și solidaritatea de arme.

Solidaritățile sunt dictate azi de interese capitaliste, naționalismul fiind un simplu pretext pentru atragerea săracilor. Interesul bogaților nu coincide cu al săracilor, care sunt la fel de exploatați în toată lumea capitalistă, primind doar firimituri mai mici sau mai mari, avînd în schimb spectrul somajului cu dezagregările lui sufletești, ori mizerie permanentă și nivel scăzut.

Solidaritatea pe bază națională e ceva inedit, un pretext de a mișca masele. El e specificul lumii moderne.

Comunitățile în Istorie au avut drept criterii pînă acum: un stil de viață și administrație (imperiul roman), cultură, (elenismul), religie (islamismul), religie și persecuție (iudaismul), foamete și războiu (imigrațiunile barbare), prosperitate economică (americanismul), pacea (Elveția), monarhia și administrația (Austro-Ungaria), prosperitate și libertate (imperiul britanic), monarhia și religia (țarismul), etc. Criteriul național generalizat e tardiv. Definiția cea mai celebră a națiunii „un plebiscit de fiecare zi“ (Renan) dă dreptul la dinamizarea ei prin faptul binecunoscut al variabilității plebiscitelor. Conștiința tot mai accentuată și în marș victorios a diferențelor de clasă indică dispariția mitului național.

„Wirtschaft ist Schicksal”. Problema economică formulată genial pentru destinele epocii moderne de Wather Rathenau și demascarea sistematică a exploatărilor sînt cei doi piloni pe care se construiește stilul lumii care va veni.

Societatea nouă a cărei naștere are loc sub ochii care nu vor să vadă, ale cărei țipete ale facerii nu găsesc urechi să audă, are caracteristicile internaționalismului, ca tatăl său capitalismul, ca munca, mama sa. Legea ei specifică e munca colectivă, iar conștiința, necesitatea apărării drepturilor ei.

Națiunea bogaților e capitalismul, iar națiunea săracilor, munca și sărăcia. Capitalismul e imperialist și agresiv, deoarece între grupurile de bogați rivalitățile sînt maxime. Incercările de a controla producția prin trusturi, carteluri, sindicate, monopoluri și conferințe internaționale sînt baloane de încercare și alcool pentru amețirea mișcărilor sociale. Cu aceste metode se încearcă a se sparge uniunea suferinței prin promisiuni, care nu pot fi ținute. Re-deplasarea centrelor capitaliste și împărțirea lor între bogații tuturor națiilor, ca să se împace în fața prăzii pe cale pacifică, e o farsă greoaie. Instituțiile pacifice existente (Geneva, Haga, Locarno, etc.) sînt anexe ale societăților anonime, care însărcinează pe salariații lor să se îngrijească de lichidarea obstacolelor actuale și viitoare în lupta lor pentru existență. Iar existența și semnificația capitalului e exploatarea. Chiar admițînd că s'ar împăca în fața prăzii, și în asta nu avem nicio speranță, trecutul învățînd contrariul, — permanentizarea exploatării e iluzorie. Deșteptarea conștiinței sociale e în marș pretutindeni.

Petre Pandrea

Băieţel

Şi alte împrejurări îmi dovedesc că, în anii accia îndepărtaţi, la hotarul înţelegerii, fiinţa mea era plină de sevă şi poezie, adică de înţelepciune. Aveam un cap mare, cu puf bălan, care circula pe picioare iuţi numai la patru palme dela pământ. Mama spunea zîmbind că mă uit cu ochi de gînsac. Eu eram mulţămît şi, aşi putea zice, mindru de această comparaţie. Intre mine şi gînsac se statornicise armonie, după oarecare începuturi de ostilitate. Agresiv fusese el; iar eu, cu ajutorul unui băţ, îi dădusem a înţelege că-i mai bine să devenim prietini. Indată după încheierea păcii, arma deveni iar cal; începu să necheze şi să mă poarte înspre locuri încîntate. De-altminteri nu numai cu gînsacul şi cu băţul, adică cu calul, ci cu toate lucrurile şi fiinţele care mă împresurau aveam o legătură adîncă şi delicată de filogenie. Eram rudă mai apropiată atunci cu toată creaţia.

După masă, tata avea obiceiul să cetească gazeta. Il observam curios, mai ales cînd se răsturna în jilţ şi o desfăcea larg, cu minile întinse în lături, privind-o puţinţel de departe. Incepea să murmure, parcă descînta. Numai că nu făcea semne, nu se uita furiş şi nu scuipa uşurel în sus şi în jos, la stînga şi la dreapta, ca baba Ştefănoaia. Murmurul lui îmi dădea însă aceiaşi senzaţie de descîntec; îmi pătrundea în urechi ca un fluid; eram departe de a-i acorda rolul vorbei care se schimbă între oameni. Accia făcea parte dintr'o altă serie de fenomene. Cu animalele, cu plantele şi cu lucrurile puteam comunica şi fără cuvinte.

După un timp, murmurul contenea. Capul cetitorului scăpăta îndărăt. Printr'o iscusită obişnuinţă, foaia larg desfăcută era adusă asupra obrazului, aşa încît muştele se aşezau pe literele care semănau cu ele, nu puteau pătrunde la gene, la nări şi la sforăitul subţire. Mama îşi arăta o jumătate de obraz de după o uşă scundă şi mă chema c'o bucăţică de zahăr. Mă atrăgea după dînsa în umbra altei odăi şi-mi şoptea:
— Fii cuminte; tata doarme.

Mă duceam să mă joc, la soare, și cugetam o clipă că oamenii mari nu pot dormi într'un pătîșor, de aceea se așează într'un jîlț. Ca să adoarmă, trebuie să mormăiască și să se acopere cu o gazetă. Totuși tata sforăia și fluiera ca să-mi facă mie plăcere. Eram hotărît să mă întorc, să văd ce se mai întîmplă; dar uitam îndată și mă duceam pe-o rază de soare, după o gîză.

Cînd vedeam pe tata eșind în cerdac, îmi aduceam aminte de un joc care mă așteaptă. Mă strecuram cu viclenie în odaia lui. Găseam gazeta căzută lîngă jîlț. Mă așezam pe dînsa ca pe un așternut, îmi aplecam nasul asupra slovelor și prindeam a mormăi două silabe: mînă-mînă, mînă-mînă... Le repetam îndelung. Îmi venea și mie somnul. Aveam și eu gazeta asupra feței și a nasului, însă dedesubt; iar muștele îmi gîdilau părțile moi și descoperite, ceiace nu-mi producea neplăcere, căci eram prietin cu dînsule. Sforăiam și-mi închipuiam că dorm. Pe urmă nu-mi mai închipuiam nimic.

Pe lîngă calul meu, pe care-l adăposteam într'un cotlon, după dulap, mai era unul pe care-l chema Mocanu. Acesta avea locuință în grajd, într'un fel de întuneric. Așa-i plăcea lui. Mă duceam din cînd în cînd pînă la prag, ca să-l văd ce face. Era acolo totdeauna un moșneag mititel, cu părul cărunt, care nu mă lăsa să trec mai departe.

Îl întrebam:

— Ce face calul? Ce spune calul?

Moș-Ion îmi dădea felurite deslușiri. Intr'o zi, Mocanu îi șoptise la ureche că mă așteaptă să vin odată singur la dînsul, ca să mă apuce cu dinții de cap și să mă trîntească în corlată.

— Dar de ce? — am întrebat eu cu nedumerire și cu frică.

— Dece? Hm! să vedem; să-l întreb.

Moș-Ion s'a dus la cal, s'a aplecat lîngă urechea lui și l-a întrebat tare, ca s'aud și eu:

— Măi Mocane, dece vrei s'apuci de cap pe băiețel și să-l trîntești în corlată?

Calul bocăni cu copitele de dinainte în podele. Îi gîdilau urechea vorbele și barba vizitiului. Scuturîndu-și capul, își răpezi în sus botul, apoi, aplecîndu-și-l, apucă și smulse cușma lui moș-Ion.

— Ee! apoi nu te 'ndrăci, că te 'ndrăcesc! — se răsti cu supărare moșneagul. Ieri mi-ai furat luleaua și mi-ai rupt-o. Am cumpărat alta dela Mutu: am dat zece bani. Cu acele parale mai bine beam un rachiu. Ia să-mi dai cușma, că asta mă costă o avere!

Calul îi dădu cușma, întoarse cătră mine un ochiu cu luire verzuie și rinji.

— Ce ți-a spus?

— Zice că, dacă te-a prinde aici, te mănincă cu tot cu pantalonii.— mormăi cam supărat vizitiul. Zice că să-i dai pace.

Văd că Mocanu ride cătră mine:

— Nu-i adevărat.

— Moș-Ion, el zice că nu-i adevărat.

— Ce nu-i adevărat?

— Zice că nu vrea să mă mănince.

— Cine zice?

— Mocanu.

— Aha! Mocanu zice că nu-i adevărat? Ia fă-te mai incoace, să vezi cum te-apucă. N'ai băgat de samă ce mi-a făcut mie? Aista-i un animal șiret care nu se mai află pe lumea asta. Dacă-i pe aceia, el nici pînă la prag nu te lasă. Se întinde și dă cu copitele de dinapoi.

— Moș-Ion, eu văd că stă cuminte și se uită la mine.

— Apoi nu ți-am spus cît îi de șiret? El numai cînd îs eu aici te poate suferi să stai acolo, mai la o parte. Și chiar pentru asta cere să-i dai oleacă de tutun — cît ai lua într'o mină. Dar să nu te vadă nimeni.

— Da dumnitale ce să-ți aduc?

— Mie să-mi aduci o bucățică de zahar. Lui Mocanu îi place tutunul și mie zaharul.

— Ii place tutunul?

— Strașnic; dar să nu spui mamei.

— Mamei am să-i spun că-i plac numai căciulile și pantalonii.

În aceeași clipă, calul smulse iar cușma vizitiului. Moș-Ion îl zgudui de căpăstru și-i spuse niște vorbe amestecate și curioase despre mama lui. După aceia îmi dădu explicații despre felul cum trebuie s'aduc tutunul lui Mocanu. Cînd se duce mama în vizită la cucoana Aglaia, vecina noastră, și cînd boierul, adică tata, e la judecătorie, eu trebuie să mă sui pe-un scaun, la masa lui, unde cetește gazeta. Să bag de samă să nu cad; nici să răstorn ceva. Pe masă este o chisea adîncă. Bag mîna încet, cuprînd în pumn tutun moale și mă-tăsos. Mă dau jos domol și țin mîna strîns. Trebuie să nu mă vadă Lisaveta dela bucătărie. Trebuie să vin fugînd, dar nu prea tare, ca să nu cad. Dacă nu fac așa, și dacă mă vede cineva, ori dacă spun cuiva ceva despre asta, atunci îmi crește un corn în vîrfurile capului și o coadă de măgăruș dinapoi.

N'am spus nimănui niciodată. Am dus de două ori tutun lui Mocanu; am închis ochii ș'am uitat. Pe urmă mama a început a vorbi cu mine despre niște hoți care s'au ivit în țară. Am înțeles că fapta mea e vinovată mai ales cînd chiseaua, bîgînd și ea de samă, s'a mutat într'un dulap și s'a închis pe dinăuntru cu cheia.

Se vede că la epoca asta mama a simțit nevoia să mă scoată din societatea muștelor și a cailor. M'a luat de câteva ori cu dumneaci la cucoana Aglaia. Dar eu între oameni nu mă simțeam tocmai bine. Așteptam numai lingurița de dulceață și pe urmă neconținut mă doseam în lumea mea. Cucoana aceia Aglaia avea și un miros care nu-mi plăcea. Era un miros cu totul altul decît al mamei. N'avea nici copii și Azorică miriia cînd îl apucam de urechi. Cățelul acesta era mititel și neînsemnat și mai ales foarte neprietinos; pe cînd Hector dela madama Sura, în cealaltă parte a casei noastre, era un cîine mare, cu păr negru și lustruit; era bun tovarăș, primea să-l încalec, și nu se supăra niciodată. La a treia vizită, umblînd și vîrîndu-mi năsușorul prin toate cotloanele, am descoperit ceva care mă interesa. Era o pedală și o roată. M'am așezat pe pedală, am început a mă trudi să învîrt roata. Trebuie să fi fost o dihanie tot așa de primejdioasă ca toate din casa aceia, unde nu-mi plăcea să mă duc. Roata se lăsa mișcată, apoi scăpătă cu repeziciune și deasupra mea niște colți ascuțiți și strălucitori clănțăniră de două ori. I-am văzut îndată ce m'a cuprins mama și m'a ridicat la o parte, ferindu-mă de mușcătură.

— Vai, draga mea, să știi că mi-a stricat mașina!— a strigat cucoana Aglaia, pocnîndu-și palmele și holbîndu-se în sus.

— De stricat n'a avut ce strica, dragă cucoană Aglaie, — a răspuns mama, — dar într'adevăr văd că-i greu de trăit pe lume cu asemenea vierme neastîmpărat.

M'a dat afară. Eu mă miram că nu mă mîngîie pentru primejdia din care scăpasem. Dihania clănțănise de două ori și era cît pe ce să mă cromptiască. Se mai ținea de mine și Azorică, hămăind ascuțit.

— Ha-hai! — l-am amenințat eu cu degetul, — vină tu dincolo pînă la Boienșița, să pun pe Hector să-ți tragă o bătaie.

Potaia cea mititică a înțeles numai decît primejdia și s'a retras.

M'am dus la Boienșița. Acolo se afla o țară în care îmi plăcea să trăiesc.

Madama Sura era o babă încrețită tare la obraz, cu stropituri mari de vopsea, pînă în ochi. Minile-i erau roșii de cîrmîz, iar brațele suflecate pînă la cot aveau însemnate pe ele toate culorile curcubeului. Dinaintea oblonului ei, lăsat în jos ca o tarabă spre drum, stăteau atîrnate în niște lemne strimbe sculuri de lînă felurit boite. Intram în maghernița ei plină de colb și de mirosuri ascuțite, ca să mă întrebe ce face mama.

Mama de obicei avea treburi multe și amestecate; rareori ieșea la soare ori trecea la vecină. Minile ei harnice, trupul ei sprinten umblau pretutîndeni; îi ascultam uneori cu

plăcere de afară glasul mustrind slujnica. Ca o gospodină bună însă, care rîvnea la rînduiala cucoanelor din boierime, nu uitase să mă învețe mai ales pe mine ce răspuns să dau la anumită întrebare.

— Ce face mama, băiețel? — mă întreba cu bunătate mada Sura.

— Sede, — răspundeam cu invariabil.

Atunci ea scociora cu degetele ei vopsite într'un raft și-mi întindea o smochină ori o bucată de roșcovă. Smulgeam cu grabă darul și mă duceam fără să mulțămesc.

— Mai stai puțin cu mine de vorbă..., — mă opri în ziua aceea bătrîna.

Mă întorsei, înălțai spre ea fruntea. Ridea cu bunătate, numai într'un dintre negru.

— Nu mi-ai spus ce face mama.

— Sede.

— Ș'acuma unde te duci?

— Mă duc să văd pe Leizer și pe Hector.

— Leizer încă nu s'a întors dela malamed; l-am dat de mititel la învățătură. Pînă ce sfîrșește el școala, eu am boit destule sculuri ca să mă pot duce cu el la America. De cinci ani îl așteaptă fată-mea și cu tatăl lui. Acolo au mai făcut doi.

Eu nu înțelegeam. Ea îmi mai dădu o smochină, rîzînd.

— Au mai făcut un băiet ș'o fată. Mi-a scris Țipra scrisoare. Băiatu-j ca mata de frumușel și de balan. Cînd am să mă duc să-l văd, are să fie deja mare. America-i departe și-i un tîng mai frumos decît Pașcani.

M'am dus să-l văd pe Hector. Hector era un cine de pripas al babei ș'al nepotului ei Leizer, prietinel meu. Iși promise culcușul într'un cotlon de scînduri și devenise păzitor credincios al magherniței. Leizer de mult dorea să aibă așa un cine; și-i avea pregătit și numele. Era un băiat cuminte și trist, cu mult mai mare decît mine, care știa multe lucruri folositoare. Imi făcea jucării și mă învăța jocuri. Încă nu izbutisem să sar ca el într'un picior și să scot în același timp și limba. Într'o zi m'a chemat la o mare desfătare. Hector fă-tase șase căței: doi negri, doi albi și doi cărămizii.

M'am strecurat în cotlon, între dărîmături de lemn și moluz. Hector nu era acasă. Pricepînd sărăcia stăpînilor și în același timp nevoile progenerii sale, pleca de mai multe ori în expediții. Li înțelegeam puținel isprăvile, punîndu-le în legătură cu furăturile mele de tutun. Căței, rotunzi și plini ca niște săcușori, începură a scheuna subțirel, tîrîndu-se spre mine.

M'am aplecat asupra lor și i-am mîngîiat cu degetul arătător pe boturi, îndemnîndu-i s'aștepte. Acuși vine Hector, mama lor, și le-aduce de mîncare. Într'adevăr, cu țitele zbă-

tindu-se într'o fugă colită, Hector sosi c'o bucată de carne friptă. Se puse cu pîntecele la pămînt și, ținînd-o cu labele de dinainte, o rupea ș'o înghițea hulpav. Din cînd în cînd privea ș'adulmea în urmă, să înțeleagă dacă n'o urmărește păgubașul. Trebuie să fi furat carnea dela Alexandru Șchiopu, casapul vecin, mă gîndeam eu. Dar unde s'o fi dus să și-o frigă?

Sfărîmînd în dinți cele din urmă bucăți de os, Hector veni la pui, se așeză pe-o coastă și-i lăsă să se grămădească la pîntecele ei și s'o sugă. Includea ochii pe jumătate și parcă dormita. Apoi dintr'odată îi deschise și mă privi cu bunătate întocmai ca madama Sura. Mă întreba ceva fără indoială. Nu putea fi vorba decît de mama.

— Șede. — i-am răspuns eu, privind atent cum sug cățeei.

Bătea soarele veriî asupra colțului aceluia singuratic și le luceau blănițele în lumină.

Indată ce s'a întors Leizer, am auzit glasul mamei, cîntînd în lenea zilei, chemîndu-mă.

— Vină 'ncoace, băiețel, să-ți dau să mînci.

Cum am auzit această invitație, prietenii mei Leizer și Hector s'au ridicat dela locurile lor și m'au urmat. Cățeei au rămas neclintii și ghiftuiți în soare.

— De trei zile stau și mă gîndesc, — îmi mărturisea Leizer. — cum să-i chem.

— Pe cine?

— Pe căței.

Problema îmi era indiferentă. În orice caz, reflectam, întîiu și întîiu trebuie consultat Hector.

Cu nutra-i tristă, prelungă și pistruie, Leizer se așeză la pămînt, în stînga mea. Hector la dreapta. În umbra cerdacului de dîndos mama îmi pregătise o mîsuță ș'un scăunaș. M'am așezat pe scăunaș. Pe mîsuță îmi era pregătită o farfurie de lapte acru ș'o lingură. Într'un tîlgeraș, o felie de mămăliguță.

— la lingura și papă... — îmi zice mama.

Eu încep să mă gîndesc la numele cățeeilor. E o grijă nedeslușită, pe care mi-a trezit-o Leizer. Poate-ar fi bine să întrebăm și pe mama.

— Cum să le punem numele...? — mormăiește eu, fără să știu bine ce vreau.

Mama întoarce un obraz plin de mirare din fereastra bucătăriei.

— Ce spui tu?

Eu tac.

— Ai cerut ceva? Îți trebuie ceva?

— Imi trebuie sare... — mă hotărăsc eu.

— Bine, iaca sare, dacă-ți cere gustul. Dar să nu pui multă. Să știi că laptele acru se mîncă fără sare.

Am înțeles. Pun sare. Gust în vîrfurile lingurii. Mai trebuie.

Iar gust și iar sărez. Când vine mama să vadă dac'am isprăvit, eu stau cu lingura atîrnată, făcînd bot de-asupra farfuriei.

— Ce este?

— Nu-mi place.

— Sarace-sarace, neînțelegătorule și răule! Ai pus prea multă sare.

Eu tac. Nu-mi place laptele acru. Nu mi-i foame.

— Leizer, mănîncă tu, — îndeamnă mama.

Prietinul meu gustă și cască ochii cu spaimă. Face mamei o mărturisire bolborosită că nici lui nu-i place laptele acru. Atunci are parte de bielșug în ziua aceea celalt prieten — Hector.

Hector miroase și întoarce cu dispreț capul. El nici măcar nu s'atinge. Respectul meu pentru destoinicia lui a crescut.

Hai să mergem la Ghiță Țiganul, să ne jucăm de-a ascunsul. Pe urmă îl aducem aici și-i dăm lui laptele acru.

— Unde te duci așa? — mă oprește mama. Stai să-ți schimb bluza.

Dintr'odată înțeleg că nu se poate altfel. În expediția mea de dimineață, bluza întia cunoscuse prea multe injurii, năcazuri și ponosuri. Intru după mama în odăița cu stururile lăsate.

— Na, îmbracă-te cu asta curată.

Cînd zice mama „îmbracă-te”, dovedește că are incredere în mine și mai ales mă iubește, căci, dacă nu m'ajută, nu găsește niciodată singur minicele și rămîn cu hăinuța boțită și încurcată deasupra capului și grumazului. Așteptînd ajutor, bag de samă că mama ține bluza în zarea ușii și face o observație pe care putea să n'o facă.

— Ar fi trebuit calcată.

Mă interesez numaidecît.

— Ce-ar fi trebuit calcată?

— Bluza asta. Acum ești flăcău mare și ți s'ar fi convenit asemenea cînte.

Eu mă îndrept, atent.

— Atuncea nu mă îmbrac!

— Dece, răule și neînțelegătorule?

— Nu mă îmbrac, pînă ce nu-mi calci bluza.

Mama mă privește c'un zîmbet dulce. Sintem numai noi singuri în umbra odăiței și taina care s'a produs între noi a rămas necunoscută.

— Să ți-o calc, — în invoiește ea.

Așterne hăinuța pe covor și o calcă ușurel cu piciorul. Eu mă simt mîndru și mulțămît și mama mă ajută să mă îmbrac.

Ne ducem, eu, Leizer și Hector, la Ghiță Țiganul. Dela

Ghiță am învățat cele dintii stihuri, pe care el le rostește în tact, atingându-ne pe fiecare cu mina, pînă ce îndepărtează pe unul cu cea din urmă silabă.

*Am o oaie rapănă
Șade jos și deapănă
Și se roagă rugului
Și se 'nchină cucului....*

Inceputul acesta îl știu și-l murmur cite-odată singur, în odăiță. Mama mă ascultă atentă, privindu-mă cu coada ochiului și rîzînd. Mama e mai mare decît mine numai cu douăzeci de ani și are, ca și mine, ochi albaștri și păr bălan.

— Cum ai spus?

— Am o oaie rapănă

Șade jos și deapănă...

Nu înțeleg de ce face haz mama.

„Șade jos” acesta e un eufemism. Oaia, în stihul meu ș'al lui Ghiță, ședea într'o anumită parte a trupului cu nume vulgar. Ca o adevărată poezie pură fără contingentă cu realitățile, acea expresie din acel stih îmi pricinuia o mare emoțiune și mai ales nedumerire. Cum se poate ca un animal să execute o lucrare — să zicem că deapănă — stînd acolo în acel loc, la mine ori la tine, ori la Hector. Nedumerirea mea justifica valoarea versului, căci în transcripția lui decentă el se transformă într'o banalitate fără valoare.

Mihail Sadoveanu

Callatis

— Povestea unei vechi cetăți elene din Dobrogea —

Ruinele, atât de impresionante prin bogăția și prin diversitatea lor, care se întâlnesc la fiecare pas prin ulițele și ogrăzile Mangaliei de azi, aparțin străvechii cetăți *Callatis*, una din cele mai strălucite colonii grecești de pe țărmul Dobrogei antice.

Istoria acestei cetăți ni se pare mai interesantă decît a tuturor celorlalte orașe elene care și-au desfășurat, timp de secole, viața lor de înaltă civilizație și de întinsă activitate economică prin părțile noastre. Căci în trecutul niciunui din aceste orașe nu au fost împrejurări mai profivnice ca acelea cu care a avut de luptat *Callatis* și totuș niciunul din ele nu a înregistrat în istorie pagini mai glorioase.

Callatis a fost întemeiată pe la anul 507 înainte de Christos. Incepînd cu mai bine de un secol și jumătate mai înainte, țărmul dobrogean al mării, numit pe atunci *Pontul Stîng*, fusese presărat cu mai multe colonii și emporii grecești, care întefiseră un activ comerț cu Geții din interiorul Dobrogei și cu cei de peste Dunăre, din Dacia. Aceste colonii, printre care cea mai veche în vîrstă și în înflorire era *Histria* în preajma gurilor Dunării, aveau o origine comună. Erau creații ale orașului *Milet* din Asia mică. *Miletul*, vestită metropolă a aproape 300 de colonii răspîndite în toată lumea antică, umpluse tot perimetrul *Pontului Euxin* cu sucursalele ei. Coloniile de altă origine abia putuseră răsbate a se instala într'un număr neînsemnat printre ele. O astfel de colonie „intrusă“ era și *Heraclea Pontica*, o fiică a *Megarei* din Grecia proprie. Pe lingă concurența comercială, rivalitatea diferitelor colonii grecești din *Pontul Euxin* era agravată și printr'o răspicată deosebite dialectală: sucursalele *Miletului* erau *ionice*, pe cînd ale *Megarei* erau *dorice*.

Se pare totuși că rivalitatea ionică n'a împiedicat o rapidă prosperare a coloniei *Heraclea Pontica* (așezată pe coasta de Nord a Asiei Mici, acolo unde e azi *Eregli*), deoarece la sfârșitul veacului VI în. de Chr. vedem că ea însăși e în stare să creeze o nouă colonie. O parte din locuitorii săi pornesc în căutarea unei patrii și se îndreaptă spre țărnicurile getice ale Dobrogei. Sunt tocmai întemeietorii cetății care ne interesează în prezentul articol.

După oarecare pribegie s'au așezat aproape de gura limanului Mangalicii, căruia i-au schimbat numele getic de *Cerbatis* în acela de *Callatis*, în amintirea râului *Cales* din patria lor de origine. Numele de *Callatis* l-au dat apoi chiar cetății pe care au întemeiat-o în acel loc.

Locul pe care s'a întemeiat *Callatis* era departe de a se fi aflat în cele mai bune condiții pentru a îmbia pe niște negustori marinari doritori de a-și face un cămin pe o coastă străină. Coasta nu prezintă acolo nicio sinuozitate, nici un adăpost. Nu oferea nici o însușire fortificativă: nu era vorba nici de un pisc înaintat spre mare, nici de o măgură mai izolată. Dimpotrivă era un loc șes, fără nici-o formă deosebită, situat abia la câțiva metri deasupra mării, cu un țarm drept și monoton. În plus, regiunea, nefiind destul de populată, nu prezenta perspective prea îmbucurătoare pentru înflorirea unui comerț activ.

Pricina pentru care primii callatieni s'au hotărât, în ciuda acestor împrejurări total neprielnice, să-și încerce aci destinul, trebuie căutată în concurența ionică pe care au întâlnit-o în Pontul Stîng. Locurile cele mai bune de pe coasta dobrogeană, *Histria* (pe o insulă, aproape de gurile marelui drum continental, de apă, al Dunării), *Tomî* (pe o peninsulă, cu un port destul de bun), *Cruni* (mai târziu *Dionysopolis*, la adăpostul încintătoarei Coaste de Argint), *Odessos* (în excelentă poziție a Varnei de astăzi), fuseseră de sigur ocupate de Milesieni. Emigranților din *Heraclea* nu le mai rămăsese decît regiunea pe care o evitaseră toți: regiunea Mangalicii.

Ar fi fost foarte natural ca singurătatea acestei regiuni să-i fi silit să renunțe la coasta Dobrogei, sau dacă s'ar fi obștinat să rămînă, să linzezească pînă la o lentă dispariție. Și totuși. Nu numai că aceasta nu s'a întîmplat, dar, dimpotrivă, noua cetate a ajuns la o înflorire minunată, reușind chiar, la un moment, să joace un rol cultural și unul politic internațional de prima însemnătate.

Acest extraordinar destin nu se poate explica decît prin vrednicia locuitorilor callatieni, care, la proverbiala energie dorică moștenită din patria lor de origine, au adăugit un admirabil spirit de inițiativă și de perseverență. Negustori și marinari proveniți de pe coasta muntoasă a *Heraclei Pontice*,

dau în Dobrogea peste un pământ foarte bun pentru agricultură, dar prea puțin plouat și de aceea prea puțin cultivat, și, muncindu-l direct, fac din el unul din cele mai căutate grânare ale Dobrogei antice și principala bază a prosperității lor economice. Însăși emblema cetății *Callatis* a devenit spicul de griu.

Lipsiți de fortificații naturale, își construiesc cu brațele lor, pentru a se apăra, zidurile cele mai puternice pe care le-a avut la noi vre-o cetate greacă. Ziduri a căror eficacitate s'a verificat apoi în împrejurări extrem de critice.

Lipsiți de un port natural, nu renunță cîtuși de puțin la folosirea mării, ci, dimpotrivă, îndirjindu-se să-i cerceteze cele mai îndepărtate șarmuri, ajung a le cunoaște ca unii dintre cei mai buni marinari ai Mării Negre și reușesc să facă din modesta coastă a cetății lor locul de popas al celor mai multe și mai bogate dintre corăbiile care plutiau spre șarmurile Pontului Stîng.

Aruncați de soartă pe o coastă săracă și necunoscută, fac din ea axa de eflorescență a unei intense și splendide activități de răspindire a civilizației. Cît de distinsă trebuie să fi fost tradiția culturală în această cetate ne putem da seama numai din faptul că unul din învățații callatieni al cărui nume ni l-a păstrat întîmplarea, *Demetrios din Callatis*, era printre cei mai apreciați geografi din antichitate.

Inconjurați, în sfîrșit, de cetăți mai vechi, de altă origine și mai favorizate de condițiile naturale, Callatienii reușesc nu numai să stea pe același linie de prosperitate cu ele, dar chiar să le întrecă și să-și exercite asupra lor o influență covârșitoare.

În acest punct al apogeei lor îi înregistrează istoria pe la sfîrșitul veacului IV înainte de Christos. Ce s'a petrecut în viața Callatidei în cei două sute de ani parcurși dela întemeiere pînă la această dată, nu ne este arătat în izvoarele istorice. Dar contrastul dintre condițiile extrem de grele ale începutului și înflorirea de mai tîrziu, ne ajunge ca să ne imaginăm ce epocă de muncă fără preget, de sforțări disperate, poate chiar de dureroase înfrîngeri, dar nu mai puțin de speranțe și de biruitor progres, au însemnat cele două secole.

Prima știre despre *Callatis*, după aceia a întemeierii sale, ne este dată de vestitul istoric grec Diodor din Sicilia pentru anul 313 înainte de Christos. Sîntem abia la zece ani după moartea lui Alexandru Macedon. Lumea întregă e răscolită de ambițiile urmașilor lui, fiecare dintre ei dorind să refacă sub mîna proprie unitatea imperiului mondial, care nu se vrea desmembrat. Ptolemeu din Egipt, Antigon din Asia, Casandru din Macedonia, Lysimach din Tracia, se răsboiesc și

se frământă să pună mîna pe frînele popoarelor lipsite de conducerea marelui cuceritor.

Lysimach, mai cu samă, rege al Traciei, e în continuă rivalitate cu Antigon, care a pus stăpînire pe cea mai mare parte din uriaşa moştenire. Ca să-şi uşureze situaţia în războiul decisiv pe care îl pregăteşte împotriva lui Antigon, trebuie să se asigure de linişte în spatele regatului său, la Dunăre. Acolo e un popor puternic, organizat, *Geții*, care sub înțeleapta conducere a regelui lor *Dramichete*, îi amenință fruntariile. Independența lor îl ține pe loc. Trebuie să-i supună. Dar pentru aceasta trebuie să fie sigur și de atitudinea cetăților grecești din Pontul Sîng. Și aci e tocmai marea lui decepție. Aceste cetăți, care primiseră altădată protecția lui Alexandru Macedon și trecuseră sub autoritatea lui Lysimach, sînt în plină revoltă. În fruntea lor e *Callatis*. Garnizoanele lui Lysimach sînt peste tot măcelărite, iar cetățile se pregătesc de rezistență împotriva expediției inevitabile a ambițiosului rege. Se coalizează toate sub conducerea Callatidei, se înțeleg cu dinastia traci din vecinătate, cu Sciții de peste Dunăre și intră în tratative cu adversarul lui Lysimach, cu *Antigon*.

Forțele opuse lui Lysimach în Dobrogea ar fi considerabile, dacă ar prezenta aceeași valoare morală ca cele cu care contribuie *Callatis* și dacă ar avea vreo unitate de acțiune. De aceste defecte profită Lysimach, care printr'o manevră rapidă reușește să izoleze pe Callatieni, luînd contact cu fiecare din acele forțe înainte de a se uni. Cetatea Odessos cade cea dintîiu intimidată de proporțiile grandioase ale asediului lui Lysimach. Aceiași soartă o are și Histeria. Trupele trace răsculate, care veniau în ajutorul Callatidei, sînt luate prin surpriză și silite să treacă de partea lui Lysimach. Cît despre Sciți, îi înfrînge într'o bătălie regulată, ucizînd o mulțime și silindu-i pe cei rămași să fugă peste Dunăre. *Callatis* rămîne singură în fața puternicului monarh.

Asediul care urmează și rezistența care i se opune sînt splendide exemple de puterea la care ajunsese cetatea în această vreme. Lipsită de orice ajutor din afară ea se hotărăște să țină piept cu disperare asediului. Un ajutor trimis mai tîrziu de către Antigon este complet zădărnicit printr'o victorie a lui Lysimach cîștigată la pasurile Balcanilor. Șase ani mai tîrziu, în 309, *Callatis*, deși cu forțele slăbite încă mai rezista crîncenului asediu, după cum ne arată izvoarele, în care ni se mai spune că în acel an, pentru a ușura situația apărătorilor cetății și a le cruța proviziile, o mie de Callatieni se exilează de bună voie și se așează în Crimeia, în țara regelui greco-sciit Eumelos.

Nu știm cînd și în ce fel s'a terminat acest greu războiu.

Fapt e că în anul 302, *Callatis* a reintrat sub influența lui Lysimach. De sigur între timp, cetatea fusese cucerită sau mai bine zis capitulase în momentul, în care forțele eroice sale rezistențe se istoviseră complet. În anii următori, Lysimach, sigur de pacea cetăților grecești pontice, pe care o dobândise cu atât de mari eforturi, își poate executa expedițiile lui peste Dunăre împotriva lui *Dromichete*. Aceste expediții, precum se știe, s'au terminat apoi cu dezastre militare și compromisuri politice.

Eroismul desfășurat de Callatieni între 313 și 302 îi înscrie cu o pagină de neîgăduită cinste în istoria epocii elenistice, dar nu este mai puțin adevărat că pierderile enorme suferite de cetate cu acest prilej i-au fost fatale. După războiul cu Lysimach, *Callatis* nu mai reușește să atingă prestigiul politic de mai înainte. Când, patruzeci de ani mai târziu, în 260, încearcă să-și refacă hegemonia pontică, pornind, în alianță cu *Histria*, un războiu pentru anexarea cetății *Tomî* și a teritoriului ei, e biruită prin intervenția forțelor venite din *Byzanț*. După această înfringere, *Callatis*, spune istoricul grec Memnon, nu s'a mai putut ridica niciodată la puterea de mai înainte. Locul ei în întietatea asupra cetăților grecești din Pontul Stîng îl ia *Tomî* (Constanța de azi).

De acum înainte soarta *Callatidei* nu mai e decisă de valoarea locuitorilor ei. Va fi supusă fără deosebire aceluiași evenimentelor favorabile sau nefavorabile ca și întreaga Dobroge. Va suferi ca toate cetățile grecești de pe urma piraților, care după dispariția lui Lysimach, a lui Antigon și a regelui Eumelos din Crimeia, rămîn stăpîni necontestăți ai mării Negre, prădînd sau impunînd grele condiții vaselor încărcate cu mărfuri. Va suferi de asemeni din partea deselor incursiuni făcute pe teritoriul ei de barbarii de peste Dunăre, Geți, Sciți, Bastarni.

Va fi foarte bucuroasă, ca toate cetățile grecești, să admită autoritatea vre-unui monarh, ori de unde ar veni el, numai să-i asigure o relativă liniște din partea barbarilor sau a piraților.

Și astfel vedem cetatea *Callatis*, ca și pe celelalte, intrate pe rînd sub influența politică a lui *Mithridate*, regele pontic, care reușește să facă din țărnicurile întregului Pont Euxin o unitate politică, apoi sub a lui *Boerebista*, creatorul unui imens imperiu dunărean getic și în sfîrșit sub stăpînirea romană, cînd *Callatis*, deși pierzînd pentru totdeauna vreo velleitate de inițiativă politică, ajunge să-și recapete strălucirea de altădată pe tărîm economic și cultural.

Inscripțiile și monumentele de epocă romană de la *Callatis*, ne arată cum această cetate a ajuns prin sec. I după Chr. și pe vremea lui Traian la o foarte mulțumitoare înflo-

rire. Ni se dovedește aceasta și prin frumoasele opere de artă care s'au găsit și se vor mai găsi printre ruinele din Mangalia, și prin frecvența cetățenilor bogați, pomeniți de inscripții, care cu generozitatea lor nemărginită întrețin instituțiile religioase, sociale și culturale din *Callatis*.

Acciași viață grea pe care o suportă întreg imperiul, începe a o duce și *Callatis* odată cu invaziile barbare. Pînă prin veacul VII, probabil, în plină epocă bizantină creștină, reușește să reziste aproape tuturor acestor invazii, dar activitatea ei economică e din ce în ce mai redusă și strălucirea ei monumentală din ce în ce mai slabă. Încă mai apar la *Callatis*, pînă destul de tîrziu, probe de întinderea comerțului său, cu relații pînă în Siria, dar basilicile sale creștine nu mai au măreția templelor mai vechi, iar la repararea zidurilor cetății e atîta grabă, încît se întrebuițează ca material inscripții și fragmente din monumentele impunătoare de altădată.

Sfîrșitul definitiv îi va fi venit dela o cucerire barbară, slavă ori avară, urmată unui incendiu, ale cărui urme se mai văd pe zidurile sale. Distrugerea va fi fost atît de generală încît nu s'au mai găsit locuitori care să creadă posibilă o reînviere a ei. Nimănui nu-i mai amintea ceva din gloriosul ei trecut.

Cînd, după o relativă liniștire a lucrurilor, sub stăpînirea bizantină, alți locuitori au venit să se așeze pe ruinele abia acoperite cu țărîna uitării, nimeni nu s'a mai gîndit la *Callatis*. Modesta localitate care s'a întemeiat astfel, a căpătat un nou nume, cel păstrat pînă azi: *Mangalia*.

Mangalia a lîncezit cîtăva vreme pînă cînd, prin veacurile XIII-XIV, *Genovezii*, alți marinari și negustori, de o energie colonizatoare asemuitoare celei dovedite de Ellenii de altădată, îi redau o înflorire trecătoare.

Stăpînirea turcă o cufundă apoi într'o vegetare mizeră, din care abia în zilele noastre începe a-și reveni.

Să sperăm că tendința de înaltă civilizație ce ne bucurăm s'o constatăm în expansiunea romînească spre țărîmul mării, va reuși cîndva să-i redea *Mangaliei* strălucirea de acum două milenii. Intru aceasta, nicio dificultate de niciun fel nu ar putea fi prea mare pentru o voință energică și stăruitoare. Trecutul plin de atîtea pilde minunate al străvechei *Callatis* ne stă înainte ca un îndemn ispititor și ca o statornică incurajare.

Radu Vulpe

Dincolo de margini

Lumina a lovit în crengi și 'n case
Și satul s'a uitat năuc pe câmp...
Parcă strigă cineva 'n răstîmp,
Dincolo de margini luminoase.

Au eșit copii, și iezi, și oi,
Și pluguri pe cobile, și plugari;
Și satu-și face 'n soare ochii mari,
Să urmărească turmele de boi.

Unde-or fi, pe unde au pierit
Atît de mici, atît de trecători?
Și ochii lui sînt primăveri de flori
In largul luminat de răsărit.

A pus o mîină strașină și cată
Prin vremea care trece peste câmp...
Parcă umblă cineva 'n răstîmp,
Dincolo de margini luminoase.

In cîmp

Stăm la foc și coacem porumb verde;
Și 'n flăcări joacă măguri, și povești, și glume.
Sintem primii oameni apăruți pe lume

«Cu n'aude, n'avede

«Ușurelul vîntului

«N'a greul pămîntului...»

Și dincolo de noi, de foc și de porumb,
Noaptea grea — cu pulpane de plumb,
Cu comori,

Cu drumuri lungi, cu călători,
C'un bufănit de pușcă răgușit,
Cu un lătrat căzut în infinit —

Se 'ntinde larg, copleșitor de mare.
Doar licuricii mai vorbesc de soare,
De ziua prăbușită peste zare...

Și pleoapele ard,

Iar ochilor li-e frică

Să cate 'napoi,

Și boii cald

Răsuflă ușor

Cu noaptea de vară

Pe noi.

D. Cluzea

Cîțiva oameni, papagalul și încă un om¹

CAPITOLUL TREI:

unde căpitanul O'Higgins din marină rămîne ferm și apoi trece printr'o grozavă aventură.

— Eu însă tot în picicare cad — își repeta lozinca Joe, cum trîntea o cea din urmă oară poarta pensiunii după dînsul, împreună cu ultimul etaj rămas.

Și, cu pălăria pe ochi, își lua consoarta la un braț, papagalul la celălalt.

— Bietul Unchiu Jerry ! Lumea se oprea, copiii se luau după noul Deucalion însoțit de o Pyrrhă plus un papagal, dar care nu putea să arunce din urmă pietre; nu avea nici măcar curajul să mai strige copiilor să nu strice dicțiunea pasării. Atît mai lipsea chelului !...

Norocul căpitanului a fost că în curînd, copleșit de ridicul, muștrat de conștiința ncreușitei în viață, ros de infirmitate, papagalul a fost găsit într'o dimineață, cu unghia'n gît, spînzurat de gratiile coliviei. Un ratat mai puțin.

Mai rămînea doamna Ivy. Dar Joe ajunsese incapabil de iluzii. Viața lui părăsea calculul probabilităților. O socoteală cu el însuși îi da de altfel de bănuir că toată nenorocirea se trăgea din cele două gînduri de moarte proiectată asupra consoartei. Podidit de înțelepciune și tristeță, căpitanul o lua spre știința rece și pozitivă. Chimia cu osebite îl ispitea. De cînd Peggy îi destăinuise povestea cu cartofii, misterul prefacerilor din trup îl chema cu voluptăți tenebroase. De ce nu era doctor, fizician, himist, să pornească la descleștarea acelor porți ce taie întunericul din noi cu o linie făcută numai să arate că tot pe partea aceia se închid ?

Pînă acolo O'Higgins își mîngîia restriștea cu manuale de

¹ Vezi „Viața Romînească“, Anul XXIII, No. 2.

geografie, fizică și himie, pe care fostul agent de marină comercială le corija și reedita în gînd, cu experiența-i plină de reminiscențe din lumea plantelor și animalelor.

Cu experiența propriei sale persoane chiar! Ce bucurie, de pildă, pe căpitan cînd a trebuit să meargă la dentist, ca să afle că are nevoie de nu mai puțin de zece plombe de argint. Zece plombe! Zece amalgame în propria-i gură!... Simțite, tratate savant, posedate! Zece procese fizico-himice !...

O bucurie și mai mare aștepta pe încercatul căpitan. Dentistul îi era prieten din copilărie. În consecință l-a tratat neglijent. N'a stors de ajuns amalgamul. Mercurul s'a strecurat prin gingii și s'a răspîndit cu iuțeală în organism.

Încîntat, O'Higgins a căzut la pat. Ah, fericirea lui cînd a aflat dela doctor că e unul din cei doi sau trei la mie oameni al căror organism reacționează neobișnuit de grav împotriva mercurului. Otrăvit ! Va să zică are într'adevăr aptitudini himice! Căpitanul ar fi vroit să stea la pat o viață, să urmărească procesul lent al intoxicației, să se auto-radiografieze în gînd, să se surprindă, cu mintea, în sînge, pete, curenți, osmoze și endosmoze...

Dimpotrivă, s'a vindecat.

Drept consolare a pornit un studiu acerb al substanțelor himice.

În scurtă vreme a descoperit că hemisfera de est a globului prezintă o flagrantă antiteză himică față de hemisfera de vest. Înțelegem prin acestea America și Europa, — căci Asia a rămas din punct de vedere himic la Confucius, Africa nu există, iar Australia a ajuns cel mult la foot-ball și pastrama de berbec.

Or, America, fiind un continent nou, e săracă în azotați, compuși himici care cer procese mai lungi ca să se realizeze, azotul organic aflîndu-se în făina de carne, în sîngele'nchegat, în rămășițele de lînă, unghii, coarne, turte de grîu, etc., dar mai ales în băligare și escremente de tot felul care cer secole ca să se depună.

Aceasta face nu numai ca tînăra Americă să n'aibă clasicism, romantism, renaștere și reformă, — curențe care au străbătut civilizația europeană și sînt la îndemîna oricărui elev al ei de liceu; dar să sufere de un fel de constipație cosmică, dacă se poate astfel traduce neputința ei de a produce îngrășăminte organice azotate; aceasta o dă în anemia aceia care se trădează și pe fața făinei și pîinii americane, mult mai albă, fadă și afînată, ca surorile lor europene.

Supraalimentație, deci, supraalimentație cu materii inavabile, ce nu pot veni decît din Europa, continentul bătrîn și blazat al tuturor depunerilor imunde.

— E remarcabilă, de pildă, bogăția Europei în orduri — exulta savant căpitanul, în auzul mai mult contemplativ al so-

ției — cu un ochi pe hartă, în direcția Balcanilor. — Noroc cu Armenii, care, mai ales de când au trecut la creștinism, dau un concurs pe față continentului lor adoptiv, iar de curînd fac minuni în opera de ecarisaj moral și material al Ligii Națiunilor.

Dimpotrivă, fosfații lipsesc solului european. Fosfați naturali, ca fosforita, coprolita și mai ales apatita, nu sînt genul ei. Tot așa cenușa de oase, oasele degelatinate, negrul animal, leșiile de tot felul, care conțin acidul fosforic în stare insolubilă. Ca și cel insolubil, sub forma citratului de amoniu, a fosfaților precipitați, scoriilor de defosforizare și suprafosfaților feluriți.

Un sol însă de superioară productivitate cată să aibă în el o contrabalansare de fosfați și azotați, complementați de potasii, — sulfatați, kainită, carnalită și alte săruri similare, care să însănătoșească, într'un fel, osatura, să întărească încheeturile și țină în prosperitate carcasa uscatului.

Toată această terapeutică a scoarței globului se face cu ajutorul îngrășămintelor. Prin îndoparea ei cu lăturile și putreziciunile care, cînd își iau rămas bun dela lume, degaje, ca o poezie a agoniei, acele gaze puturoase, salutări și respirări de ultimă clipă ce unesc moartea cu viața și comunică acesteia toată tăria și veșnicia celeilalte.

Infuzia odată făcută, înflorirea uscatului în vegetațiile cele mai grase și suculente, e o cestiune de logică.

Ideia unui schimb de murdării între America și Europa a suris căpitanului cu toate perspectivele unui ideal nu numai economic dar și moral al omenirii. Nu era, într'adevăr, în atingerea lui, realizarea aceluși principiu atît de volatil al parității, care a scăpat pînă acum tuturor pactelor, acordurilor și conferințelor pacifiste anglo-americane ?

Da, paritatea de murdărie ! Europa va pava solul Americii cu tot surplusul ei de făină de carne, de sînge uscat și excremente, după cum America va sufla tot excedentul ei de leșii, gelatine, cartilagii și guanuri, pe fața bătrînelui continent.

Aceasta, din mîna unui om încălecat pe Atlantic, și ținînd cu o egală candoare balanța echilibrului mondial în mîna, luînd de aci un receptacol de duhniri, un potir de miazme și plasîndu-l dincolo, și viceversa,—o sfîntă cădelnițare a cosmosului !

Înainte de a se aventura într'o afacere pe scară întinsă, căpitanul contemplantă întreprinderi ca: exploatarea pastramei de salamandră, popularizarea bulionului printre neamurile cafre, extragerea balelor din bame.

Acestea deveneau pigmeice, însă, față de una care numai la import, aducea: 224.631 de tone în Franța, 152.202 în Olanda, 234.824 în Spania, urcînd la un total de 1.337.10- de tone pe an cu celelalte state europene.

Oricît de mare concurența, Joe și-a menținut agenția pe

primul plan. Și un cargobot uriaș s'a adăogat curînd la averea sa imobiliară. Restaurat în titlul lui de odinioară, căpitanul a ajuns o forță în materie de îngrășămintă himice, un magnat al fosfatului și azotatului, un rege al miazmelor.

Plimbîndu-se dela un continent la altul, Joe se mai gîdea surîzînd din gene roșcovane, că așa i-a fost dat pe semne, ca să expieze în aceste miazme crima plănuită împotriva bunei Ivy, care de altfel, ca și în trecut, nu știa nimic, aflîndu-se în tot mai multă surzenie și grăsimă.

Dar parcă titlul, bogăția, sau laturea morală, era ceiace interesa pe O'Higgins ! In clipe de sară, e drept, cînd făcea contururile, printre cifre îi apărea chelia papagalului, și un rînjit de revanșă satisfăcută îi strîngea buzele supte ca două lipitori.

Meseria lui însă avea o a patra dimensiune, o poezie a riscului, și aceasta fascina pe marinarul săturat de stabilitatea de zece ani a unei pensiuni mucegăite.

Nu era vorba numai de riscul de a se afla toată ziua pe vas, cu nevasta trimeasă la rude, la Brighton, și un staff de opt inși, la Londra.

Afacerea atîrna însă de animalele cele mai nestatornice ale apelor: balenele și scrumbiile, ca să lăsăm la o parte infiniții mici ai atîtor vietăți marine interlope. Animale ce făceau mii de mile, numai ca să-și depună icrele dela un anotîmp la altul, pe un țarm sau celălalt al uscatului.

Și tu să te ții cu ulcica după ele, după resturile și depunerile lor !

Poftim de le prinde ! Și, parcă prinse, ele deveneau mai ponderabile în ce-l privea pe căpitan ? Grăsimă lor, ca și carnea pentru conserve marinate, ca și fanoanele pentru corsete, erau lucruri palpabile ! Dar resturile pripășite din spintecări în masă, chiagurile scurse printre crăpături de mese, sfîrcurile căzute din ciopîrțiri de o viteză de doi metri pe secundă, crutele sburate din afumări nereușite, icrele, nu cele bune, ci cele care s'au stricat, în sfîrșit pielițele, solzii, cartilajele osoase, cozile, gelatinele și măruntaele netrebnice, massa informă de lături inundînd cartierele și pardosind halele imense în care pescarii măcelari opreau vînatul din oceane !!

Cine putea prevedea, identifica, doza și cîntări astfel de entități puturoase, care înfundate apoi în cargobotul *Paritas* trebuiau să ia calea vreunui port american sau european, tot timpul scurgîndu-se prin podelile vasului, fermentînd neomenos, în soare și umezeală, evaporîndu-se și subtilizîndu-se în exalări cu care tîmîiau în dreapta și în stînga continentele, bolnăveau tropicele și veștejeau pînă departe cu adieri de molimă cuișoarele Panamalelor, tutunul Andaluziei, sau trandafirii Macedoniei !

Și această murdărie fugitivă mai trebuia analizată în labo-

ratoare la plecare și ajungere, ba chiar în curs de tranzit, în inspecții inopinate. Ca să se știe dacă împlinește numărul de fosfați și azotați, umezeala, densitatea și mirosul comandate de cutare casă de desfacere.

Jupiter O'Higgins lua din diferite părți ale vasului, cu o sondă, câte 200—300 grame de materie. Făcea din ele sașeuri ca acelea pe care le pun cucoanele în garderobe contra moliilor, sau dacă îngrășăminte era în pudră sau pastă, umplea flacoane închise cu dopuri de emeri sau plută; dacă era lichidă, sticlele cu dop nou. Acestea se pisau ori vînturau, ca masa să capete omogenitate. Eșantionul se pecetluia, eticheta și data, și cu certificatul de naștere sau de botez al căpitanului, se înainta la laboratoriu de analize Schulze, Tiemann, din Germania, sau Kjeldahl-Ulsch din Upsala.

Impreună cu o declarație sub prestare de jurămint a aceluiași, că n'are nici un gînd rău asupra mărfii sale, că e numai de vînzare, și nu o va altera cu nici o depunere proprie sau străină, cu nici o intervenție de prost sau bun gust, ci o va desface exact sub titlul și cu caracterul de dozaj dat de analiză.

Aceasta, conform legii internaționale a fraudelor în materie de îngrășăminte, din 15 mart 1911 — cu penalități între cinci ani închisoare și ardere pe rug, — cum și ca rezultat al deselor abateri, cînd exploatorii nu se mulțumeau numai să fraudeze, de pildă, socriile Thomas cu fosfați minerali sau chiar artificiali de speța Walter sau Wiborgh, dar puneau drobi de sare, drugi de aur sau filoane de petrol în sînul încărcăturii, spre a-i mări greutatea, sau mătăsuri, șaluri spaniole, și truse de voiaj spre a se contraveni la taxele vamale.

Cin era o aglomerare de materii prime, — o diaree a balenelor, de pildă, sau o descompunere epidemică a scrumbiilor — Joe făcea însuși analiza prealabilă: fierbea un gram de îngrășăminte în 5 centimetri cubi de apă și 0,25 grame de magnezie calcinată; apoi punea nasul și striga: amoniac ! Intindea o hîrtie roșie de turnesol, își punea o batistă la nas, și dacă roșul da albastrul, era dovadă că nasul nu-l înșelase; putoarea fusese sinceră: era azotat amoniacal.

Așa, vîrînd rînd pe rînd nasul în hîrtia de turnesol, Joe a ajuns să-și spună imediat natura îngrășămintei chiar doza ei de fosfați sau azotați; umezeala și densitatea. Cu vremea, a ajuns chiar să se dispenseze de hîrtia de turnesol. Nasul lui răscolea văzduhurile de miazme, și cu o singură fremătare de narină descompunea roza vînturilor în azot nitric sau acid fosforic, în apatită, fosfat bicalcic, salvinită sau fosfomolibdat de amoniu.

De multe ori pe aceeași aripă de vînt, sub narinele sale, fosfații Americii se întîlneau cu azotații Europei.

Acest rendez-vous al odorilor i-a dat ideia îngrășămintelor

complexe, care să conțină deopotrivă azotați, fosfați ca și săruri potasice. Nu era acesta idealul suprem al parității ? O'Higgins chiar găsisese elementele acestea de contrapondere cosmică și după ele alerga mai cu nesăț: crutele dela operații, larvele viermilor de mătase, rugina de pe vii și morți, penele de struț în stare de descompunere, dinții de fetus, turtele oleaginoase, pieile fără obraz, unghiile și nasturii de sîdef...

Odată stăpîn pe toate aceste relativități depuse în pîntecul vasului, căpitanul le confrunta, și dacă ele corespundeau comenzii, bine, de nu, o lua razna, în căutarea restului. Pe drum pierdea în scurgeri, colcăiri și fermentări, exact, poate, ceiace căutase. De aci alte drumuri înapoi, pînă ce ajungea la cantitatea cerută de casa din Amsterdam sau Yokohana. Dar pînă atunci scăpa termenul. O lua deci razna după debușee !

Cu un cuvînt, O'Higgins vindea ceiace nu avea, la o dată pe care n'o putea ști, în porturi unde Dumnezeu știe dacă ajungea, o materie de a cărei natură, greutate, și consistență habar n'avea.

Era însă tocmai această succesiune de necunoscute care îl fascina, toate aceste nule, în fața cărora așezînd unitatea sa de convingere și voință, dînsul făcea valori reale, lire engleze depuse în băncile Londrei.

Nu făcuse la fel cu nevasta ? Putea cădea mai puțin în două picioare acum, fiindcă pensiunea era o corabie plutitoare ?

Joe își punea tocmai, pentru a cîtea oară, triumfător, întrebarea pe puntea vasului cu care strecura o încărcătură grozavă de putreziciuni, prin Gibraltar. Dela Bahama, la Plymouth, și dela Capul Nord la Mozambic, *Paritas*, cel mai mare cargobot pe care-l văzuse oceanul, în nesfîrșitele lui curse nu gemuse mici odată de mai multă colcăială.

Era un transport ce trebuia să prindă la 23 Mart, în Newcastle, un vapor japonez, încărcînd pentru Shikoku, portul din sudul Japoniei renumit pentru hîrtie și olărie.

Totul era în ordine. Pînă și fumul negru cu care trebuia vopsită îngrășămîntea înainte de a fi desfăcută agricultorilor japonezi. Căci în Japonia albul fiind o culoare de doliu și nitrații de amoniac dînd un precipitat alb, nimeni n'ar fi îndrăznit să-și așterne ogoarele cu un lînțoliu atît de rău prevestitor.

Era, de altfel, tocmai prepararea fumului, și plămădirea lui una cu îngrășămîntea, prin rotative speciale, ceiace luase lui Joe o lună în plus, și-l făcuse să rămînă la discreția ultimei curse a anotimpului pentru Japonia.

Dar Gibraltarul părăsit la 2 februar, era timp destul pentru Newcastle.

Biscaya însă primi cargobotul ca un balaur, trezit din somn, cu flacări pe nări, și plezniri din cozi înmiite. Mirosise, oare, murdăria care-i otrăvea de departe apele ? Joe a făcut es-

cală de o săptămână la Baponne; de acolo, pe ape cumiņite, pe lângă coastă, a luat-o încet, ca'n vârful picioarelor, să nu trezească șerpoaica ! Zilele s'au scurs pe nesimțite. O pană a oprit din nou vasul, o săptămână, la Le Hâvre. Apoi, o lipsă de combustibil, pe coasta de Sud a Angliei. Apoi, un nou calfetraj în Hull. Deajuns că la Aberdeen vasul japonez neavertizat, plecase exact cu o zi mai 'nainte.

Era cea din urmă cursă pentru Japonia, dar O'Higgins nădăjduia să prindă un vas care să meargă cel puțin pînă la jumătatea drumului spre Extremul Orient. Nu se alarmă deci, și trase în dana portului, trimetînd imediat la agenții oameni de-ai lui să se intereseze. Nimic anunțat însă pentru moment.

În schimb se vestea o vară timpurie ; marea se încropea din larg și se lăsa avută de un soare precoce.

Către sară gîfîia aburi ca un postav imens călcat de un croitor afară.

În coapsele lui *Paritas* drojdia prindea viață. Conciliabule surde, mici comploturi, surzi fiori, crampe și frămîntări. Drojdiile dospeau. La răstimpuri, înfricoșătoare răbufniri prin crăpături. Joe întorcea nasul. Echipajul murmură.

Încet, incomodele adieri porneau să mîngie rada, să sărute cheiul, să fluture amical, primăvărtec, peste Căpitănia Portului.

Sînt puține porturile care primesc să adăpostească încărcăturile de îngrășăminte. Problema olfactică pe care o pun, nu e întrecută în greutate decît de aceia de ordin pur sanitar. Dar amîndouă sînt covîrșite de problema morală a demnității și eleganței. Din mîndrie, cele mai multe porturi engleze refuză intrarea acestor mirodenii suspecte; cum și din grija educației generațiilor viitoare. Așa cum marile metropole împing aristocratic pleava de meteci și mutre interlope spre cartierele marginase și umile, sau chiar peste graniță !

Aberdeen era la vremea aceia un port modest. Și puritan. Crescut în toleranța creștinească a aproapelui, el îi accepta pînă și murdăria; sub rezerva convertirilor sufletești. Niciodată însă vreun vas de îngrășăminte nu suflase asupra-i mai multă ardoare mistică. Lumea se strîngea în juru-i ca la un incendiu spiritual. La început credea că-i vorba de un vas german cu gaze asfixiante, venit să și le boteze în ape presbiteriene.

Cu nasul în mîină s'au întors însă cu toții, protestînd la căpitănie.

Unul a avut inspirația să-l facă pe Joe evreu. Scoția s'a ridicat ca un singur om. Un singur evreu, în istoria ei, a încercat să vină în Scoția. Și și acela a putut rămînea fiindcă nu mai avea bani cu ce să se întoarcă. Iată un evreu care, dacă nu va fi avînd bani, are un vapor. Să plece deci ! Aberdeen e un

oraș cinstit, de gospodari, cu frica de Dumnezeu. De ce atunci acest blestem păgîn pe capul lui, rușinea asta nelegiuită ! O Ligă pentru apărarea Aerului și credinței Aberdeenului s'a instituit, cu latitudinea pentru orice membru de a linșa pe căpitan „at their early convenience”, la prima lor ocazie.

A trebuit să intervină Căpitania, ca în baza principiului de ospitalitate să se mai dea un termen de cinci zile lui *Paritas* spre a-și căuta un culcuș.

Termenul a fost folosit de Joe într'un vârtej de cabluri și telegrame. Ca prin făcut, la simpla specificare a cantității și materiei, porturile erau sau supraîncărcate, sau în carantină sau în reparație.

Înțelegînd ce trebuie să fie la mijloc, căpitanul închise ochii și porni în jos, pe coastă, spre Yarmouth. Port mic și părăsit, cu cîteva uscătorii de pește pe țarm. Nu-i va face și el „fa-soane”. Echipajul care amenința cu greva se îmbună. Ultimatul lui se amîină.

Nu ajung însă în rada portului că un remorcher le iese înainte, ca să le aducă, odată cu salutul matinal, știrea că știu ce-i cu *Paritas* și că Yarmouth nu poate repeta experiența din Scoția. Remorcherul le da numai timp de o zi, să-și ia merinde și combustibil, și să plece.

O zi fatală. La un ceas după ancorare O'Higgins primea o telegramă dela Societatea de Asigurare a Ingrășămintelor P. U. T. E. din Hamburg, care îi aviza că trecînd cu mult termenul de depunere, încărcătura nu-i mai inspiră încredere și societatea se degajează de orice răspundere. O altă telegramă dela Laboratorul de Analize R. U. R. din Cehoslovakia îi avertiza că, trecînd termenul, analiza e anulată, ca nemai corespunzînd situației, și orice folosire a ei va fi urmărită ca fraudă.

Astea-i mai trebuiau lui Joe !

Cu o înjurătură dă ordin să se pregătească de plecare, să nu mai dea de ei vreo nouă telegramă, dar nu-și luase bine tăl-pășița că iată un cablu dela Societatea americană de Asigurări maritime H. A. I. D. A. D. E. prin care aceasta rezilia contractul cu numitul *Paritas*, ne mai putînd garanta în viitor pentru un vas supus la riscuri noi, neprevăzute în contract, prin natur dubioasă, și devenită chiar alarmantă, a încărcăturii.

— Au înnebunit ! șueră nesinchisit căpitanul.

Nu tot aceasta fu însă și părerea echipajului. Cu ofițerul mecanic în frunte, oamenii se prezintă patronului lor la ora ceaiului ca să-și ia ziua bună, urmînd să rămînă cu toții în Yarmouth, ca unii ce trebuie să mulțumească lui Dumnezeu că au scăpat teferi pînă acum.

— Noi nu sîntem de meserie pompieri, închee din umeri ofițerul mecanic, și dacă iubitul nostru patron vrea un ultim

sfat dela noi, apoi să facă bine să asigure vasul împotriva, nu naufragiului, ci incendiului !...

— Au înnebunit, au înnebunit cu toții !, înjură mai departe căpitanul.

Le întoarse spatele. De fapt însă, nepăsarea lui izvoră din conștiința netă că în portul următor, o văgăună de mare numită Lowestoft, la o aruncătură de praștie de Yarmouth, și renumită prin comerțul de scrumbii, furnicînd la această vreme de agenți de îngrășăminte și substanțe himice, va avea în cinci minute soluția problemei.

— Cu neputință să nu găsec vreun Ovrei amator...

Și adevărat, după cum prostituatele la Liverpool, ies cu bărcile întru întîmpinarea și angajarea marinarilor, așa năpădeau samsarii spre *Paritas*, de cum mîjea din larg. Dar dela două mile, ceva mai mult decît se așteptau dînșii, le izbea nările. Bărcile rămîneau trăznite. Cineva, par'că le număra: unu, doi, trei... Knock out ! Se trezeau, și cu botul întors, ca niște căprioare care au... mirosit ceva, o luau înapoi la fugă, de prăpădeau pământul.

Căpitanul rămînea pe gînduri. Gluma se'ngroșa.

— Cu toate astea, eu tot în picioare cad !

Și singur la proră, Joe porni la război cu marea și cu porturile. Nu mai era vorba la dînsul de cîteva mii de lire cîștig, de numele și cariera sa. Era la mijloc un conflict. O înfruntare. Joe trebuia să-i țină piept. Să-și impună murdăria ! Mai mare murdărie ce era pretenția domnilor din porturi, ifosele acestor excroci și șnapani, acestor scursori aruncate prin căpităni de valurile care nu le mai puteau răbda !...

Joe va bătea din port în port, va viola radele și turna pe gîtul docurilor o materie cu niciun preț mai prejos de atmosfera atîtor oficii și instituții publice.

Vara era în toi pe mare, înfierbîntată de caloriferele de dedesupt ale curenților. Soarele se întrecea cu ei. Bătea dela șapte dimineța la șapte sara, cu o exactitate de dactilograf. Cu fiecare înepătură, o nouă alarmă se mișca în masa informă, ajunsă acum mai mult o apă puhavă, dormitînd ca o conspirație sub crusta lividă și perfidă dela suprafață.

O duhoare învăluia vasul, și-l urca la cer, după cum îl întindea pe mare ca o amenințare de lepră a continentelor.

La mijloc sta tenace ca o cifră, strategul acestui război surd. Ce supremă adaptare îl neutralizase ? Era desperarea care-l paraliza ? Ori încăpățînarea ? Sau, pur și simplu intoxicat, îmbibat de otravă, beat de ea, era însuși un nucleu de amoniac, un flacon puturos, o bombă de gaze explozibile ?

Trupul lui Joe, probabil, ajunsese la această convingere. Nu și conștiința dintr'însul. A fost vreodată, una, într'adevăr, mai trează și mai încordată ? Această conștiință îi spunea că

trebuie să meargă, să nu se lase, să „cadă în picioare”, cu îngrășăminte la tot. Și'n șuerarea acestui îndemn, ea se lungea în el, și proecta pe fondul lui sufletesc, ca o imensă aventură. Culcat pe ea, halucinat de întinderi, exaltat de necunoscut, Joe trăia întâia oară tot mai aproape de cer, dilatat cu vas cu tot, ramificat și evaporat pe spalierele spațiului.

Un atavism ignorat se trezea în el. Căpitani mari ai neomului Robinson Crusoe, Sir Walter Raleigh, Drake, Hawkins, dau mîna cu Jupiter O'Higgins ! În compania lor, în conflict cu aerul, apa și uscatul, lordul singurății se simțea comandînd constelații, aprinzîndu-și luleaua la vreun astru, vîrînd — pentru regina Elisabeta — cîte o stea sau colonie în buzunar, și dosindu-se după vreun meridian sau paralelă.

Anemiât de vise, supt de umezeli și săruri, diafanizat în vaporii al căror centru de gravitate devenise, Joe nu mai mîncea, nu mai bea, nu mai dormea. Era marinarul ancestral al lui Coleridge, fantoma unui somn de opiu și amoniac, un avatar.

Iar *Paritas*, după o cochetărie nereușită cu coastele britanice, după frolarea zadarnică a spinării ursului norvegian, rămas neîmblînzit, încetase să fie un vas bătînd din poartă'n poartă, era o sperietoare: era elementul ireductibil al vremilor, un gest înfricoșător al nesfîrșitului, o intemperie de-apururi a văzduhurilor. Mai presus de orice, era: aventura.

— Ce puternic instinct în om, ca să te poată reduce cu totul la el, să te facă o undă, dintr'un fluid călare pe coame de infinit ! — își spunea într'o amiază Joe, cînd fără busolă, fără țel, se îndrepta din nou spre sud, pe vînturi ce-i prelungeau umbra pe ape, în bătaia arșiței cumplite care îi accelera goana cu un fel de febră a mirajului. Ceva ca o temperatură a soarelui, agitată de jocul vertiginos al razelor, trecea prin căpitan în mare și dela ea la căpitan, unind totul într'un dans al luminei, care, de fapt era o cavalcadă donquijotescă a vidului și iluziei.

Jupiter O'Higgins nu-și da, însă, sama, și cu candoarea eroului striga:

— Ah, cum m'aș desface în soare, cum m'aș arunca în patru orizonturi, ca un pumn de rادیu !

Ceiace, cum se va vedea imediat, constituia o gravă imprudență.

Căci Joe n'apucă să desfacă brațele dela cîrmă, și să le ofere spațiului în holocaustă universală, cînd o bubuitură groaznică sparse tăcerea. Un troznet de arsenal despicat de dinamică. Aruncase Joe ceva din mîna ? Se lovise vasul de vreo stîncă, de vreo torpilă ? Incheeturile tuturor trăznetelor n'ar fi pîrîit mai grozav.

Asvîrlit de pe punte la vreun sfert de milă, căpitanul avu numai timpul să-și simtă în trup o groaznică sfișiere, ca o ru-

pere supremă de el însuși — ori, poate numai de vasul cu care într'adevăr făcea una ?

O nesfârșire de timp, pe semne trecu, pentru omul care, la urmă, putea fi văzut ridicînd un cap aiurit din ape, bălăbănindu-se și luptînd în de el.

Departa și pînă spre dînsul, o vînațae se întindea pe trupul mării, ca o coaje leproasă din care răbufneau împotriva mării riazme ajunse pînă la om, trezindu-l din chiar nesimțirea morții.

Baricade de grinzi și scînduri, bucăți de proră, grămezi molii, cherestele deșuchete, jumătate în apă jumătate în flacări, legănau fantastic brațe de înnec.

Nitratul de amoniac își făcuse jocul: vasul explodase.

Joe își da nelămurit sama, după junghiurile care săgetîndu-i coapsa îl aduceau din cînd în cînd la realitate. Cu vremea începu să se pipăe. Da, era el, uite capul, umerii, pieptul; își da chiar sama că înnota; unde ? — către vas ! O împroșcare fetidă însă îi suci capul din loc. De cealaltă lature, țărml ! Nu era dincolo de puțința înnotătorului încercat, botezat de curînd în apele eroismului pur. La cîțiva pași, dela sine, un vag obiect sugea apă. Cu o asvîrlitură Joe era lîngă el. Un colac ! Colacul lui de salvare. Providența, într'adevăr, e o doamnă plină de atenții. Aproape să i-l întindă cu mîna. Căci, într'adevăr, vîrît ca un uriaș inel pe un deget, colacul plutea înfășurat de alge și sfori, pe un mic butuc, vreun capăt de grindă — degetul Providenței, într'adevăr, arătînd căpitanului calea scăpării.

O'Higgins fu gata să-și arunce colacul de gît. Dar o reacție de eroism îi muștră gîndul. Omul unei atari aventuri, alesul celei mai nepomenite revoluții — a gazelor împotriva omului — să se salveze cu un colac ? ! E cum ai pune un covrig cu susan pe fruntea de rază a unui sfînt !

În nebulia clipei, căpitanul avea astfel de ricoșe de luciditate, mărite și răsturnate caleidoscopic, cu fel de fel de reminiscențe, unele de durere aproape fizică, altele hîde și grotești, altele de-a dreptul pretențioase.

— Pretenția, de pildă, a naufragiatului de a se lipsi de colac ! Ea nu era totuși prea mare, odată ce țărml îl chema dela o milă depărtare.

— Puțin mai lipsea, și amoniacul mă arunca direct pe țărml ! zîmbea conștiința umoristică dintr'însul.

— În orice caz, dacă nu mă salvează colacul, să-l salvez cel puțin eu pe el ! zîmbea aceiași conștiință.

Și omul își trase cu un gest de o egală precauție și cochetărie colacul pe brațul stîng, ca un manșon, și cînd rezemîndu-se în el, cînd în bușteanul înextricabil legat de soarta lui, începu să bată alene apa spre uscatul tot mai urcat din ea.

În spate o namilă tot mai mică caraghioasă în asfințit. Un opaiț violet, pe un rug de grinzi și așchii, din care catargul înclină la cer o sulică care cedează.

Pilpiirea sacră a ceiace fusese sufletul de ideal și de văpaie al inefabilului *Paritas* !

Mai de grabă, un Quijotte, din care mai rămăsese lancea, și un pîntec de Rozinantă îngenunchiată în sfîrșit, cu coiful la o-blîncul scofălcit și deșelat.

Joe avea viziunea aceasta, cînd cu o ultimă răsucire de omoplat, în exaltarea salvării, trupul lui istovit se prăbușea în nisipul țărnelui.

A doua zi, un corb pe o ruină de zid, pîndea din zori la căpătiul omului. Pasărea se impacienta: ce Dumnezeu nu mai moare odată ! ?...

— Nu, n'am murit încă! Ai puțină răbdare ! Dacă miroase a ceva, e, să știi, amoniacul !

Și Joe, mușcat de șarpele amiezei, după treizeci și două ore de somn, clipea din ochi lipiți cu pap, și întindea spre corb brațe de copil în scaldătoare.

Un junghiu necruțător însă, îl afundă, par'că din nou în nisp. Apoi o nouă amortire, un leșin prelung. Ca prin vis, căpitanul își retrăia aventura, la lumina fosforescențelor de memorie, în palidul cărora carcasa aprinsă a vasului apărea pe mări întunecate, ducînd pe patul ei dumnezeesc, un om culcat în nemărginire.

Jupiter O'Higgins se vedea în hipostasa regelui din balada scandinavă, care, biruit de vrăjmași, rămas singur pe punte, da foc corăbiei și se lăsa tîrît pe rugul ei în veșnicie.

— E par'că, ceva mai interesant decît să fii mîncat de un corb...

Un croncănit nerăbdător îl aducea la realitate.

— Da ai puțină răbdare, n'am murit încă... Ei, istorie !...

Omul începea din nou să se pipăe.

— Oi fi început să putrezesc ? Nu, e tot afurisitu-ăla de amoniac...

Iși ducea mîna la frunte. Inimă, temperatură, tot în regulă. Ssss... — Urina de asemeni..

Dar mișcarea îi fu răscumpărată cu un advertisment al șoldului stîng. Un junghiu, același junghiu năpraznic !

Fără să vrea, bolnavul duce mîna la șold. O impresie ciudată îl face să tresară. Un presentiment cască o prăpastie în el. Iși duce și cealaltă mîna. Amîndouă caută cîtva, se controlează, pipăe, se retrag speriate. Apoi revin instinctiv, se confruntă din nou și se întîlnesc o cea din urmă oară într'un gol. Trec la pulpa dreaptă, o strîng : da, ea-i acolo. Unde e pulpa stîngă ?

Un cocoloș inform, înfășurat în cîrpă și ierburi încleite, ie-

șea din șoldul stîng, se trăda absent sub pipăiri înfrigurate. Mai departe, nimic.

Buimac, străpuns de sfișieri noi, devastat de vidul dezolării supreme, omul se ridica încet în rîna dreaptă și căuta năuc, pare că ceva pe nisip.

Ochii i se afundă în gol. Dar, distrați, cad pe colacul care zăcea teafăr în soare. Joe se uita la el haotic. Dar ceva îi țintue privirea. Clipește aiurit, se șterge la ochi, îi holbează iar :

În colac, legat cobză cu crîmpee de odgon, îngropat în alge și nisip, odihnea strein și nepăsător, un picior !

Degetul Providenței fusese chiar piciorul lui stîng.

CAPITOLUL PATRU :

**unde căpitanul din marină are un caz de conștiință,
iar autorul—încă o fericită inspirație.**

Mica localitate de mare Scavenger-an-Zee avea de a doua zi un sanctuar: patul din Sanatoriul Municipal, unde fusese depusă rămășița din căpitanul Jupiter O'Higgins, găsită de pescari, pe plaje.

Intîmplării nu i s'a refuzat înfruptarea din imaginația populară ; omul cădea și de data aceasta în picioare. — Cu o mică diferență ! Pe care însă o răscumpără înmiit legenda.

Cargobotul imund intra într'adevăr în familia vaselor-fantomă. Un rechin fabulos și misionar era introdus, ca să înhațe la momentul oportun pe căpitan de pulpă, și să fugă cu ea, spre țărmlu la care, de fapt, explozia trimesese pe posesorul lui într'un picior. Aceasta, pretindeau interpretatorii creștini ai legendei, ca să ușureze pe înnotătorii de dubla povară a unor gambe în vădită disproporție de greutate cu restul trupului.

Pe Joe, suflet bun, păgîn, îl jena amestecul lui Dumnezeu, care ieșea chiar mai rău decît dînsul, din toată această afacere.

Dar poftim de spune mulțimii adevărul ! E ca și cum ai striga: taxi ! la picioarele Niagarei.

Dar nici această problemă nu era ceiace muncea pe căpitan.

Trezit din comoțiile pățaniei, cu consoarta iremediabil slăbită și preschimbată în soră de caritate la căpătîi, sub presiunea binefăcătoare a bandajului, un caz de conștiință se ivea în erou: ce să facă cu piciorul amputat ?

Doamna Ivy opina pentru cremație. Dar tocmai împotriva acestei blasfemii se ridica puritana localitate. Cum, ars ca un cocean de porumb, ca o coadă de lingură, ca o surcea ?

La ideia focului, a incendiului, căpitanul era întîia oară de opinia orașelului.

Trebuia însă hotărît în grabă. Imbălsămarea — făcută în pripă — nu mai ținea decît trei zile și biserica, la al cărei altar odihnea relicva, începea să murmure ca odinioară delegațiile din porturi.

A treia zi căpitanul lua hotărîrea.

Piciorul era înmormîntat în lege, în cea mai credincioasă lege.

Numai că Joe s'a scuzat că, cu toată dragostea ce o poartă unui membru al său, fiind încă reținut la pat, cu mare părere de rău nu poate lua parte la înmormîntare.

Sfîrșit

Dragoș Protopopescu

Casa cu minuni¹

A VII-a minune: Teatrul

Tata vine la prînz ceva mai devreme, că e sărbătoare, și e voios ca totdeauna și dispus la glume cu copiii.

— Cine a fost cumințe o să aibă o bucurie nouă pe ziua de astăzi!

Vesela proclamație stîrnește curiozitate și gălăgie. Luki sare cel dintîi în fața tatii.

— Ce ne-ai adus?... ce ne-ai adus?...

— Moțatu tot moțat!... el cere,... și de dat n'are habar...

— Tată, îți dau un „ichi“!...

Tata închide un ochi și apleacă urechia spre Luki.

— Ce e aia?!...

— Un „ichi“!...

Și Luki, — fiindcă vede că tata tot nu e lămurit, — scoate din buzunar cu mîndrie un arșic galben ca fildeșul învechit și armat cu plumb neted și lustruit pe ambele fețe. Tata îl răsucește în mîna.

— Bre! da strașnic os de capră!... și la ce e bun?...

— Tată, — explică Luki cu mult ifos — ăsta e regele ichiurilor!... Știi!... Cînd joci arșice... și pui mai multe în rînd la țintă, ichiu ăsta le ia la sigur!... trei-patru deodată!... E greu, nu glumă!... și alunecă pe cîinste!... Am cîștigat cu el patrușopt de arșice!...

— Primejdie mare, cu arșicul tău de capră!... Și vrei să mi-l dai mie?

— N'ai spus să-ți dăm ceva pentru ce ne-ai adus?

— Ah, Luki-Luki-Zurbagiul!... asta-mi dai tu?... Nu e vorbă, fiecare dă ce are. Bine, primesc ichiul dumitale, însă nu ca să joc arșice cu el; așa..., ca să mi-l arăți din cînd în cînd și să-mi spui ce pîrjol o mai făcut printre bieteale arșice de miel.

¹ Vezi „Viața Romînească“, Anul XXIII, No. 1 și 2.

— Tată, poți să-l iei chiar de tot, că mic mai îmi face altul Mihail Paleologu.

— A, el ți l-a făcut?... Atunci trebuie să fie bun!... Da mai bine păstrează-l tu! Mi-l dai numai când ți l-oi cere.

— Da' să mi-l ceri! — poruncește Luki.

Tata vine la masa mare de lângă fereastră unde Mimi așterne ușor și delicat, cu pensula, nuanțele verzui ale cîmپیilor dunărene pe o hartă a Romîniei cu Țările Vecine întinsă frumos pe planșeta din față.

— Bravo, Mimi! foarte bine!... fără cusur!... Când o vei duce profesorului, știu că va fi mulțumit. Să mi-o dai și mie, după ce-oi termina-o, s'o dau la 'ramat și s'o arăt topografilor noștri; să vadă că i-a bătut un copil de șapte ani. Ai și talent, și răbdare. Bravo!... Tu știi că ai meritat ce v'am adus. Dar Nora?... tu ce faci aici, mademoiselle Nono?...

— Tată, nu e frumos, se sfiește Nora și caută să ascundă cu brațul foaia de bloc. Mimi nu vrea să-mi dea și mie aquarelele lui. — zice că i le stric, — și eu am desenat cu creioanele colorate pe care mi le-ai dat tu.... dar nu e frumos!...

— Lasă-mă să văd și eu... Nu vrei să mă lași?...

Nora ridică cu îndoială mîna de pe hîrtie, dar se uită cu încordare și neliniște la tata care privește lung, lung pe coală, aplecat...

— Tu ai făcut asta?...

— Da, tată...

— După ce ai făcut?...

— După nimic!... așa!... Mi-am adus aminte dela Vidra, de astă-vară,... cînd stam în casa cu pridvor,... și acoperiș țuguat... și se cobora o vale verde cu flori pînă la Argeș... unde ne duceam cu mama să facem bae;... și tu veneai seara dela măsurătoare și ne aduceai fructe și puneai să coacă porumb fraged... Era foarte frumos!...

Tata ține acum foaia în mîna, aproape, și se vede că e într'adevăr mirat.

— Dacă tu ai făcut asta și nu te-ai uitat la nimic și nu ți-a ajutat nimeni...

— Nu tată, nu mi-a ajutat...

— ...Apoi, dragă fată, și la pictură o să ne întreci pe toți, oricît de tare este Mimi. Să știi că-ți cumpăr o cutie frumoasă de aquarele să mai desenezi și altele. Mîine. As-tăzi nu, că e sărbătoare...

— Și dacă e sărbătoare, e *Sărbătoare Radu*, întonează Luki reîncepînd o glumă proaspătă între tata și Nora, de cînd Nora știe pe dinafară, — numai din auzite, — numele și pronumele tuturor colegilor de clasă ai lui Mimi, între care și numele hazliu al celui înscris în catalog: *Sărbătoare Radu*. Și tata începe:

— Spune Nora: Danişeski?...

— ...Constantin! termină Nora.

— Sebe?...

— ...Florea.

— Zamfirescu?...

— ...Mihail.

— Coman?...

— ...Liviu.

— Edgar?...

— ...Rădulescu.

— Paleologu?...

— ...Mihail.

— Bravo Nora!... hai acum la masă și du Rozii pachetul ăsta cu iere,... și tu Luki pe ăsta cu prăjituri, că dacă este sărbătoare...

— Este Sărbătoare Radu!... țipă Luki cu pachetul în brațe,... însă adaugă. Numai asta ne-ai adus?... Ziceai că ne aduci ceva nou.

— Uite hoțu că n'a uitat!... Lasă că vă spun la masă.

— Acum, tată!... Acum!... se zbate Luki sărind cu prăjiturile.

Mama vine de alături și găsește, ca totdeauna, motiv de nemulțumire.

— Ce l-ai încărcat așa? — dă-mi mie pachetul Luki, — și pentru ce-l agasezi și nu-i spui odată că n'ai adus cine știe ce lucru: o loje la teatru. N'au mai fost ei la Lyric și la Circ?

Așa taе mama totdeauna efectele pe care vrea tata să le facă. Dar efectul tot se produce, căci copiii merg spre sufragerie strînși toți pe lângă tata.

— Unde, tată, la Circ?... se bucură Luki.

— Nu!

— La care teatru?... întreabă Nora cu liniște aparentă dar cu inima deja aprinsă.

— La Teatrul Național, dragii mei, la Romeo și Julieta.

Mama rămîne cu șervetul nedesfăcut în mînă.

— Da ce ți-a venit?... Copii de trei ani la drame amoroase?... Cînd ar ieși niște... nebuni, să nu te miri prea mult.

— Ei, dragă, iar exagerezi. Și-apoi știi bine că e o piesă cu costume frumoase, cu decoruri multe, cu prinți și prințese, palate și grădini; un fel de basm pentru copii.

— Da, basm!... că nu știu ei și așa, fără teatru, prea multe pentru vîrsta lor. Fă ce vrei, dar miine poimîine să nu te miri de ce-o ieși din copiii d-tale.

— Știu eu de pe acum ce are să iasă,... natural dacă împrejurările nu-i vor împiedica. Și dacă în adevăr m'am grăbit puțin ducîndu-i la Shakespeare, e pentrucă astăzi se dă reprezentația de adio, de retragere din teatru a marei noastre Aristizza Romanescu.

— Asta pentru *noi* să mai fie interesant, dar pentru copii!...

— Cine știe?... poate că ceva din jocul unui mare artist, — vocea, gestul, atitudinea, — să rămîie întipărit chiar în memoria unui copil. Pariez că Nora și Mimi vor ține minte mai tîrziu că-au văzut pe Aristizza.

— A, bine!... d-ta ești convins că ai copii geniali! Spune-le-o mereu, ca să ți-i urci în cap.

— Nu, draga mea; nici eu nu le-o spui, nici ei nu mi se urcă în cap, — știi bine; — iar dacă în adevăr vreunul din ei ar fi dotat cu geniu,... aș vrea să nu trăesc prea mult, dacă trăind va trebui să asist la suferințele, nu la triumfurile lui! Și... cam se știe care e partea geniului, de obicei.

Discuția se termină aici. Masa urmează înainte,... cu glumele tatii,... cu strigătele zurbagiului care ar vrea toate prăjiturile numai pentru el,... cu intervenția părtinitoare a mamei,... cu indiferența visătoare a lui Mimi, cu încordarea ascuțită a Norii și replicile ei cugetate și definitive... Iar după masă, — cînd mama citește cîteva pagini dintr'o carte apoi cîntă la pian,... cînd Luki face sburdălnicii în jurul ei,... cînd Mimi scrie cu tuș toată nomenclatura delicată pe Harta „Romîniei cu Țările Vecine“... și tata cataloghează cărți în birou, — Nora, alături, pe covorul alb lătos, se gîndește la ce o să vadă diseară la teatrul cel mare și la artista pe care tata a numit-o cu respect: Aristizza Romanescu. De sigur, o făcătoare de minuni, o fee. Dar de ce spunea tata că pleacă din teatru,... că joacă pentru ultima oară?... Unde se duce?... Se mărită cu un Făt-Frumos?... E așa de curioasă și de înfocat nerăbdătoare încît nu întrebă nimic pe nimeni, nici chiar pe tata. Se uită mult,... îndelung,... pe fereastră,... să înceapă să se facă noapte,... să vie ora unei minuni noi... Și iată că vine, mai întii, ora înfrigurată a pregătirilor de teatru. Mimi e cel dintii gata, în costumul lui de marinăr. S'a grăbit, numai ca să poată devora, pînă la plecare, cîteva pagini din romanul secret, — scos pe furiș de nu știu unde, — că acum e încă iarnă și firida sobii n'a devenit încă bibliotecă tăinuită. Mimi se trezește din citit numai cînd îi bagă Roza pe minci, în grabă, paltonul și-l trimite repede după ceilalți care sînt deja la ușe,... iar Luki strigă:

— Hai, Mimi, că noi plecăm!...

Ce de gălăgie a mai făcut Luki pînă să-l îmbrace. Și nimic nu-i plăcea. Ghetele îl strîngeau,... cravata îl sugruma... și a tras de ea pînă a rupt-o,... așa că a trebuit să-i dea alte haine. Se agăța de rochiile mamei, lenevos și rîzgîit și cerea, — lucru care nu i se întîmplă niciodată, — un basm.

— Ce basm, dragă Lucule, acum?... nu vezi că ne pregătim de teatru!...

— Eu vreau basm!...

Mama înțelege ce e cu Luki.

— Băiatul ăsta moare de somn, — a obosit toată ziua în zăpadă, — și noi îl chinuim cu dusul la teatru. Nu e omenos, Tinule, ce faci!... Hai Luku-mamii la culcare, să te desbrac și să...

— Nuuu, mamă! — țipă și plînge Luki numai așa, de oboseală și enervare,... și se prăvălește cu hainele în colțul cel mai murdar.

— Vai! Luku-mamii!... încă o pereche de haine stricate!... Taci, c'o să mergi, chiar dacă o să adormi la teatru.

— Nu adorm, proasto!... își permite Luki jignit.

— Lukule, se poate!... îl dojenește mama întristată...
Și îi schimbă hainele din nou...

Numai Nora tace și se îmbracă singurică în rochia pe care i-a svirlit-o mama pe pat, ca o spumă ușoară. E rochia de mătase „crème“ cu umerăși mici de catifea verde și roz, de sub care iese marginea unei dantele delicate. Norii îi place rochița asta care se asortează la capelina de catifea cu bride de panglică lată. Așteaptă semnalul ca să-și pue numai paltonașul cel verde cu blană albă. Ca o păpușe, „directoare“ Nora calcă fericită prin casă, — par'că zboară; — și asta nu numai fiindcă ghetuțele, — de la Paris cum sînt toate hainele mamii și ale copiilor, — sînt de lac fin, cu postav verde și chenar de astrahan și moi, ușoare ca niște mănuși. E fericită de altceva,... de ceiace o așteaptă *acolo*, unde vor merge. De aceea Nora tace, ca în toate momentele mari, doar puțin febrilă și puțin încrunțată fiindcă Luki, cu zbieretele și răsfățelile lui, poate să-i întîrzieze. Ce răbdare are mama cu el, se gîndește Nora, privind-o cum se apleacă, cu rochia cea frumoasă de dantelă, să-i ridice dolofanului șosetele căzute.

— Hai, sinteți gata?... întrebă tata care apare în ușă cu pălăria pe cap.

În sfîrșit, Nora vede și momentul care credea că n'o să mai vie: sînt toți în trăsură, pe drum. E ger uscat. Zăpada sclicește și scîrție sub roate. Ar fi fost mai frumos o sanie cu zurgălăi!... Dar Nora nu-și îngăduie nici un gînd de nemulțumire cînd merge spre o bucurie atît de mare. Așa că tace, ascunzîndu-și preferința care a izvorît în ea, trecător.

Iată-i în piața unde răsare clădirea vastă cu portic și cu multe uși luminate. Birjarul strigă de-a surda la trăsurile din față.. E un șir nesfîrșit care înaintează greu. Și din fiecare trăsură sau cupeu, doamne frumoase, îmblănite, coboară grațios ca niște prințese din povești. Dacă de acum e așa frumos, gîndește Nora!...

În sfîrșit, coboară și ei treptele peronului. Tata trece înainte, dă biletul, și le face loc prin înghesuiala și forfotul luxos. Încă două-trei trepte, cîtiva pași pe coridorul circular, o ușă care alunecă în perete cu vuet surd, misterios, și loja

se deschide în fața scenei. Ca la Lyric, gîndește Nora, dar par'că mai bogat, mai cald și mai tainic... cu plafonul depărtat palid-azuriu, cu eandelabrul imens ca un soare de carnaval. Nora nu simte cînd a desbrăcat'o mama... nu ascultă la tot ce întrebă Luki, și de la un timp nu mai vede cum se umplu de frumos, rînd pe rînd toate lojile, cu rochii mătăsoase și brațe roz, ca niște bomboniere cu fondante vii... Nu mai vede și nu mai ascultă decît *acolo*, după rampă, spre faldurile misterioase ale cortinii care ondulează vag, prin care, uncori, răzbat ca din alte tărîmuri depărtate șgomote moi și neînțelese. Cu brațele pe marginea de catifea roșie, Nora pare statueta încremenită a Așteptării.

Deodată o sonerie prelungă răsună undeva, într'*acolo!*...

— Tată, vine Moș Crăciun!... anunță Luki cu ton destul de moderat pentru plămîinii lui nestăpîniți.

— Șt!!... îl potolește tata, atingîndu-l cu programul, sever.

O tăcere gravă planează peste tot,... un fulger blînd se aprinde dealungul scenei, și cortina se ridică încet, încet,... desvăluind treptat o stradă mută și întunecată, cu palate împrejur.... Nora nu mai e în loje, — unde a rămas tot ce a fost viața și preocupările ei de pînă acum, — Nora e, deaci'nainte, *acolo*... pe scenă... cu inima... cu gîndul... și cu carnea ei care palpită în frigurile și văpaia celor ce se sbuciumă *acolo*... Cît durează viața asta nouă și miraculoasă?... Un ceas?... un an?... o eternitate?... Nora nu-și dă seama de durată și nu se deșteaptă din voluptatea fără nume decît tîrziu,... la sfîrșit, cînd nu mai e pauză... cînd, — după nefsîrșite aplauze, ridicări și lăsări de cortină,... după flori în jurul Julietei reînviată și zîmbitoare, — cortina încremenește iar și chenarul de lumină al scenei... se stinge!...

— Haide, Nora!... vrei să dormi aici?... toată lumea a plecat...

În adevăr, lojile sunt goale, reci și luminițe se sting pe rînd....

Numai lumina din Nora -nu se stinge....

În trăsură, Luki, care — zice mama — de la primul act a moțait, doarme liniștit în brațele ei. Tata întinde cuvertura peste copii și nu are plăcere de vorbă, ca de obicei. Nora înțelege pe tata. După așa frumusețe, nici ea nu se simte în stare să vorbească. Ce bine i-ar părea să n'o întrebe nimeni nimic pînă acasă!... Nimeni nu întrebă nimic; singurul care ar strica tăcerea reculeasă a sufletelor, doarme; și legănați fiecare, — în trăsură, — de vise diferite,... coboară curînd acasă, în tăcere,... spre patul și odihna lui...

Ce vede fiecare sub pleoapa obosită?...

Luki, nimic!... carnea lui sănătoasă învinge visele turburătoare.... Tata admiră, în cugetul lui puternic, forța

creatoare a geniului, — fie poet fie actor, — care croește drumuri largi și naște palpități de viață nemăsurată, ca un Dumnezeu.... Mama suspină de nefericirea tinerilor îndrăgostiți ca de propriul ei vis prea himeric și prea curînd prăbușit... Mimi se vede în Romeo pe balconul blondei și fermecătoarei Juliete.... Numai Nora evocă și cuprinde totul, retrăind vîltoarea întreagă de dureri și bucurii, de patimi și ispite de *acolo*,... de viață și de moarte,... sorbind în suflul ei nesățios otrava timpurie a frămîntării omenești. Sublima Frămîntare,... pe care Teatrul, acest zeu prolific și fastuos, o desfășoară ochilor în scăpărări vaste, în condensări imense, în curbă totală și definitivă.

Acuma înțelege Nora ce vrea; înțelege după dorul fierbinte de cele văzute, — că, — mai mult ca viața cu desnodămînt mereu fericit a basmelor, — ar vrea să trăiască așa cum a văzut că se trăește la teatru: în vîltori și pasiuni care nu-ți dau răgaz și care te poartă cu putere în toate bețiile vieții și ale morții... Aproape că nu are alegere pentru un anume rol. Julieta și Romeo?... strîns uniți în lanțul care nu se desface nici în viață nici în moarte?... da,... nu e rol mai frumos ca rolul acestor doi. Însă, ce adevărate i se par și celelalte figuri; (unde le-a mai întîlnit?) Și cum trăesc de viu!... Părinții cei răi care persecută și urmăresc pe copiii!... Tînărul înamorat și el de Julieta, însă nefericit,... și care moare străpuns de sabia lui Romeo, în cavou, fără măcar să fii avut fericirea unei sărutări de iubire împărtășită!... Acest rol e foarte dureros,... și Norii îi place mult,... nu știe de ce, — poate fiindcă o face să sufere.... Dar doica bună și cam caraghioasă?... și ea e tot adevărată!... un fel de Roza care ar tăinui părinților că într'o zi, majorul R,... la plecare, a sărutat'o pe Nora drept pe gură și Nora s'a roșit ca focul!... Și farmacistul care vinde otravă pe bani mulți?... nu zice tata că lumea e din ce în ce mai plină de cămătari?... Și călugărul care leagă viața lui Romeo cu a Julietii?... așa trebuie să fie un călugăr!... Toți, toți pe care i-a văzut la teatru sunt vii și adevărați în conștiința trează a Norii, care de acum se închină unui zeu nou. Un zeu nevăzut și multiplu, al cărui cult o va atrage neconținut în templul său de mucava fericită, atît timp cît Viața, cea adevărată, pe care el o imită și o condensează cu atît meșteșug, n'o va atrage pe scena ei imensă și brutală...

Și iată cum, chiar de a doua zi după spectacolul vrăjit, cînd tata vine la masă și se uită spre Nora cu ochii afundați în umbra nesomnului și a gîndului, Nora i se adresează direct, — fără ocol și introducere, — cu atît mai sobră și mai ponderată în vorbe, cu cît pasiunea care o stîrnește e mai mare și mai ascunsă:

— Tată, cînd ne mai duci la teatru?... mi-a plăcut...

Zoe Verbiceanu

Călătorii¹

Sîntem la trei sute de mile depărtare de orice țărîm și de orice casă omenească. Dacă am fi pe uscat, ar însemna că mergem într'un pustiu și am simți involuntar un fior de singurătate. Pe apă, încercăm numai o liniște desăvîrșită care se întinde pînă departe și gîndurile noastre plutesc deasupra, ca lumina.

Orice semn din afară ni s'ar părea o împietare; ne-ar strica pacea aceasta leneșă, ar încreți în cercuri luciul perfect al lipsei de gînd violent, ca o piatră care ar cădea din cer, în mare.

Și iată că deodată, doi vulturi zboară rotind deasupra vasului, ca deasupra unei prade prea grea și prea mare pentru puterile lor, ca s'o ia în ghiare.

Pe bord, mare rumoare. Parcă ar fi apărut o cometă drept deasupra noastră. Toată lumea ese afară din cabine, se scot binocluri, se fac ipoteze.

Și totuși nu am rătăcit: sîntem la 300 de mile de orice țărîm.

Sînt ei desigur doi vulturi rătăciți. Au naufragiat prin cer, căci cerul seamănă cu apele pentru sburătoare.

Cercurile lor se strîng tot mai mult în fața catargului dela pupă, și s'au așezat amîndoi, pe crucea de sus de care atîrnă funiile, ca două ornamentații de bronz. Iată însă că soldații din trupa pentru Siria a căpitanului nostru, eșiți pe punte, încep a scutura funiile; unii încep să urce; aruncă în sus bucăți de lemn.

Vulturii filfie larg și rar din aripi ca și cum ar fi fost prinși cu picioarele într'un laț din care nu pot scăpa, și se urcă din nou în sbor. Iarăși încep cercuri și se așază. Iarăși soldații scutură rețeaua de funii prinsă în piramidă pînă în vîrf. Vulturii încearcă din nou filfierea lentă, dar pentru

¹ Vezi „Viața Romînească” Anul XXIII, No. 1 și 2.

unul oboșala rătăcirii este prea mare, trupul prea greu, și cu o aripă mai sus și una mai jos, ca rănit, cade greu pe punte cu capul înainte. Celălalt se urcă.

Soldații năvălesc asupra lui. Parcă nu ar fi mâncat de-o săptămână și asta le-ar fi fost singura scăpare. Fiecare din ei vrea să rupă ceva. E o sfișiere sinistă și demoralizantă. N'am avut timpul decât o clipă să-i văd pliscul cu limba ca un vierme roș, și ochii mari și speriați.

Soldații și-au pus pene după urechi și au dansat un dans negru, precum se cuvenea, căci între ei erau foarte mulți negri.

Celălalt vultur, îngrozit mai mult de oameni decât de nesfârșitul apei deasupra căruia, dezorientat și fără busolă nu mai putea spera nici un țărniș și nici o scăpare, a făcut ocolul vasului ca pentru a ne înconjura de un blestem, și a plecat.

Episodul a fost încheiat, dar acum, în liniștea gândului nostru uniform ca odihna, s'gria un ac ascuțit.

* * *

Ne apropiem de țărnișul Egiptului. E ultima zi; aerul e fierbinte și umed ca un abur, și se preface în apă pe fața noastră, pe haină, pe fierul rece al vaporului. Parcă ar ploua nevăzută peste tot, o ploacă de care nu poți să te aperi. E înăbușitor și enervant. Toată lumea e agitată fără motiv, dar o agitație pe loc, căci orice mișcare copleșește. Dacă ridici brațul, asuzi imediat. Fiecare om e ca o mașină încălzită la maximum înainte de evaporare. E apăsător și greu. Parcă s'ar anunța un cataclism. Parcă apele mării s'au urcat în sus evaporate și ne cuprind în valuri nevăzute și fluide.

După câteva ceasuri nu mai este la fel. Am trecut printr'o regiune umedă și plină de vapori, așa cum pe uscat simți că treci printr'o pădure.

Ne-apropiem. Nu se vede încă țărniș nici într'o parte, dar parcă avem un instinct de păsări călătoare.

Fizionomia pasagerilor se schimbă brusc. Oamenii îmbrăcați la fel cu noi pînă atunci, deodată apar în halaturi mari albe, de mătăasă, și fesuri roșii se văd defilînd pe geamurile sufrageriei.

Nimeni nu a știut că sînt atîția egipteni pe vasul nostru. Avem deodată impresia că, în mers, ne-a ajuns un vapor de pirați cu fesuri și turbane; au escaladat balustradele punților, și acum caută grăbiți pe culoare pe cineva.

Poate pe Mimoza....

De aceia trebuie s'o caut. Acum în preajma despărțirii noastre pentru vecii vecilor. Am trăit cinci zile fără s'o văd o singură dată, dar cu fericirea ascunsă că avem aceeași

soartă, cu sentimentul că locuim aceeași casă, că o știu acolo, undeva, ascunsă.

Și-am început să o caut.

Am găsit-o tocmai la proră, în fruntea vaporului, lângă lanțul ancorei, sprijinită pe bord, cercetînd depărtarea spre care mergeam. Am văzut-o ca pe-o mică sălbătăciune care adulmecă pădurea sau locurile libertății ei. Am simțit-o acolo ca într'o cușcă cu ideea eliberării cu aviditatea unui sbor spre locurile ei misterioase și milenare.

M'am uitat la ea ca la un mic zeu în preajma totalei mele necredințe.

Eram așa de inexistent pentru ea! Am fost o clipă umilit pînă ce-am înțeles bine că altfel nu putea să fie.

Cîtă vreme a privit ea astfel, vaporul a mers mai repede, ca printr'o mistică vrajă al cărei secret ea îl deținea dela un savant strămoș egiptean care și-a îngropat știința ciudată odată cu el.

Dela tribord se vedea o dungă de pămînt plată de-alungul apei, spre orizont, ca o linie neregulată și nehotărîtă pe-un desen schițat și neisprăvit.

Chipul Mimozei a rămas enigmatic, de copil momie. Prin sute de generații bucuria își întunecase luminile.

Avea numai în ochi o melancolie cum nu am văzut nici-odată la o fată de 17 ani, și am simțit că-mi este peste putință de a o înțelege.

De atunci n'am mai văzut-o și nici nu am mai căutat s'o văd.

Chipul ei a intrat și a rămas în mine astfel, așa cum rămîne chipul unei iubite din ultima clipă cînd se pecetluște un sicriu.

Pe Mimoza n'am s'o mai văd niciodată.

N'aș vrea să aflu că iarna a jucat foxtrot cu un englez blazat la Otel Continental-Savoy în Cairo sau la Mena-House la poalele piramidelor.

* * *

În dreapta noastră, dunga de pămînt care despărțea cerul de mare, ca o linie fără talent trasă de-un pictor pe-un tablou anost, se tot apropie. Vine la noi, și încetul o simțim alături, sub noi.

Portul Alexandriei deschide spre mare un gît ca un drum spre care se îndreaptă Alesia.

Pămîntul se scoboară parcă cu cît ne apropiem, ca și cum noi ne-am ridica tot mai în sus deasupra apei.

Întărîm în port ca într'o capcană. O parte de mare e închisă într'un ocol care se întinde ca un fluviu.

Sirena sună fioros, încetînd tăcerea. Deoparte și de alta, lângă țarm stau acostate vase negre și albe, ca specii

variate de animale marine aruncate la mal și din care nu a rămas decât scheletul, care-i din fier.

În mijloc apa sclipește subț o lumină violentă. Izolat, alb și sclipitor, pasăre rară și aristocrată, iahtul regal se leagănă ancorat în centrul portului.

Cabinele de sus sînt acoperite cu pînză albă strunită în sfori. O adiere ușoară din spre larg mișcă pînzele mari, și-o clipă am impresia precisă că pasărea aceea rară vrea să ridice aripile să sboare la apropierea noastră.

Mersul Alesiei este încet și nesigur. Curgerea tuturor vaselor dimprejur se face lent, pe nesimțite.

În portul de odinioară al Faraonilor, un hidroavion își încearcă motorul fugind pe apă cu un șgomot fioros și un aspect de pasăre împiedicată.

Dela Marsilia și pînă aici toate coastele de pămînt pe lîngă care am trecut au fost muntoase și aspre, cu un aspect de bulgări enormi de zgură din care soarele a scos pe ici pe colo o vegetație săracă. Toate au apărut din depărtare cu creste neregulate pe clarul cerului ca niște nouri care se ridicau în orizont și care nu s'au mai ridicat, ci au rămas astfel numai amenințători.

Aici țărîmul e plat și calm. Parcă au fost ape peste tot și s'au retras.

Alesia a oprit motoarele. O clipă ne surprinde impresia de calm și senzația netă de plutire moartă pe care pînă acum n'am avut-o. De cinci zile vaporul ni s'a părut că luptă, că sare pe valuri, că trage greu, că-i obosit, că nu mai poate.

Liniștea de desubt și lipsa trepidăției care devenise ca un puls vital al fiecăruia din noi pare deodată suspectă și îngrijorătoare.

Se aud bătăi într'un clopot sus, și un răspuns jos, undeva... Se aud lanțuri umblînd tîrîit dela un capăt la celălalt al vasului. Și iarăși a început șgomotul surd al mașinilor, și helicea din spate bate apele repede și pe loc, ca și cum s'ar juca, sau ar fi pe cale să se înece. Apa clocotește subț ea, și de-asupra ei, pînă în fund; spuma ese la suprafață cu nisip. E un ciclon mic în jurul heliceii noastre. E o furie care ni se pare mărunță fiindcă e locală și marca în jur e prea întinsă: Manevra.

Țărîmurile se învîrt lent în circonferință, cu cochetărie. Palatul de unde se îmbarcă Regele... magazii... scripete cu lanțul de fier, cu braț de oțel profilează pe orizont, în atitudini atletice, încărcături: saci, un automobil...

Sîntem aproape de debarcader; o limbă de pămînt care întinde o platformă plată și dreptunghiulară împărțind în două apa.

Pe debarcader începe spectacolul oriental: oameni în

halaturi mari albe cu brîe roșii, cu fesuri, cu tarbuci. E altă ceva, e altă lume; sînt alte culori, altă lumină. E un joc viu de alb și roș, de fețe negre și bronzate, de perdele mici care cad la sergenții de stradă de pe fes peste ccafă. Și un sgomot infernal. Țipete, strigăte, gesturi... Totul e pe față. Parcă ar fi o bătălie sau cel puțin un incendiu. Strigătul este poate o descărcare nervoasă.

Un gard ad-hoc și mobil închide în dreptunghi locul unde vom debarca. În jurul gardului hamalii în halate albe se sfădesc între ei dela rînd, și strigă spre vapor cu disperare de parcă noi am fi pe cale de-a ne îneca. Alesia înaintează încet, lunecînd pe lîngă debarcader. Hamalii la ordinul poliției mută și ei mai înainte gardul ad-hoc, și fac alt dreptunghi, pînă ce deschizătura pe care debarcăm vine în dreptul acestui parc dezolant subț soare.

* * *

Debarcăm și noi orientul nostru, eșit ca prin minune de nu știu unde și totuși dintre noi, cei care ne știam pe bord de-atitea zile.

Subt halaturile albe și fesurile roșii ghicim cunoștinți vechi, dar care au schimbat parcă dintr'odată de fizionomie, care au alți ochi, alt mers, altă atitudine. Sînt ca niște preoți care subț odăjdii se depărtează de noi, ne devin streini, simulează că nu ne mai cunosc, ne tratează cu o superioară indiferență.

Nu ne așteaptă nici un faraon.

* * *

Coborîm în soarele de jos ca pe o altă planetă. Subț lumina crudă și fierbinte privirile noastre tremură ca reflexul luminilor în apă. Ochii ne dor. Ii închidem pe jumătate, apoi de tot; îi contractăm ca doi pumni; se strîng în ei subț pleoape ca doi culbeci acasă; soarele s'a revărsat de pretutindeni. Nici nu-l poți vedea; e numai un torent; e o lavă luminoasă.

Și muștele vor să intre pe subț pleoape ca albinele într'o floare; cu insistență de instinct primitiv, fără teamă de pericol. Trebuie să te aperi cu înverșunare fiindcă musca egipteană știe și așteaptă să moară cu eroism și fără reacțiune. Sînt muște cu arbore genealogic și tradiții. Poate descînd prin evoluție din acei „scarabées d'or“ desgropați cu pompă de faraoni.

* * *

La început sîntem jenați de portul nostru care pînă atunci era normal și uniform. Am intrat însă în excepție. Noi ne uităm cu copilărească curiozitate la oamenii în turban și halat alb, iar ei ne privesc cu indiferență și caldă

superioritate. Sîntem minoritari. A fost probabil o vreme cînd oamenii îmbrăcați ca noi erau înconjurați pe stradă cu curiozitate.

Această neînsemnată diferență exterioară ne schimbă totuși brusc mentalitatea și ne impune în noi înșine o atitudine. Trebuie să ne considerăm prin asta, prin conștiința rasei noastre sau superiori și oarecum învingători, sau bănuitori și parcă umiliți și mici.

Eu personal simt un teribil sentiment de izolare, de dezorientare și am oarecum o psihologie de prizonier. Nu știu dacă e prestigiul istoric al pămîntului și cei ce l-au călcat, sau numai autoritatea pe care o impune ermetismul ciudat și mut al celor care ne privesc și al căror sentiment cu greu se poate desluși dintr'un amestec laolaltă de indiferență și dispreț, de superioritate și îngăduință... N'am să pot spune niciodată ce gîndește un egiptean.

Pentru mine, și pentru ideea mea despre ei, Sfinxul cu muțenia lui fixă de milenii are o semnificație colectivă și națională.

* * *

Intrăm între case apropiate, murdare și joase; pe-un caldărîm aspru și prăfuit.

La vamă, doi vameși ca doi preoți în alb ne numără pe limba faraonică. Fiecare din noi e desemnat cu numărul respectiv de parcă fiecare am fi botezați cu un nou nume ciudat, pe care ni-l pun cei doi preoți; un nume pe care nu-l auzim bine, pe care nu-l vom ști și nu-l vom pronunța niciodată.

Și totuși trecem pe-acolo cu toată personalitatea noastră și cu toate gîndurile pe care le-am avut.

Pe mine cînd m'a arătat cu degetul la numărătoare parcă a spus... și eram al treisprezecelea. Și am intrat pe pămîntul în care religiile sînt ample și colosale dar samănă cu superstițiile prin naivitate și slăbiciune.

Demostene Botez

Istorie și artă¹

Nu putem studia cu succes raportul dintre istorie și artă fără a ne ocupa și de opera lui Ernest Denis. Maurice Reclus îl numea de curînd — și n'a fost numire mai justificată: „distrugător și întemeietor de imperii”. Acest istoric francez e sărbătorit în Cehoslovacia ca un erou național. Fiindcă opera lui istorică a făcut cunoscute Europei durerea și nădejdea Boemiei înlănțuite. Evenimentele au impregnat scrisului lui Ernest Denis aureola, sensul și valoarea unei profeții. A fost un Michelet dăruit de generozitatea franceză Boemiei. Timp de-o jumătate de veac a dezvelit Europei apusene, cu un rar talent, o parte din misterul tragediei slave. A produs Cehilor impresia, în vremuri grele, a ajutorului din afară și a încurajării mondiale. Ernest Denis a complectat și continuat opera lui Palacky. A trasat istoria unui popor subjugat în conformitate cu adevărul textelor. Boemia devenise patria lui adoptivă. După o muncă neîntreruptă a avut satisfacția de-a vedea Cehoslovacia independentă reînviată. Mazaryk, Wilson și Ernest Denis, trei profesori, sînt considerați ca patronii morali ai republicii cehoslovace.

Ernest Denis ocupă un loc deosebit în rîndul istoricilor francezi, care și-au făcut din istoria Slavilor o ocupație de predilecție: Léger, Picot, Rambaud, căci e mai puternic, mai complex, mai nuanțat, mai amplu; e cel mai profund dintre ei. Cele cinci volume din trilogia lui cehă² sînt un model clasic de cercetare conștiințioasă, de erudiție minuțioasă, de concepție înaltă istorică, de logică, de precizie și claritate. A muncit o jumătate de veac la cele cinci secole din urmă ale istoriei cehoslovace. A contribuit mai mult la cunoașterea tre-

¹ Vezi „Viața Romînească” Anul XXIII, No. 1.

² Ernest Denis, *Huss et la guerre des Hussites*, Paris 1878; *Fin de l'indépendance bohême*, Paris 1890, 2 vol.; *La Bohême depuis la Montagne-Blanche*, Paris 1903, 2 vol.

cutului și aspirațiilor cehe, decât serii întregi de scriitori și istorici. Era cea mai respectată autoritate în Apus pentru istoria Europei Centrale. A abordat toate chestiunile controversate ale istoriei Boemiei. A încercat să risipească erorile, vagul și îndoiala, care planau asupra ei. Totuși munca de erudiție pură, cunoașterea amănunțită, critica textelor, pentru el erau o simplă pregătire la adevărata muncă de istoric; ea forma baza pe care trebuia să se ridice construcția, cu contururile ei armonioase, care, în definitiv, singură merită numele de istorie. În josul paginilor lui rar de tot găsim note, texte, citate și referințe, adică aparatul greoiu al erudiției, aparențele armaturii științei istorice de azi, specializate la extrem și rezervată numai specialiștilor. Ernest Denis era dușmanul paradei în știință; cu o rară modestie își ascundea erudiția, sursele și bibliografia utilizată¹.

Cu toate acestea tablourile lui istorice, larg și curajos tratate, ne descopăr o știință de-o vastă întindere, de-o siguranță surprinzătoare. Ele ne redau toate aspectele, toți factorii care compun, la un moment istoric dat, viața integrală a unui popor, în toată complexitatea și în toată completitudinea ei; o adevărată și vastă sinteză a vieții politice, militare, sociale, literare, artistice, religioase, economice, unde prin succesiunea anilor și a epocilor, în profiluri larg conturate, ne apare fața mobilă, diversă, tristă, tragică, veșnic aceeași și totuși mereu reînviată; fața eternă a națiunii cehe. „Ceiace e demn „de interes în istorie” — scria Ernest Denis — „e mișcarea generală a spiritelor, marile transformări”². Această evoluție lentă, sau schimbări accelerate în „mișcarea spiritelor”, l-a interesat mai ales. Această mișcare continuă și ritmică e redată în opera lui cu mult succes, cu un admirabil simț al echilibrului și al proporțiilor, cu o pronunțată putere de pătrundere și judecată.

În legătură cu concepția lui istorică scria undeva: „Istoria, concepută în înțelesul ei cel mai înalt, rămîne o artă; „documentul trebuie interpretat și animat. El nu este decât „mijlocul de-a ajunge la adevăr, și adevărul însuși nu-l obții „nem decât prin intuiție, așa spune chiar: prin presimțire.... „Erudiția este condiția istoriei, dar ea este în același timp și „negația ei”³. Fără îndoială că erudiția începuse să devină,

¹ Cfr. Louis Eisenmann, *Ernest Denis, 1849—1921*, Paris 1921; *L'inauguration du monument d'Ernest Denis à Nîmes*, în *Le Monde Slave*, Paris, Octobre, 1925 pp. 116—157. În o serie de discursuri e schițată viața și caracterizată opera lui; Henri Hauser, *L'Oeuvre d'Ernest Denis*, Paris, 1922.

² Citat după discursul profesorului Louis Eisenmann, reproduș în *Le Monde Slave*, Octobre, 1925, p. 140.

³ Henri Hauser, *L'Oeuvre d'Ernest Denis*, p. 11.

subt influența școalei germane, fatală istoriei, fiindcă mulți istorici o considerau nu ca mijloc, ci ca scop.

Ernest Denis a arătat minciuna, escamotarea, imparțialitatea de fațadă, aparatul masiv și științific, numai în aparență, al erudiției istorice germane. În opera lui a încercat să se conducă de-un adevărat spirit de imparțialitate. A reușit? Răspunsul ni-l dă singur. „Am avut intenția să scriu o „carte de bună credință... În ceiace privește indiferența se-„nină, pe care o anume școală pretinde a o reclama istorici-„lor, eu n'am crezut în ea și nu am întilnit-o niciodată... Intră „călăi și martiri, intră tirani și victime, îmi este imposibil să „rămîn neutru; urăsc oprimarea subt toate formele ei, cred „în triumful dreptății și din acest motiv cauza Boemiei mi-e „scumpă... N'am disimulat nici o greșală a patrioților cchi; „cred, totuși, că ei au scris admirabile pagini în istoria uma-„nității“¹.

A încercat, prin urmare, să rămînă obiectiv, imparțial, chiar în pasiunea lui cea mai scumpă: cînd a scris istoria unui popor oprimat, pe care îl iubea, după cum iubea pe toți umiliții și ofensații. Istoria lui Ernest Denis nu putea fi, decît de-o „imparțialitate pasionată“². Pătruns de stricta datorie a istoricului conștiincios, recunoștea că el „nu trebuie să „ascundă nici o mărturie în instruirea procesului și să nu „spună, decît ce-a văzut în documente“. Dar istoricul, orice „efort ar face, nu le poate interpreta „altfel, decît cu spiritul, „cu pasiunile... sau chiar cu prejudecățile lui“. Căci istoricul își are patria, religia, simpatiile, ideile lui cîștigate și preferințele lui. „Este oare cu puțință să fie altfel, sau este oare „cel puțin de dorit?“ Și în continuare: „Orice istorie este o „teză, adică o pledoarie“³. În sfîrșit, reluînd dictonul antic, îl schimbă spunînd: „N'am scris nici fără iubire, nici fără ură“⁴.

Ne place — și nu o ascundem — mărturisirea dostoevschiană, scepticismul ușor exagerat, îndoiala chinuitoare a istoricului francez, față de problema obiectivității și imparțialității absolute în istorie. Rezervele pesimiste nu diminuează cu nimic valoarea operei lui. Dimpotrivă, ele atrag și seduc. Căci studiile istorice ale lui Ernest Denis sînt o privire de ansamblu inteligentă, profundă și larg concepută asupra istoriei Europei Centrale. Ele vor servi mult timp ca inspirație și direc-tivă.

* * *

¹ Idem, *op. cit.*, p. 14.

² Idem, *op. cit.*, p. 13.

³ Idem, *ibidem*.

⁴ Idem, *ibidem*.

Istoricul Seignobos a afirmat undeva, după ce o școală întreagă germană susținuse același lucru ani de-arîndul, că prevede momentul, când istoricii vor scrie exclusiv pentru specialiști. Adecă istoria va deveni un fel de „terra clausa”. Au fost și sînt istorici, care au realizat acest deziderat; și-au impus un ascetism științific și cereau și cer cetitorului un efort constant de răbdare și atențiune. Sînt plini de neîncredere față de ideile generale, care după ei denaturează sensul real al faptelor. Urmăresc în expunerea faptelor ordinea riguros cronologică. Orice timidă afirmare o sprijinesc pe o mulțime de citate și referințe. Lucrările lor sînt simple analize, comentarii de texte. Metoda lor e greoaie, seacă; e o multitudine de fapte, o imensă și obositoare cronologie, texte juxtapuse, rareori grupate și niciodată ordonate după un criteriu rațional; fapte mici amintite lângă evenimente importante. Scrierile lor sînt simple cronici, a căror consultare cere mai multă erudiție din partea cetitorului, decît aceia a autorului. Și acești istorici își fac un titlu de glorie din „specialitatea” lor, care copiază literal analiza realistă și cultul exclusiv al faptului consumat, al științelor pozitive; nu sacrifică nimic expunerii estetice, compoziției armonioase, stilului elegant și totuși precis, clar; disprețuiesc generalizările, gîndirea și judecata istorică; pentru ei toate acestea reprezintă inferioara noțiune de: *literatură*. Istoria pentru ei e expunere mecanică a faptelor mici, adecă *micrografie*¹, iar generalizările sprijinite pe date cîștigate și pe-o știință precisă sînt joc de fantezie sau de raționament, teorii utopice traduse, în mod forțat, în mijlocul realității, metafizică a priori. Mistica erudiției le inspiră un cult pentru munca analitică, pentru publicarea textelor și bibliografiilor, pentru documentul inedit — de cele mai multe ori lipsit de orice importanță, — pentru sistemul rigid al fișelor, adesea numai decorativ. E era miopiei erudiției istorice.

Și școala aceasta, în mare parte franceză, credea că stă sub influența germană. Germania avea fără îndoială mulți istorici, cu vederea prea scurtă, dar mai avea, sub impulsul puternic al concepției istorice, îndrăznețe, interesante, dar și discutabile a lui Lamprecht, o școală întreagă istorică, — *Lamprechtsche Sturm und Drang*², — care, obsedată de ideia de *Gesamtgeschichte* și *Kulturgeschichte*, a trecut în contrapol, s'a ridicat la filozofia istoriei, a degenerat în speculații aventuroase și nebuloase.

Între cele două extremități s'au plasat adevărații istorici, cu care reprezentau metoda sintetică, care utilizau erudiția rigidă, dar o și depășeau. Nu credeau cert cu Nietzsche că is-

¹ Henri Berr, *Les Etudes historiques et la Guerre*, în *Revue de Synthèse historique*, T. XXIX, Paris, 1919, p. 7.

² Idem, *ibidem*, p. 24.

toria e sufocarea viilor prin morți. Dar credeau, că o înșiruire nesfârșită de date numai, nu e istorie, că erudiția exagerată omoară adevărata istorie. Pentru o mai profundă fixare, pentru o mai pronunțată articulare a unei epoci, adepții metodei istorice sintetice, respectind — bine înțeles — în mod riguros postulatele criticii științifice, ordonau totuși cu zel și după un plan stabilit materialul, lăsau să cadă accidentalul și scoteau în evidență importantul și generalul; legau faptele după raportul de cauzalitate, înlanțuiau ideile; cu un cuvânt, reduceau cât mai mult posibil subiectul, dacă se putea, la o singură idee centrală, asemenea artistului a cărui operă, adesea, e străbătută de-o singură facultate dominantă¹.

Istoricul Langlois scria nu de mult: „Numai lectura textelor nu ne permite să stabilim legături între fenomene, nici să discernem procesele de dezvoltare și evoluție. În acest scop avem nevoie de anumite operații, pentru a putea trece de la texte la expunerea celor ce putem ști și înțelege din trecut“². Numai grație acestei munci vom putea ajunge la opere „care nu au numai merite științifice sau aproape impersonale, ca lucrările și disertațiile erudiților. Aici nu putem spune totul. În orice caz trebuie să alegem și să repartizăm clarul și obscurul; și simțim serios obligați să ordonăm faptele conform filozofiei și temperamentului nostru; cu un cuvânt, arta intervine“³. Prin urmare, chiar după concepția unui istoric critic, minuțios și de-o riguroasă erudiție ca Langlois, istoria e erudiție încoronată cu artă. În aceeași ordine de idei, doi istorici francezi, familiarizați cu metodologia și problemele științei istorice, scriau: „Istoria... este o știință riguroasă, dar și o artă delicată“⁴.

Istoria, după definiția altui istoric francez, „e știința tuturor faptelor umane, sociale sau de alt fel, în ce ele au conținut și general“⁵, sau „complexitatea fenomenelor țesute pe pânza trecutului cu o fidelitate din ce în ce mai mare“⁶. Selecționarea fenomenelor importante și ordonarea armonioasă, inteligentă și clară a lor, iată chemarea istoricului, când face sinteză.

Noi nu credem că istoria trebuie să fie rezervată unui număr extrem de redus de specialiști. Nu credem că trecutul interesează numai pe inițiați. Un Fustel de Coulanges, un La-

¹ Naumann, *L'Europe Centrale*, tr. fr. Paris p. 41.

² *Un demi-siècle de civilisation française*, Paris, 1916, p. 126.

³ Idem, *ibidem*, p. 131.

⁴ L. Bréhier și G. Desdevises du Dezert, *Le travail historique*, Paris, 1907, p. 17.

⁵ Louis Halphen, *L'histoire en France depuis cent ans*, Paris, 1914, pp. 180—1.

⁶ Idem, *ibidem*.

visse, Aulard, Seignobos sînt cetiți de pături largi în Franța. Cert că istoricul nu trebuie să facă operă de vulgarizare. Dar o istorie inteligentă, profundă, echilibrată și elegantă e accesibilă și altora afară de specialiști. Ernest Denis scria și cu drept cuvînt: „Nu m'am putut niciodată convinge, că scopul „principal al unui scriitor e să nu fie cetit niciodată“¹; sau Baudelaire: „Orice carte, care nu se adresează majorității — „ca număr și ca inteligență — e o carte proastă“².

* * *

Valul studiilor de erudiție istorică, care se ocupă de detalii, bune sau rele, mai mult rele decît bune, se ridică din ce în ce și amenință să ne cufunde sub masa apăsătoare a faptelor mici acumulate. Publicul cetitor le evită cu groază. Se consolează în schimb cu istoria anecdotică, pitorească, romanțată, sau cu fantastice și voluptoase povestiri despre intrigile amoroase ale vechilor curți. Lipsa sintezei istorice se simte puternic. Publicul caută cu aviditate și stăruință pe istoricii, cu o cultură generală, cu facultăți de-a filtra abil și cu talent producția mondială istorică asupra unei epoci; care știu să arunce detaliile fără importanță și să rețină numai esențialul și permanentul; să degajeze faptele importante și ideile generale, „dominante“; să redea intuitiv „culoarea locală“; care cred că ceiace importă mai ales în istorie e: a descoperi raporturi și ansambluri; a găsi legătura strînsă, care să unească în timp și spațiu fenomene, care la cea din urmă privire ne-au părut diverse și eterogene.

Evident nu ne gîndim aici la sinteza „științifică“ preconizată de Henri Berr³, care pretinde neglijarea evenimentelor și cere mai ales studiul — cu ajutorul logicii interne — al tuturor faptelor umane, chiar al acelor care n'au un caracter social, dacă au în schimb un caracter general. Sinteza aceasta e mai mult metafizică, decît științifică.

Nu ne gîndim nici la sinteza sociologică, care ar vrea să stabilească raporturi generale între fenomene, chiar din societăți sau epoci diferite. Ea neglijează totdeauna și conștient evenimentele particulare, accidentale. Și știm prea bine că accidentalul adesea tulbură sau chiar modifică mersul regulat al evenimentelor istorice⁴.

Nu pledăm nici cauza sintezei filozofice, care totuși adu-

¹ *Le Monde Slave*, Paris, Octobre, 1925, p. 140.

Charles Baudelaire, *op. cit.*, p. 65.

³ Henri Berr, *La synthèse en histoire*, Paris, 1911; *La synthèse des connaissances et l'histoire*, Paris, 1898; *L'histoire traditionnelle et la synthèse historique*, Paris, 1921.

⁴ Henri Sée, *op. cit.*, pp. 286—7.

ce mari servicii istoriei și care nu caută să stabilească legi, ci încearcă o explicare mai profundă a evenimentelor istorice; vrea să fixeze condiții și tendințe, care la un moment dat ne ajută să înțelegem mersul istoric¹.

Ne gândim numai la istorii generale, care grupează și în-lănțuie faptele și care cer un efort mare, o judecată puternică, un simț și o inteligență critică dezvoltată, aptitudini de generalizare deosebite, cunoștinți întinse; ca dintr'o mulțime infinită de texte, documente, monografii, să ne dea un tablou viu, fidel, inteligent, al unei epoci sau țări; pe care-l va construi — asemenea artistului — cert conform mecanicii și legilor științei istorice, dar și conform concepției lui filozofice, vederilor, temperamentului, conform individualității sale. Renan scria despre sinteza istorică, că „fiecare o construiește „după propriul său stil“², și că ea permite, mai mult decât oricare disciplină, manifestarea „originalității individuale, „care trebuie respectată în mod suveran“³.

* * *

Istoria nu este și nu poate fi o știință exactă. Auguste Comte — fără îndoială — a exagerat când a numit-o: „o com-„pilare incoerentă de fapte, condusă de cel mai radical iraționalism“⁴. Ea nu se ocupă decât de fapte individuale și contingente. Pentru a putea realiza o selecționare a faptelor, trebuie să recurgă la o judecată de valoare care nu-și are nici principiul, nici punctul de sprijin în istoric. Știința însă trebuie să aibă principii proprii, cu ajutorul cărora să-și studieze obiectul. În plus, e o deosebire capitală între actele umane și cele naturale. Acestea sînt ele însele și numai ele, pe cînd celelalte sînt expresiunea, imaginea materială a unui fapt spiritual, simbolul unui suflet, al sentimentelor, gândurilor și trebuințelor sale. Și pentru a le înțelege, aprecia, exprima și coordona, trebuie să facem apel la anume principii și doctrine.

Mulți istorici — spre deosebire de filozofi — se mîndresc că ei lucrează cu realități și nu fac apel la abstracțiuni și ipoteză. Lévy-Bruhl expunînd filozofia lui Auguste Comte, spune undeva, că spiritul nostru în cunoștința naturii „trebuie să se facă cît mai receptiv posibil; căci ar falsifica știința „introducînd ceva din el însuși“; sau în fața fenomenelor trebuie să se prezinte „ca o oglindă absolut plană și fără pată, pentru a le putea reflecta așa cum sînt“; dar prin

¹ Henri Sée, *ibidem*, p. 288.

² Citat după: Henri Massis, *Jugements, Renan, France, Barrès*, Paris, 1923, p. 76.

³ Idem, *ibidem*.

⁴ Idem, *ibidem*, p. 65.

simplică observare a fenomenului „spiritul e interesat în întregime; condițiunile subiective ale științei „sînt virtual date“¹.

Dacă chiar metoda pozitivă nu exclude observarea subiectivă, ci face din ea un element important și permanent, e natural ca în istorie, pentruca mii de fapte să fie inteligent legate, să fie imperios necesar un principiu călăuzitor, o metafizică. Istoricul proiectează totdeauna asupra trecutului ceva din individualitatea sa. Cu puțină exagerare am putea spune că concluzia, care se degajează chiar din cele mai conștincioase opere istorice, în realitate a fost introdusă acolo în mod prealabil. Istoria cu greu poate fi concepută ca „adevăr fără nuanțe“², cum ar zice Renan. Istoriei, fiecare din noi îi împregnăm pecetea individualității noastre; îi împrumutăm — vrînd-nevrînd — ideile, pasiunile, tendințele noastre.

Renan scria: „Din moment ce o doctrină îmi închide o rizontul, o declar falsă“³. Doctrințele care ne închid o rizontul și prin prisma cărora judecăm istoria sînt puternice, multiple și ne stăpînesc în tot momentul. Istoricul, care să abordeze trecutul, imun de orice prejudecată, sentimente sau ideologie, nu s'a găsit încă.

S'a numit arta: omul adaus naturii — „homo additus naturae“. Căci orice artist, demn de acest nume, transformă prin temperamentul lui spectacolul naturii: îl complectează, se confundă cu el. Același proces se petrece între istoric și vermurile apuse pe care le studiază: le adaugă ceva din personalitatea și gîndul lui.

„Geometria singură“ — scria Renan — „se formulează în axiome și în teoreme; aiurea vagul e adevăr“⁴. Istoria e ondulația perpetuă între adevărul real și cel relativ. Variabilul domină istoria. El e în funcție de concepția istorică a autorului. Cel care crede în rolul personalității, are cultul „oamenilor mari“, reduce istoria la biografie. Adeptul idealismului istoric va stărui mai ales asupra factorului moral și mișcării ideilor. Elevul școlii materialiste va plasa evoluția istorică în funcție de forțele economice. Istoricul-psiholog va sparge suprafețe, aparențe, va săpa adînc în suflete, va sonda intenții și tendinți ascunse, va scoate la iveală forțe morale neglijate până la el de istorie. Istoricul de-un scepticism exagerat, cu înclinări spre un nihilism atenuat, va releva o infinitate de factori și componente, care se ciocnesc, se balansează, se conțin, ca un ocean veșnic înfuriat, veșnic în miș-

¹ Citat după: Grasset, *La Science et la philosophie*, Paris 1918, p. 32.

² După: Henri Massis, *op. cit.*, p. 70.

³ Idem, *ibidem*, p. 57.

Idem, *ibidem*, p. 77.

care și totuși același, ca fluxul și refluxul : după el evoluția e anihilată de echivalența forțelor istorice pozitive și negative.

Istoria scrisă de-un aristocrat, de cele mai mult ori, e o analogie a clasei din care face parte, regrete după „vremurile bune“, rezerve și neîncredere față de ideea libertății și a democrației. Un revoluționar reduce istoria la o seie neîntre ruptă de revolte și revoluții, la tulburări și nemulțumiri, la o mistică a suferințelor celor mici și a spiritului de revoltă. Un socialist de erudiția și seriozitatea unui Kautsky împinge ideea conștiinței și luptei de clasă la cei exploatați până'n evul mediu sau chiar în antichitate¹. Un liberal va comite grave anacronisme de idei, căutînd geneza liberalismului departe în istorie, cînd ea nu se punea decît prin excepție și intermitent. Un credincios nu va avea decît rezerve față de ideologia modernă, care a lovit în puterea temporală a bisericii.

Ideile dominante din timpul nostru, care ne stăpînesc și conduc, le reflectăm în alte vremi. Și, de cele mai multe ori, fără voia noastră. În felul acesta judecăm fapte și oameni în lumina principiilor moderne, denaturăm mai mult sau mai puțin vizibil fața și aspectul unei epoci. Anacronismele de idei — din nefericire aproape imposibil de evitat — sînt mult mai periculoase, decît anacronismele de fapte. Prin cele din urmă schimbăm ceva parțial, redus, prin cele dintâi transformăm aspectul și interpretarea generală a unei epoci. Cîți nu prelungească ideea democrației și pe cea națională — amîndouă de origine modernă și revoluționară — departe pe pînza trecutului! De altfel azi istoria este și nu poate fi, decît democrată. Factorul „om mare“, e înlocuit cu factorul „masă“. Orice efort ar face un istoric, conștient de meseria lui, de-a fugi de sentimentalism, dacă are o conștiință, se va face — involuntar — apărătorul umililor și săracilor, al democrației, al mersului progresiv al ideii de libertate politică și dreptate socială. Chiar un savant riguros ca Seignobos, care se crede ferit de orice prejudecată, explică Europa politică contemporană, prin o concepție istorică larg democratică. Fiindcă democrația, cu tot drumul ei șerpuitor, cu toate deviațiunile ei momentane, în fond e un factor primordial, general, veșnic în progres al Europei de azi. Pe istoricii francezi i-am putea împărți — în mod puțin cam forțat — în două mari grupuri: cei care sînt pentru Revoluția Franceză, prin urmare pentru democrație — unii bineînțeles cu oarecare rezerve — sau contra ei. În cea dintâi categorie amintim pe: Thiers, Louis Blanc, Michelet, Quinet, Tocqueville, Albert

¹ Kautsky K. *Die Vorläufer des neuen Socialismus*, Stuttgart, 1895, în 2 vol. Volumul I în întregime scris de Kautsky, al doilea în colaborare cu alții.

Sorel, Aulard, Jaurès, Lavisse, Seignobos, Sagnac, Mathiez. În a doua pe: Taine, A. Cochin, Louis Madelin, Funck-Brentano, Lenôtre, Bainville, Caxotte. Cred că e inutil să arătăm unde sînt erudiții adevărați, istoricii conștiincioși, și unde sînt diletanții și teziștii.

Exemplul acesta ni-l oferă cele mai multe țări. El e valabil chiar pentru Rusia unde un Klutchevsky, Miliukoff, Platonoff, erudiți profunzi, complecși, au o concepție larg democratică despre istoria contemporană, în contrast cu conservatorii mistici, Soloviev, Brian-Chaninov, etc.

Courbet spunea că realismul „este prin esență arta de „mocrată“. Și continua: „A urmări ideile, obiceiurile, aspectul epocii mele, după aprecierea mea; a fi nu numai pictor, „ci și om, cu un cuvînt, a face artă vie, acesta este scopul meu“. Orice efort ar face istoricul de azi de-a nu prelungi ideile moderne pe pînza anilor trecuți, e aproape imposibil. Și dacă Proudhon credea că artistul e „o expresiune a timpului“ său, același lucru îl credem noi despre istorie. Să ne gîndim numai că sînt istorici azi, care fac istoria, chiar a claselor agrare, în lumina ideologiei marxiste, sau alții, care dau istoriei o interpretare freudistă.

* * *

Cei care vor să apropie istoria de știință, recunosc ușor că ea nu poate formula legi, dar în schimb poate explica, poate stabili cauze apropiate sau mai îndepărtate. După ei istoria trebuie să fie explicativă și în mod raționalist, logic. Însă dacă ținem sama de părerea lui Meyerson, că e aproape imposibil de-a fixa în mod exact chiar cauzele unui fenomen fizic și că în mod fatal trebuie să ne mulțămim, de cele mai multe ori, cu o singură cauză determinantă¹, dacă credem cu Stuart Mill, că „adevărata cauză e totalul antecedentelor“, în mod natural ajungem la convingerea că fenomenele istorice complexe, amestecate, sînt greu de explicat, cauzele lor sînt greu de fixat.

Cînd e vorba de cauzalitate, cei mai mulți istorici sînt de acord cu savantul Seignobos, că „istoria atinge mai ușor cauzele accidentelor particulare, decît pe cele ale transformărilor generale“² sau cu afirmarea din opera fundamen-

¹ Meyerson, *De l'explication dans les sciences*, Paris, 1921, T. I. pp. 321—335; Cfr. Sée (H.), *Science et philosophie de l'histoire*, pp. 184—242; Idem, *Remarques sur le concept de causalité en histoire*, în *Revue de Synthèse historique*, T. 47, 1929, pp. 17—25.

² Langlois-Seignobos, *Introduction aux études historiques*, p. 251 și urm.

tală a aceluiași savant: „Am urmărit în expunerea evenimentelor, și în mod riguros, mai ales ordinea cronologică, care „face să apară mai clar succesiunea cauzelor și efectelor“¹. Am fi și noi de părerea istoricului francez în cazul când orice fapt particular ar porni dela alt caz particular. Dar realitatea e alta. Prin urmare, chiar faptelor particulare cu greu le putem stabili cauzele.

Dimpotrivă noi înclinăm a crede, — și fără să urmărim un rafinament de paradox, — că, pe lângă toată complexitatea lor, cauzele faptelor generale sînt mai ușor de sesizat, decît cauzele faptelor particulare, fiindcă avem de-a face cu fenomene de natură mai generală și mai permanentă. Căci dacă nu ne surprinde totdeauna identitatea, în orice caz ne izbește analogia lor.

Pe de altă parte, Heinrich Rickert² și Fr. Meinecke³, în acciași ordine de idei, mai fac și altă distincțiune; după ei cauzalitatea în istorie se poate aplica numai la fapte materiale, dar nu și spirituale, morale. Acestea din urmă pot fi judecate numai în funcție de noțiunea „valorii“.

Ceiace separă istoria chiar de sociologie și de economia politică e conceptul cauzalității. În cele dintâi discipline cauzalitatea întîmpină mai puține dificultăți, fiindcă tratează problemele în abstract, nu ține sama — în orice caz nu într'o măsură așa de mare ca în istorie — de factorul timp; principiul identității în ele joacă un rol mai mare.

Dar cu toate acestea istoria — știința pur explicativă — e silită să caute și să fixeze cauze. Natural, valoarea adevărată a lor nu trebuie exagerată. Ceiace putem stabili — mai mult sau mai puțin precis — sînt mai ales unele condiții și tendințe care determină formele istorice. „Noi am zice” — scrie Henri Sée — „că chiar antinomia aceasta sau paradoxul acesta dă alîta farmec practicii științelor istorice și acest farmec e cu atît mai mare, cu cît nu putem spera să ajungem vreodată la certitudini chiar mult mai mici decît în științele „fizice. Această „știință conjecturală“ ne oferă farmecul vi- „nătoarei. Și aici — ca pretutindeni — ce pierdem în certitudine, cîștigăm în schimb în amploarea cunoștințelor și în „lărgimea gîndirii“⁴. Cu alte cuvinte, individualitatea istoricului intervine. Să ne gîndim numai la gama nuanțată

¹ Seignobos (Ch.), *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, Paris, 1924, 7-ème éd., p. XIII.

² Rickert, *Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft*, Tübingen, 1910, ed. a II-a.

³ *Kausalitäten und Werte in der Geschichte*, in *Historische Zeitschrift*, T. 137, fasc. 1, 1927.

⁴ Henri Sée, *art. cit.*, din *Revue de Synthèse*, Juin 1929, pp. 24—25.

a cauzelor Revoluției Franceze. Ele diferă — și simțitor — după istorici, țări și epoci.

* * *

Subt influența lui Kant și Schiller, o școală întreagă susține, în cursul veacului trecut, că arta este prin esență dezinteresată, că ea nu trebuie să fie utilitaristă, ci o simplă „activitate de joc” („*ein Spieltrieb*“). De aici teoria „artei pentru artă”. Și aceasta fiindcă în epoca lui Kant și Schiller, problema democrației, ideea națională și socială, care au străbătut puternic literatura contemporană, nu se puneau încă, sau abia se ivise. Au fost esteticieni care au adus corective acestei teorii; au sistinut, că a face din artă o activitate absolut dezinteresată, un simplu joc, înseamnă a-i diminua rolul, în loc de-a i-l înălța¹. Căci, orice s'ar spune, arta este totuși strâns legată de viață și utilitatea ei nu e totdeauna un rău. Desigur Proudhon, vorbind de Courbet, a exagerat, când a spus că: „opera lui coincide cu filozofia pozitivă a lui Auguste Comte,... cu dreptul la muncă și dreptul muncitorului”... care „anunță sfârșitul capitalismului și suveranitatea producătorilor”. Dar nu e mai puțin adevărat că scriitorii mari — și mai ales ruși — au crezut, că rolul lor nu e numai pur artistic, ci și — sau poate mai ales — un misionarism social, moral și uman; cu toate acestea cine ar îndrăzni să nege valoarea artistică a operei lor? Artă a avut adesea o influență hotărâtoare asupra evoluției ideii naționale și sociale, fără să devină un instrument exclusiv al ei.

Cam în felul acesta se pune problema și în istorie. Eru-diția istorică pură crede că trebuie să existe prin sine și pentru sine. Ea combate oportunismul, utilitarismul, sistematizarea tendențioasă, deformarea în sens național sau social, tendința de-a da istoriei vre-o misiune, culoare sau sens de actualitate practică. Fără îndoială dezinteresarea, mai mult sau mai puțin absolută, e condiția primordială a muncii istorice; asupra cercetării și criticii materialului, asupra concluziilor pe care le trage istoricul, nu trebuie să apese nici o tendință, nici o preocupare, decât descoperirea adevărului. Dar se pune întrebarea, dacă istoria numai prin ea și pentru ea este posibilă? Am văzut că acest fel ideal de-a scrie istoria e cu neputință de realizat, căci istoricul, vrînd-nevrînd, o marchează cu timbrul personalității sale. Firește ea nu trebuie să fie o știință de războiu, care luptă pentru ideea națională, socială, religioasă, cu toate că un istoric destul de obiectiv, și care a apărut, cu mult înainte de războiu, concepția istorică

---

¹ *Revue de Synthèse historique*, Tome XLVII, Juin 1929, en appendice du *Bulletin du Centre International de Synthèse*, l'article „Art”, par Louis Réau, p. 32.

pură, Dietrich Schäfer, a fost silit să recunoască, că orice efort ar face istoricii de azi, ei vor fi siliți să interpreteze istoria în lumina „concepției naționale”.¹ Iar noi adăugăm că, pe lângă ideia națională, preocupările sociale și politice, problema democrației, care domină epoca noastră, cu un cuvânt ideologia de azi, în mod fatal se va reflecta și asupra trecutului. Și în felul acesta istoria devine practică, sau cum ar zice Harnack „servește la cunoașterea prezentului”; la educarea politică a minorităților conștiente, care conduc opinia publică a democrațiilor moderne. Studiile istorice oprite către actualitate, care fac ca trecutul să servească prezentul, ca istoria să vină în contact cu viața; care oferă adesea informații utile guvernanților și oamenilor de acțiune, nu însemnează că politicianizează trecutul, ci dimpotrivă multe din ele au marcat un efort de informație solidă, de-o riguroasă cercetare și de-o severă metodă.

Istoricul și romancierul german Freytag scria: „E dreptul celor vii să interpreteze trecutul după trebuințele și cerințele epocii lor”. Și istoria istoriei ne arată, că una din rațiunile ei originale de-a fi este să servească — fără să fie totuși un instrument orb — la anumite trebuinți imediate, după cum unele opere de artă servesc — la un moment istoric dat — cauza națională sau socială a unei colectivități. Totuși asupra trecutului nu trebuie să se arunce clarul și obscurul din pasiuni politice și din orgoliu național. Căci nu istoria trebuie reglementată după viață, ci viața după istorie, care, chiar prea științifică fiind și chiar dezinteresată, totuși poate deveni practică, cu aplicări și învățăminte fecunde pentru viață. Cu Auguste Comte, trebuie să recunoaștem că umanitatea e compusă din mai mulți morți, decât vii. Sau cum scria Friedrich Naumann, în puternica și elecventa lui carte: „Istorie a trecutului, haos minunat, mulțime de figuri diverse, te imploră, răm și te rugăm să ne vii în ajutor! Dacă voești, poți să ne sfărmi în bucăți. Dacă iarăși voești, poți să liniștești totul!”²

Paris, Mai 1930.

Nicolae Tolu

¹ *Revue de Synthèse*, T. XXIX, 1919; Henri Berr, *Les études historiques et la guerre*, p. 17.

² Fr. Naumann, *L'Europe Centrale*, trad. fr. Paris, p. 59.

Cronica externă

Comisiunea Europeană

Comisiunea de studii pentru Uniunea Europeană a ținut la Geneva cea de-a doua sesiune, sub președinția d-lui Briand.

Prima sesiune avusese loc în Septembrie și fusese consacrată instituirii acestei Comisiuni, după debateri asupra utilității și competenței, structurii și direcțiunii ei. Guvernele răspunseseră memoriului d-lui Briand printr'o vagă acceptare de principiu și prin numeroase obiecțiuni, menite să întrerupă raționamentul fundamental al proiectului, să-i tulbure unitatea și să-i altereze puterea caracteristică.

Intinderea și limitele Uniunii Europene, baza juridică a Comisiunii propuse, tendințele politice, raportul ei cu Societatea Națiunilor, facultatea ei de comandament față de Suveranitățile statelor se vedeau sub perspective deosebite din capitalele europene. Chiar numele Comisiunii era discutat pentruca nu cumva să cuprindă, în formula sa solemnă, un angajament prea riguros. D. Scialoja, sceptic și ingenios, a propus actualul titlu: „Comisiunea de studiu pentru Uniunea Europeană”, dând o satisfacție verbală proiectului francez și făcând o concesiune semnificativă obiecțiunilor de principiu venite, mai ales, din Italia. Acest nume arată că între existența actuală a Comisiunii și realizarea eventuală a Uniunii Europene este o distanță pe care o poate parcurge sau nu bunăvoința comună a statelor participante.

Nimic n'a putut însă împiedica deciziunea elementară de a organiza o Comisiune cu o competență efectivă. Statele europene erau amenințate, în centrul existenței lor, de ruină și îmbunătățirile nu puteau veni decât prin mijloace internaționale care nu se puteau organiza decât într'o Europă hotărâtă să colaboreze. Față în față stau mizeria tuturor

națiunilor și orgoliul câtorva guverne. Conflictul e cunoscut în istorie și, de câte ori nu a găsit o soluțiune pașnică, de atâtea ori a dat naștere unui dezastru. Proiectul d-lui Briand cuprindea o asemenea soluțiune și în termenii săi se găseau virtuțile practice de o aplicațiune imediată, pe lângă direcțiunile ideale ale unui scop etern. Guvernele au vrut să se arate prudente și au acceptat constituirea unei Comisiuni destinată să studieze soluțiuni practice pentru actuala criză europeană, dar nu s'au ocupat să alcătuiască o doctrină comună care să inspire deciziunile ulterioare. Nu știu de ce oamenii politici au o adevărată pasiune pentru efemere și de ce cred că prudenta însemnează să pui un paleativ acolo unde trebuie o soluțiune!

Comisiunea a luat totuși ființă. Ea a fost pusă sub o crotirea Societății Națiunilor, i s'a dat același Secretar general și aceleași organe tehnice. D. Briand a lăsat deoparte, deocamdată, formula definitivă și construcția întregă a proiectului său și a adaptat desigur o metodă britanică de organizare progresivă a instituțiunii și de consacrară ei prin practică și obiceiuri. Spirit suplu și experimentat, d-sa își zice că o instituțiune care funcționează își asigură mai bine existența și propășirea, decât una care își caută justificarea numai în proclamațiuni solemne. Hotărârile viitoare ale Comisiunii vor face dovada puterilor ei creatoare și guvernele vor stabili, cu fiecare ocaziune, măsura participării lor la opera de salvare a actualului regim european.

În vederea sesiunii din Ianuarie a Comisiunii europene, Secretariatul Societății Națiunilor pregătise câteva chestiuni care ședeau la baza crizei economice și sociale din Europa. Ele priveau producțiunea și schimbul cerealelor și organizarea unui credit agricol internațional, — probleme privind, în aparență, numai un grup de state europene, dar de o importanță generală prin repercusiunile lor economice și sociale. Fiindcă o amenajare a târgului de cereale, care să asigure debușuri europene producțiunii agricole din statele dunărene, creiază și fortifică, în aceeași măsură, un mare număr de cumpărători pentru articolele produse de industria occidentală. Pe de altă parte, se încurajează astfel producțiunea de cereale în țările natural agricole, se ajută industrializarea acestei producțiunii, selecționarea ei și se reduce la limitele normale cultivarea cerealelor în țările unde a trebuit să se creze condițiuni artificiale în acest scop. În fine, se asigură prețului o oarecare stabilitate și producțiunii europene o distribuțiune rațională. Clase întregi de muncitori își regăsesc un echilibru social și economia națională a câtorva state recapătă o putere de rezistență necesară în lupta actuală a regimului burghez contra forțelor de dislo-

care, care îl asaltează. Statele producătoare însă au datoria să îmbunătățească calitatea cerealelor și să diminueze prețul de producție pentru ca să poată suporta concurența normală a statelor extra-europene. Ele nu pot cere sacrificii bănești cumpărătorilor, în aceste momente de criză, care să nu fie compensate cu avantaje echivalente, înscrise aproape imediat în bilanțul acestora. Ele au dreptul numai la o normalizare a târgului european, făcută prin raționalizarea producției, prin măsuri proprii vamale și printr'un joc de credit. Și mai au dreptul, desigur, la o organizare comună de măsuri eficiente a întregului regim burghez, dator să lupte contra unui sistem economic propus de regimul bolșevic cu mijloace ingenioase și durabile. Fiindcă, la capătul luptei întreprinse, stă în joc principiul însuși al actualei civilizațiuni europene. Puterile lui de rezistență se numără și se măsoară acum, în fața expansiunii celui alt principiu, pe care nu este suficient să-l disprețuești pentru ca să-l învingi. Uniunea europeană are poate această misiune istorică să dovedească vitalitatea capitalismului și a burgheziei punând în funcțiune facultățile lor de colaborare și de acțiune. Sau dacă nu, va însemna, dimpotrivă, că acest regim cade victimă a propriilor lui excese, că va fi ros de tendințele lui de disociere, stîrnite de ideile de expansiune și de concurență create chiar de actualul regim. Iată de ce Uniunea Europeană are nevoie să afirme o doctrină comună. Să culeagă din sistemul economic, adoptat de burghezia capitalistă, elementele capabile de o extindere internațională, să le dea o asemenea direcțiune și organizare și să arate, prin urmare, virtuțile de trăinicie ale acestui sistem. După cum are sau nu facultăți de colaborare internațională, se poate spune despre actualul regim că e merit sau nu să trăiască. În puterea lui de transformare în acest sens îi stă justificarea. Și în voința guvernelor de a-i folosi tendințele de cooperare internațională, se regăsește dorința lor de a-l păstra. Dar poate că tocmai această voință s'a manifestat în mod confuz și contradictoriu cu ocaziunea adunării Comisiunii europene.

În adevăr, marea dificultate a acestei sesiuni s'a născut în jurul propunerii italo-germane de a se invita la debateri și Statele ne-membre ale Societății Națiunilor. Chestiunea fusese deja evocată în adunarea precedentă și eludată atunci. Reprezentantul Italiei a făcut însă acum, din ea, o condițiune esențială și a găsit în delegațiunea germană sprijinul tenace pe care îl cunoștea. Italia și Germania doreau ca reprezentanții Rusiei și ai Turciei să participe, în calitate oficială, la lucrările Comisiunii europene. Cererea lor se sprijinea, în mod public, pe ideea de a se conforma Uniunea Europeană la geografia însăși a Continentului; de a asocia la eventualele deciziuni economice și aceste state care con-

stitue de bușeuri considerabile pentru industria occidentală și izvoare de producțiune de primul ordin pentru materiile prime, și de a da măsurilor ce se vor lua un fel de stabilitate prin calcularea exactă a puterii de producțiune și de absorbție a adevăratului târg european. Dar stăruința italo-germană avea desigur și puternice rațiuni particulare. Ele amestecă, într'o proporție inegală, elemente politice și economice.

Italia vrea să prezinte, sub o formă palpabilă, puterilor occidentale ipoteza unui bloc italo-germano-rus. Astfel făcea o dovadă concretă a manevrei sale politice tinzând la intimidarea grupului învingătorilor prin exploatarea solidară a revendicărilor învinșilor din marele război. Ea urmărea de asemenea să arate guvernului francez că planul lui de colaborare europeană poate fi minat de introducerea în Comisiunea de Studii a unor elemente de disociere, pe care Italia are facultatea să le patroneze sau nu. În sfârșit, Italia dorea să-și asigure încă două voturi în cazul când ar trebui să continue politica sa actuală de propagandă contra stabilității politice în Europa. În afară de aceste motive politice a căror valoare nu e locul să o apreciem aici, ea avea altele mai serioase: legăturile sale comerciale cu Rusia și cu Turcia prezintă un interes imediat și considerabil pentru producțiunea italiană (recentul tratat de comerț italo-rus o dovedește), iar bunele relațiuni cu Turcia constituie unul din sprijinele cele mai importante ale politicii Italiei în Mediterană și o garanție a dorinței sale de expansiune în regiunile vecine.

Germania se folosește cu prudență de această coincidență provizorie între interesele sale permanente și veleitățile actuale italiene. Ea privește cu scepticism propunerile venite dela Roma, fiindcă ele o pot împiedica în dezvoltarea politicii sale externe și o pot înșela asupra durabilității și chiar seriozității lor. Germania știe încotro merg adevăratele interese ale Italiei și își dă sama că Franța și Anglia o pot reîntoarce pe drumul istoriei sale naturale.

Ea are însă o grijă mai matură, să păstreze bunăvoința rusească care o poate ajuta în revendicările sale politice ca și în nevoile grave ale economiei sale naționale. Actualul regim din Rusia va continua să urmărească cu aceiași stăruință răsturnarea Statului european pentru ca să-și scrvească scopurile sale de expansiune revoluționară. Într'o mare măsură, el ajută deci politica de *dinamism* practică de Germania, căreia îi oferă de asemenea mari de bușeuri economice și posibilitățile unei adevărate penetrațiuni industriale. Amicitia sa cu Turcia însemnează conservarea grupului solidar al foștilor aliați precum și o amintire vie a politicii germane dinainte de război.

O parte din membrii Comisiunii au ridicat, împotriva acestei propuneri, obiecțiunile cele mai legitime. Unele erau de ordin juridic și procedural, și priveau raportul posibil și natura sa dintre comisiunea europeană, parte integrantă a Societății Națiunilor, și statele ne-membre ale acestei instituțiuni. Altele erau de ordin practic și invocau dificultățile de funcționare ale comisiunii care s'ar crea prin invitarea statelor declarate ostile Uniunii Europene. În fine, în contra participării Rusiei, se ridicau obiecțiuni principale care subliniau această contradicțiune evidentă dintre structura și interesele regimului economic și social din restul Europei și acelea ale sistemului adoptat în Rusia. Ele considerau de-asemena ca demoralizatoare această proprie declarațiune de incapacitate, pe care o făcea capitalismul burghez. Inapt să găsească o soluțiune crizei prin care trece, capitalismul ar face apel la capacitatea de organizare și de propășire a comunismului bolșevic. El și-ar căuta astfel remediile în virtuțile recunoscute ale regimului opus. Propria sa înfirmitate capătă o semnificație mai adâncă și lumea se întreabă ce valoare și ce rezistență poate avea un asemenea regim.

Comisiunea însă, păstrînd spiritul de colaborare al Societății Națiunilor și dorința ei de a apropia de practica internațională statele ne-membre, a invitat să participe la *Studiul crizei economice mondiale* și guvernele din Islanda, Turcia și Rusia.

În afară de aceasta, Comisiunea de Studii a mai adoptat încă șapte rezoluțiuni:

I) O rezoluțiune prin care se hotărăște convocarea unei comisiuni, — compusă din reprezentanții statelor exportatoare de cereale și ai celor importatoare, — care să studieze mijloacele practice pentru scurgerea excedentului de cereale disponibil actualmente.

II) O rezoluțiune care institue un comitet însărcinat să studieze măsurile ce trebuiesc luate pentru ca să asigure exportul surplusului de recolte viitoare și aranjamentele vamale proprii să înlesnească acest rezultat.

III) O rezoluțiune prin care se atrage atențiunea asupra importanței considerabile pe care o are organizarea unui credit agricol internațional și se numește un comitet care să alcătuiască un program precis în acest scop, ce va fi supus consiliului în sesiunea sa din Mai.

IV) O rezoluțiune invitînd guvernele să pună în vigoare convențiunea comercială din 24 Martie 1930 și să continue negociațiunile bilaterale recomandate de Conferință pentru o acțiune economică concertată din Noembrie 1930.

V) O rezoluțiune invitînd Secretariatul să pregătească pentru sesiunea Consiliului din Mai raportul asupra soma-

jului, alcătuit în urma studiilor făcute de organisme economice ale Societății Națiunilor și Biroului Internațional al Muncii.

VI) O rezoluțiune prin care se constituie un comitet cu misiunea să studieze constituția, organizarea și metoda de lucru ale Comisiunii de studiu pentru Uniunea Europeană.

VII) Înșfârșit, Comisiunea a vrut să facă o manifestare unanimă a scopurilor sale pacifice și o declarațiune solennă de încredere în mijloacele legale pe care pactul Societății Națiunilor le propune pentru organizarea și menținerea păcii în Europa. Ea a vrut să dea o bază morală și să creeze o atmosferă liniștită pentru lucrările economice pe care le va întreprinde. De accia, a adoptat o ultimă rezoluțiune, propusă de reprezentanții Angliei, Franței, Germaniei și Italiei, prin care afirmă încrederea sa în soliditatea păcii și deciziunea „de a se servi de mecasismul Societății Națiunilor pentru a împiedica orice recurs la forță”.

Valoarea generală a acestei rezoluțiuni este evidentă. Ea poate încuraja toate forțele de pace din lume și ajuta consolidarea raporturilor internaționale. De accia, nu trebuie diminuată printr'un studiu amănunțit al textului din care s'ar vedea că rezoluțiunea nu umple nici una din lacunele pactului și nici nu lămurește interpretarea controversată a articolelor celor mai importante.

Geneva.

Const. I. Vișoianu

Miscellanea

Revistele

Vine primăvara. A venit. Primăvara era odinioară un sezon agricol și literar. Nu mai este nici una nici alta. În preajma topirii zăpezilor, precum ghiociei și alte flori îndrăznețe, răsăreau în vitrine și la chioșcuri, revistele literare. Erau împărțite pe școli, pe nuanțe, și vorba „Gîndirii“, pe generații. Fiecare an de absolvenți de liceu își avea un stîndard literar pe care-l ridica în Martie și-l cobora în Iunie, pentru concediu de vacanță.

Tot asemeni ghiociei, — ca să mă mențin la imaginea strict poetică, lipsită de orice aluzie alimentară, — revistele acestea durau puțin, parodiind versul francez:

„Et fleur, elle a vecu la vie d'une fleur“.

Dar asta nu avea nici o importanță. Faptul însemna o fierbere literară în care apa dulce a contemplării își prefăcea repede și cu sgomot beșicele temperaturii ridicate. Era o mișcare literară, era o preocupare literară. Literatura exista ca o problemă, ca o ocupațiune demnă de luat în considerație.

Nu am tăgăduit niciodată importanța revistelor efemere. Aproape totdeauna au însemnat un început de evoluție și au aprins cu flacăra lor de-o clipă un fitil care a ars apoi prelung, și uneori pînă la capăt, unde se găsea o mașină infernală care să răstoarne totul.

Revistele acestea efemere au scos aproape totdeauna la iveală cel puțin o energie literară, care era directorul respectiv, care însemna un răzvrătit eroic și viguros; — și de cele mai multe ori descopereau talente timide prin orașe de provincie pe unde era rușine mare să fii poet.

Manifestările acelea violente și scurte aveau ceva de revoltă și de virulență, ceva dezordonat dar viu, ceva din materia fără norme fixe din care se naște viața adevărată.

Revistele bătrîne și tradiționaliste samănă cu oamenii ajunși, sau cu burghejii îmbogățiți. Gesturile și actele lor

încep a fi comprimate de conveniențe și de prejudecăți, și cu totul lipsite de acea nebunie fără lege din care pornesc izvoarele noi de artă.

Dar, mai ales, aceste reviste educă substratul adinc al publicului cetitor, creînd întii interese mici de mahalagism pentru literatură, din care cetitorul cu timpul se simțea încurcat într'o adevărată necesitate de a ceti și de a se ocupa de literatură. Dacă apăreau douăzeci de reviste, și dacă fiecare avea, evident, un mic cenaclu, douăzeci de scriitori „veritabili“ ca niște apostoli și poate, douăzeci de cetitori: rude, prieteni, adversari invidioși, autori refuzați, fetele iubite de scriitorii revistei, etc., iată un întreg popor a cărui primă profesiune laterală, sau chiar principală, devenea literatura.

Odată introduși aici, începea interesul de revista vecină, cea... dela Roșiorii de Vede, mahalagismul, evenimentul totdeauna teribil că unul din scriitorii de-acolo a publicat la o revistă „mare“ unde se „intră“ greu, și astfel necesitatea de a ceti și o revistă cumsecade „parvenită în rang“ și cu asta formarea unui cetitor pasionat de faptul literar, de viața literară.

Dar mai ales aceste reviste au pregătit an cu an, pepiniera de poeți romîni, și fără îndoială acel public special amator de a ceti poezie.

Poetul în genere este cu mici excepții un geniu, — mai totdeauna desconsiderat, — dar totuși un geniu. Amorul propriu la el este deci crescut de această credință stimulată de obscuritate. Proza mai poate sta în saltar fără ca să strice mobila; poezia însă niciodată: ese pe cheia dela broasca saltarului, pe-o crăpătură, — oricum, tinzînd parcă printr'un instinct imperativ spre tipar, echivalent de puternic cu instinctul de creație și reproducere.

De aceia, trei sferturi din revistele despre care vorbesc erau scrise în versuri, — și autorii nu făceau versuri fără să știe, ci cu îndărătnică voință.

Proporția, pe reviste, era de un prozator la cincisprezece poeți. Aceasta se întîmpla și din cauză că autorii erau tineri, și tinereța nu s'a jenat să publice versuri, — fapt care la maturitate începe a deveni compromițător, așa precum tusa măgărească este normală la copii dar curioasă la oamenii mari.

Din pleiada poetică dela cele douăzeci de reviste, puțini „au reușit“. Restul însă a rămas fidel consumator de poezie, și formează grosul cetitorilor de vers. Cred că șaptezeci la sută din acci care cumpără și citesc poeme, sînt poeți ratați.

Cu dispariția acestor reviste a dispărut și această admirabilă școală de lectori pasionați, și poezia începe a de-

veni o ofertă fără cerere, amenințată să dispară nu din lipsă de poeți (ferească Dumnezeu) ci din lipsă de cititori de poezie.

Dar, mai cu seamă dispariția acestor reviste — sau, mai exact lipsa apariției lor, este o indicațiune sigură că generațiile care vin, și din care altădată se recrutau timpuriu dar totuși energic directori de reviste și genii, nu se mai ocupă de literatură. Nu este nici azi și deci nici mine speranța unui interes literar și a unei mișcări de odinioară. E semnul unei evoluții care îngrijorează pînă la șomaj pe meseriașii scrisului și ai sufletului.

Primăvara, nu mai lucrează tipografiile, ci dubararii și pielarii. Directorul revistei „Fronța” care ar fi trebuit să apară în acest Aprilie, se duce la parcul sportiv cu beșica de foot-ball subțioară. Nu mai e director de revistă ci „portar” la echipa „Mihai Viteazu”, — și bietul geniu nu mai e înaintaș literar ci „înaintaș” în aceeași echipă.

Nu știu de ce, în astă Primăvară, m'am pus să spun aceste constatări banale. Poate din rancună de scriitor. Fiindcă adevărul și drumul lui nu știu unde este. Nu sînt convinși în mod absolut dacă e mai onorabil să fii director de revistă la Birlad decît „portar” în echipa de foot-bal din Tecuci.

Să ne păzească însă Dumnezeu de vremea în care se va pierde prestigiul intelectualului, pînă acum necercetat și necontestat.

Pînă atunci, azi deocamdată, regret cu melancolie că nu mai apare nici o revistă nouă, așa cum ași regreta dacă ași ști că'n primăvara asta, și de-acum înainte, n'or să mai vie rîndunele pela noi. — *Demostene Botez.*

Timp și suflet

Se vorbește că, în anii din urmă, societatea engleză a modificat regulile doliului. Firește: s'au redus termenele de respectare a amintirii ce trebuie dată, ostentativ, răposaiilor. Asupra acestei revoluții se întrista dăunăzi un anglofil delicat: omul, deprins a-și adăposti în conservatismul superb al vieții engleze, sufletul scandalizat sau speriat de accelerarea metamorfozelor sociale pe continent, se vedea acum amenințat să cadă în definitivă pierzare. I se strica acum un ultim și atît de elegant refugiu.

Ca oricărei ortodoxii, anglofiliei îi trebuie doze mari de convențiuni, pentru a-și menține echilibrul vital. Omul unei filii oarecare, nu-și permite și nu permite ca imaginile care-i încîntă sufletul să fie alterabile. Așa a fost, și nu se poate altfel —: cu acest descîntec e garantată fericirea sa

intimă. De aceia, tipul acesta de om se află, astăzi, în aproape continuă primejdie de surprize teribile.

O crasă anecdotă populară... Prea sfinte, întreba un preot fără prejudecăți, pe protoereu: Dacă n'ai vin, se poate să faci Sf. Impărtășanie cu bere? — Cum îndrăznești măcar a gândi una ca asta? Nu se poate. — Ei, eu, Prea Sfinte, am făcut și s'a putut. Anecdota e foarte veche, de pe cînd în satele noastre berea nu era adoptată. E cu atît mai curioasă. Grosolanul său joc de cuvinte mi-a părut salutar ca o infuziune de ipeca, în cazul anglofilului delicat, și i l-am administrat creștinește.

Ei da, vădanele și văduvij engleji au acum deslegare de a fi veseli cu cîteva luni mai de vreme decît permitea uzul vechiu. Așa ceva nu se putea în Engllitera; acum s'a făcut și s'a putut. Cazul îmi pare bun pentru oarecare considerații generale.

Omul vechiu risipea timp; omul de astăzi nu știe cum să-l economisească. Negreșit: aceasta e vorbit pe înțelesul omului actual. Omul vechiu n'ar fi zis că-și risipea timpul. Inșă el vedea și auzea puține, se mișca puțin, lucra puțin, — după măsura noastră de astăzi. În această evaluare putem neglija, cred, diferențele în durata mijlocie a vieții dela epoci la epoci ale istoriei umane. Omul vechiu putea uza un tempo larg în ceremonii, de exemplu. Cuvîntului „ceremonie“ îi extindem puțin înțelesul: cult divin, cultul răposaților, cultul femeii... Astfel, divinitatea, răposații și amorul, beneficiau îmbelșugat de timpul omului vechiu. Acest om avea normal îngăduiala de a repeta și prelungi fără supărare, fapte care celui de astăzi par, oarecum, de cuprins puțințel și uniform. Omul vechiu avea deci o virtuozitate de a se întrista, a se bucura, a se entusiasma, potrivit unor constrîngeri solenne: prin un sport adecvat el își cultiva în forme consacrate o sumă de sentimente. Zicem sentimente, și nu numai expresiile corespunzătoare, deoarece este bine știut că expresia întreține emoția însăși. Se săvîrșește o nedreptate în chip frivol, cînd se suspectează omul vechiu, de anume nesinceritate. El putea să se întristeze și să se veselească în răstimpuri precise, indicate de prescripții sacramentale, — și deloc nu era, în aceasta, prefăcătorie. Omul, atunci, era bine exercitat pentru aceste realizări sufletești, — exercitat prin cult, prin regulile oricărui ceremonial, prin codul manierelor bune.

Astăzi?! O femeie tînără sosește de departe, să-și vază tatăl de curînd scăpat de o boală grea. Cite treburi, și ce felurite, așteaptă pe o femeie tînără într'un oraș mare, unde n'a mai fost de un an de zile, închisă printr'un hazard (din ce în ce mai rar, din fericire) într'un ungher de provincie? Cît timp disponibil are sufletul ei pentru emoțiunile care

trebuie date revederii cu părintele bolnav? Amintim că un tată are, astăzi, puțin timp disponibil pentru emoțiile pur patriarhale... O ceață de tristețe și compătimire trece fugară pe fața fiicei, plâpând firicel de emoție, într-o clipă absorbit de haosul nevoilor, grijilor, curiozităților ce se precipită lacom prin sufletul veșnic debordant de solicitări exterioare.

Individul abia are timp să-și amintească obligațiile de expresivitate dintr'un cod social cu vigoarea de altfel foarte redusă, să-și așeze într'o zecime de secundă mușchii feței, privirile și tonul vocal, pentru a nu rămînea expus lumii în o mimică indecisă care ar semăna a sălbatică indiferență.

E greu de trăit, acum, după simbolică veche. Greutatea se însutește prin aceea că, omul actual e pasionat de autenticitate, în materie de sentiment. Înțelegeți ce grozăvie? Mobilitatea reală, imediată a stărilor emoționale, luată ca normă de armonizare interindividuală! Dar ce poate ști, măcar cine, de ce va simți — va *simți*, în adevăr — la întâlnirea de poimîne, oricît de clară i-ar fi fost calitatea substanței sale emoționale în întâlnirea de astăzi? Amanții acum trebuie să fie filosofi; sau amorul este, altfel, o stare de alarmă excesivă; ceva ca războiul de tranșee permutat în necurmată spionare reciprocă în alcov, și oriunde. Aceasta nu poate fi o afacere, și oamenii preferă cuminte concedierea amorului tradițional.

Cași religia, amorul tradițional, cel între sexe cași orice fel de afecțiune consacrată în trecut, trăia din timp larg. De unde să-l luăm, acum?

Atunci, oamenii așteptau impresiile accentuate; acum aceste impresii devansează coplesitor orice germene de așteptare, prin urmare de visare și pregătire pentru a solemniza emoțiile.

O biserică din Capitală, ingenios cîrmuită, a fixat la intrare o scilipicioasă placă de email cu inscripția: „O oră pentru suflet. De la 6½ la 7½“. Evident, ora cînd începe a lîncezi lucrul prin biurouri. Atunci e, în adevăr, nițică vreme pentru suflet; dar ce ceasuri de moleșală și căscat! Și încă: pentru o reculegere religioasă, poate s'ar mai storce ceva energie, din acel nenorocit „timp liber“. Pentru o oră păstorească, mizeria ceasului de după cantilerie poate lua formă de faliment sinistru.

Și nu vedem remediu; nici, măcar paliativ.

Dureros (puțințel și comic), provizoriul acesta dintre vechile luxuri ale sufletului și cele viitoare, cînd în două trei ceasuri de muncă pe zi, omenirea, în o incomparabilă dominare a puterilor naturii, va avea suflet disponibil cum n'a avut niciodată.

Atunci fiecare va putea ține jurnal sufletesc în maniera

lui Proust, însă mult mai abundent. Poate, unii vor compune psalmi, dar nu atât de necăjiți ca ai împăratului David. Fac aceste preziceri, pentru că nu-mi închipui bine cum cinematograful ar putea umplea tot disponibilul sufletesc care va fi pe atunci. Dar cine știe! — P.

Din științele exacte : descoperirea d-rei Mărăcineanu

De când regretatul nostru compatriot, căpitanul Cristescu, cel mai energic adversar al lui Einstein în țările europene, a trecut la viața veșnică, se pare că științele exacte, în țara noastră, au avut o existență desigur normală și serioasă, dar — îndrăznim a zice — cam lipsită de temperament. Cel puțin publicul cultivat, dar nu de specialitate, ajunsese a nu mai bănuși că în acest domeniu de înalt prestigiu național, se pregătea ceva mare. Vorbim, se înțelege, de provocarea ploilor după metoda domnișoarei Ștefania Mărăcineanu, doctor dela Facultatea de Științe din Paris, asistentă la laboratorul de căldură, electricitate și termodinamică de pe lângă Universitatea din București, fostă asistentă a D-nei Curie.

Exact în ziua de 17 Martie a. c. presa a anunțat glorioasa veste că ploaia care, în ajun, căzuse asupra Capitalei, era provocată de această savantă distinsă, compatrioată a noastră. Abia atunci publicul român află că, D-ra Mărăcineanu operase această minune științifică, încă din anul trecut, — cel puțin.

În 25 Aprilie 1930, D-ra Mărăcineanu anunțase D-lui Vasilescu-Carpen, un distins fizician, membru al Academiei Române, două serii de inundații, care s'au realizat întocmai, între 1-20 Mai și 5-20 Iunie, anul trecut. „Ploile, spune D-ra către unul din interviewerii D-sale, au căzut din nefericire mai puternice decât au fost dorite, întrucât au provocat inundații în țară”. D-ra Mărăcineanu spusese dar de mai înainte că va provoca inundații, și anume două serii, și — le-a provocat.

Înțelegem: asemenea capricii în efect, sînt bine explicabile și perfect scuzabile la începutul uneia dintre cele mai epocale aplicațiuni ale științei fizice.

Să nu uităm a constata că, în acest eveniment științific se verifică, odată mai mult, vechiul și înțeleptul adevăr de bun simț, că faptele mari științifice se caracterizează, se ilustrează, putem zice, prin o simplitate superbă; iar pedantismul migălos, strîmt și nehotărît, trebuie, la urma urmelor, să se plece înaintea limpidității spiritului latin.

D-ra Mărăcineanu mărturisește cu ingenuitatea care totdeauna a fost semnul distinctiv al spiritelor adevărat superioare: „Descoperirea mea este foarte simplă. Ea este în

primul rînd brevetată în România". (Atît ar mai fi lipsit, să nu fie brevetată în patrie!) — Indreptî și concentrezi razele soarelui asupra unor săruri de uraniu pe care le ții presărate pe o farfurie — și plouă cît vrei. „Eu voiu întreține ploaia, care a început eri (16 Martie), pînă la 25 Martie”.

Ploaia, de astă dată, nu s'a lăsat întreținută de D-ra Mărăcineanu. Vom vedea mai la vale, cum și de ce nu s'a lăsat.

În toamna anului trecut, D-ra Mărăcineanu a făcut demonstrațiuni, „mai ales în Parcul Carol, Cișmigiu și lacul Snagov“. La aceste demonstrațiuni au fost de față profesori și profesoare secundare, o funcționară dela președinția consiliului de miniștri, magistrați, și chiar particulari simpli, care s'au convins, toți, de eficacitatea metodei D-rei Mărăcineanu de a face ploaie. Aceste persoane au semnat procesele verbale respective.

E adevărat că experiența cea din urmă, în ziua de 15 Martie, la Băneasa, a dat rezultat negativ: s'a obținut, nu ploaie, ci, din contră, un senin mai complet decît acel de care se bucura, în prealabil, cerul Bucureștilor; și seninul persistă.

Foarte judicios explică D-ra Mărăcineanu aceste mici sburdălnicii ale naturii în chestiunea ploii. D-sa scrie (în ziarul *Dimineața*, din 24 Martie curent): „Am spus că presiunea ridicată este cel mai mare inamic al experienței. Dar în general după 3 zile de încercări am reușit totdeauna”. Vedeti prudența adevărat științifică în cuvintele D-rei Mărăcineanu: „În general — totdeauna”. D-ra continuă: „Dacă n'ași reuși în perioada aceasta, m'ași mira foarte mult și ar fi un caz cu totul excepțional. Trebuie să ne așteptăm la toate”. Aci, prudența științifică devine, putem zice, înălțime de spirit filosofică. În adevăr ce putem face, dacă nu reușim, în asemenea situațiune delicată prin însăși noutatea ei, decît să ne mirăm foarte mult, și să spunem că ne găsim în fața unui caz cu totul excepțional, și că, în definitiv, trebuie să ne așteptăm la toate, — prin urmare la senin cași la ploaie —? Deducțiunile D-rei Mărăcineanu sunt perfecte, altfel nu putem zice.

Afară de acestea, D-ra Mărăcineanu a aflat că un domn profesor expune la soare o cantitate mare, prea mare, de săruri de uraniu — un gram! — și atunci efectul este neapărat contrar: în loc de ploaie, avem senin, explică D-ra Mărăcineanu.

Deosebit, D-ra Mărăcineanu se plînge și se miră că ziarul n'a publicat fotografia norilor — „pentru că erau destui și se îngrămădeau în jurul soarelui”. Alături cu D-ra Mărăcineanu, regretăm profund această neglijență sau scăpare din vedere a ziarului. Cînd e vorba de ploaie, este condamnat să nu fotografiezi norii.

Tot în acelaș spirit judicios și eminent științific, ieri (24 Martie curent) la o ședință a Societății de Fizică, ținută la Facultatea de științe, a răspuns D-ra Mărăcineanu unor glasuri din asistență care o întrebau despre seninul persistent și ploaia abținută: „Bine, Domnilor, dar plouă în Italia!” — Spunând astfel, Domnișoara ne-a informat, în treacăt, și despre câmpul vast de acțiune a experiențelor D-sale din București și împrejurimi. Clima și, prin urmare, agricultura și excursionismul în cuprinsul surorii noastre Italia, ar putea depinde, carevasăzică, la un moment dat, de niște operații fizice efectuate aci la noi, în Capitala României.

Cu tonul demn și sigur al omului de știință convins de adevărul mare și nou pe care l-a descoperit, D-ra Mărăcineanu încheie astfel scrisoarea sa către directorul ziarului *Dimineața*: „Nu mă impresionează cele ce se scriu pentrucă am avut experiențe foarte reușite și ar fi o adevărată excepție să nu reușesc și de astă dată”. Vedeti cât de metodic este prevăzut totul în cercetările compatrioatei noastre.

Cazul D-rei Mărăcineanu este clasic.

Inevitabil, împotriva adevărului nou s'a ridicat știința oficială. D-l profesor Enric Otetelișanu, directorul Institutului Meteorologic, a informat publicul, mai întâi prin ziare, că „principiul dela care pleacă D-ra Mărăcineanu este just” — și aceasta, adăogăm noi, era din capul locului neîndoielnic, fiind vorba de o învățată româncă, doctor dela Facultatea de Științe din Paris. Inșă, completează numai decît Dl. profesor: ploaia nu poate fi provocată după voie, numai cu săruri de uraniu expuse la soare, ci trebuie ca în aer să se afle o cantitate suficientă de umezeală, un amănunt care nu depinde încă de inițiativa omenească.

Aici, D-ra Mărăcineanu se apără ingenios: „Dacă momentan experiențele merg greu, este din pricină că presiunea e foarte ridicată și nu pentrucă dl. Otetelișanu zice că a găsit mijlocul de a le opri, lucrînd la Băneasa”. Mărturisim că aci textul D-rei Mărăcineanu ne apare cam dificil, nouă care nu suntem de specialitate. „Experiențele merg greu”, fiindcă Dl. Otetelișanu „ZICE” că „a găsit mijlocul de a le opri, lucrînd la Băneasa” —? Fiindcă Dl. Otetelișanu ZICE că a găsit mijlocul sau fiindcă A GASIT în adevăr mijlocul de a le opri, merg greu experiențele D-rei Mărăcineanu? Dacă e de ajuns ca Dl. Otetelișanu să ZICĂ numai că a găsit mijlocul, pentru ca experiențele să meargă greu, atunci Dl. Otetelișanu dispune de o teribilă magie a cuvîntului, și deci de inovații științifice mai revoluționante decît chiar ale D-rei Mărăcineanu. In sfîrșit, aci e ceva greu de tot, ceva de care un profan nu trebuie să se atingă prea mult.

In textul D-rei Mărăcineanu se găsește o altă greutate

asupra căreia ardem de a căpăta lămuriri. Nu se înțelege, în adevăr, dacă Dl. profesor Otetelișanu oprește „experiențele” D-rei Mărăcineanu, sau oprește „ploile”. Nu e de loc tot una. În primul caz, ar însemna că Dl. profesor oprește pe D-ra Mărăcineanu chiar de a-și efectua experiențele; în al doilea, că Dl. profesor oprește ploile după ce D-ra Mărăcineanu le-a dat drumul. Deosebirea este considerabilă: e vorba doar să cunoaștem precis natura și efectul puterilor, nu putem zice altfel decât magie, de care dispune Dl. profesor operînd la Băneasa. Este în joc, cum vedeți, un moment imens al științei fizice romîne.

Este infinit regretabil că tocmai aci, textul Domnișoarei Mărăcineanu este cu deosebire dificil. Credem că, în acest loc, expunerea D-sale trebuia să fie ceva mai populară, rămînînd, de altfel, strict științifică în spiritul său. Abia este nevoie a semna că dacă Dl. profesor oprește oarecum brutal experiențele unei domnișoare, fapta D-sale nu e numai gravă, este și prea puțin galantă.

În fine, D-ra Mărăcineanu admite că vina cea mare este tot a presiunii atmosferice. „Norii (adunați de D-ra Mărăcineanu) au fost împrăștiți de vîntul ce se ridicase în presiune mare”.

Cum vedem Domnișoara Mărăcineanu are nobila generozitate de a evita personalitățile — dă vina cea mare, în definitiv, forțelor oarbe ale naturii, și renunță a insista asupra influenței D-lui profesor Otetelișanu în oprirea ploilor, ci se mulțumește a o pomeni doar în treacăt. Totuși domnul profesor Otetelișanu a trimis Facultății de Științe o adresă unde scrie, între altele: „Deoarece D-ra Mărăcineanu nu se mulțumește de a continua experiențele în taina camerei ei (nu vedem de ce Dl. profesor trece cu vederea amănuntul că experiențele domnișoarei Mărăcineanu nu se pot face în taina camerei, ci, din contră, numai la soare și, de se poate, la margine de apă)..., cum faptul că D-sa este asistentă la Facultatea de Științe din București, ar putea lăsa să se creadă că Facultatea aprobă felul de a vedea al D-rei M., cred că ar fi de cea mai mare utilitate pentru prestigiul științei dacă s'ar numi o comisiune de fizicieni care să lămurească odată pentru totdeauna această chestiune, de oarece începe să devie comică și să frizeze chiar o șarlatanie”.

Ce atitudine am putea recomanda publicului cultivat, însă nu de specialitate, față cu aceste documente, care interesează excepțional omenirea și, mai mult decât atât: demnitatea noastră națională?

Situația e, în rezumat, aceasta: o femeie învățată face o descoperire pe temeiul căreia provoacă ploaie; un bărbat învățat mărește presiunea atmosferică, și oprește ploaia provocată de femeia învățată. Cel puțin astfel se arată lu-

crurile în expunerea D-rei Mărăcineanu, cea în primul loc interesată a clarifica situațiunea. — Nu vedeți aci drama clasică a timpului de față? Lupta reacționarismului masculin pentru a înăbuși silințele generoase ale femeii desrobite? La ședința societății de fizică, despre care am pomenit, un fizician cu spirit liberal, a rugat pe Dl. președinte să dea cuvânt D-rei Mărăcineanu pentru a-și expune descoperirile. Ei bine, Dl. președinte s'a grăbit să amâne desbaterea chestiunii pentru o ședință viitoare. Și aci dar, aceiași îndărătnică rezistență masculină. Apoi nu ar fi prudent și avantajos, atât pentru națiune cât și pentru știință, ca D-ra Mărăcineanu să se adreseze unui grup de femei energice, care să ia în mână organizarea unei propagande adecvate? Un comitet format din femei de știință romine, sub conducerea, de exemplu, a unei luptătoare cu drept cuvânt ilustre cum e Doamna Alexandrina Cantacuzino: — ce n'ar putea face un asemenea stat major, comandat de un așa vrednic generalisim., pentru acreditarea și ilustrarea noii meteorologii feminine romine!?

Romînul posedă, desigur, cu distincție, spiritul științific; însă el e îndreptat mai mult cătră speculațiunea pură. Aplicațiunile îi repugnă întrucîtva. De aceia, în tehnică, poporul nostru a arătat pin'acum oarecare lincezeală sau neglijență. Poate și împrejurările actuale ale vieții noastre publice ne sînt defavorabile în această privință: inginerii noștri iluștri sînt surmenați de chestiunile mari financiare sau chiar politice; o activitate istovitoare prin numeroase consilii de administrație și directorate, consumă cele mai bune energii a tot ce este mai distins în corpul nostru tehnic. Dar credem că e și o chestie de natură: tehnica e lucru oarecum meschin, e meșteșugăric; și, cum ne spunea odată un bătrîn transilvănean, poporul nostru se înfățișează ca un popor de regi — aceasta se vede, cu deosebire, în nobleța danțurilor și cînteceelor noastre populare. Ca agrement, unii regi învățau cite un meșteșug, — dar numai ca agrement. Cine ar putea vrea ca un rege să fie meșteșugar cu tot dinadinsul?

Așa e, mai drept: așa era cu Romînul.

Însă iată: D-ra Mărăcineanu a avut menirea providențială de a împăca lucrurile. Ce simplitate nobilă în tehnica d-sale! Stai, sau te plimbi la soare, pe balcon, sau în parc pe malul pîrăiașului, cu o farfurie într'o mîină și cu o lupă în cealaltă... Este ceva profund aristocratic în eleganța sobră a gesturilor în care spiritul unei savante romine a știut să cuprindă o atît de considerabilă descoperire. — Z.

P. Nicanor & Co.

Recenzii

I. E. Torouțiu, *Heinrich Heine și Heinismul în literatura românească*. București, Tip. „Bucovina”. 1931.

Un volum elegant de aproximativ 250 de pagini. Coperta, de un galben simpatic cu litere roșii și negre, se prezintă foarte bine; e chiar, cred eu, cea mai bună din paginile datorite d-lui Torouțiu. Ce bine ar fi dacă ne-am putea opri aici, la copertă, la „suprafața” cărții! Dar conștiința și cinstea de recenzent ne obligă să fim profunzi, să tăiem foile și să răsfoim. Să răsfoim așa dar...

În definitiv n'a fost pe degeaba; am spicuit diverse flori de stil (dacă ne putem exprima astfel) ca următoarele: „...cînd inima creiază singură, cînd nu intervine speculația atavică a efectelor, și sentimentele rămîn libere să răsune pînă la sfîrșit din amalgam curat.” (pag. 22). Sau: „Impotri-va acestui suflu de redeşeptare națională a Germaniei lucrău toți dușmanii ei: *în intern* străinii și înstrăinații ajutați de ciumurluiții oficiali, *din extern* toți vecinii.” (pag. 37).

Știți de sigur cît s'a vorbit, în Franța și aiurea, de fraza prustiană. Ei, de acum nu se va putea zice că n'avem și noi frazele noastre prustiene. Iată într'adevăr:

„Dacă însă creațiunile lirice, deși izolate, totuși orinduite după severul principiu chiar al autorului, pot forma grupe, iar grupele se încheagă în cicluri care alcătuiesc apoi cărți și dacă prin cuprinsul acestora, se poate urmări firul roșu al unității și conflictul sufletesc, pas cu pas, după tehnica dramatică, și dacă totalitatea operei lirice este învăluită în aceiași *dureerosă atmosferă a unui om nenorocit*, plîngînd toată viața sa prima lui iubire nesatisfăcută, *căutînd mîngîiere în prătăli puri izbucnind*, în clipe de autobiruință, în accente de mîndrie și ironizare a obiectului tragediei proprii, bătîndu-și joc în mod cinic și de suferința altora și simțînd ca un satir diavolească satisfacție, cînd vede și torturile altora, dacă

poezia lirică poate fi considerată ca o operă muzicală unitară, în a cărei uvertură se presimte întregul spirit dominant al ei „atunci, celelalte lucrări fragmentare rămân numai fragmente cu insuficiențe artistice.”

Totuși se găsește și în acest elegant volum un lucru folositor: o enumerare destul de complectă, cred, a traducerilor lui Heine în românește și câteva observații critice asupra lor care nu sînt lipsite de bun simț. — I. G.

* * *

C. J. Popp Serboianu, *Les Tsiganes.*— *Histoire.*— *Ethnographie.*— *Linguistique.*— *Grammaire.*— *Dictionnaire.* Payot, Paris, 1930. În 8°, 399 pag. și opt tablouri comparative.

Istoria țiganilor prezintă încă multe puncte obscure, de sigur din cauză că valoarea socială a poporului este foarte redusă și studiarea lui nu atrage mulți cercetători. Este deci cu atît mai mare meritul cuiva care dă un volum bogat documentat cu privire la acest popor inferior.

S'ar părea că volumul intitulat „Les Tsiganes” se ocupă de istoria țiganilor în general. Dar titlul ne înșeală, căci, dacă în partea pur istorică se vorbește și despre Țigani din alte țări, partea privitoare la limbă nu se raportează decît la cei din România. Ar fi fost deci mai bine dacă titlul ar fi conținut o restrîngere în spațiu. Poate însă că acest lucru i-ar fi micșorat valoarea comercială.

În altă ordine de idei, s'ar părea că autorul vrea să facă o expunere enciclopedică a cunoștințelor despre Țigani. Dar din cele cinci ramuri ale științei trecute în subtitlu, istoria și etnografia sînt tratate fragmentar și superficial, fără vederi originale; gramatica și dicționarul nu stau pe același plan cu lingvistica, ci sînt subîmpărțiri ale ei (trebuiau deci puse între paranteze; cum însă lingvistica nu se reduce numai la aceste două capitole, era mai bine dacă se suprîmă cuvîntul lingvistică).

Cîteva exemple de felul cum e făcută partea istorică: originea Țiganilor este considerată ca nesigură (pag. 20—21), deși nimeni nu se mai îndoește azi că limba lor e de origine indiană. Cine i-a făcut sclavi pe țiganii noștri? La pag. 40, Matei Basarab și Vasile Lupu; la pag. 46, Mircea cel mare, sau chiar un domn mai vechi decît el. Pentru a stabili numărul țiganilor de pe glob, se consultă tot felul de statistici fanteziste (pag. 3 și urm.) și nu se ia în considerație *Les langues dans l'Europe nouvelle* de A. Meillet și L. Tesnière, deși această din urmă carte a apărut în aceeași colecție cu „Les Tsiganes”.

Este însă vizibil că scopul principal al autorului a fost

să publice o gramatică a limbii țigănești. Să ne ocupăm deci de partea gramaticală.

Gramatica unei limbi se poate face în două feluri: ori descriem istoria limbii, adică expunem formele succesive pe care le-au îmbrăcat diferitele elemente ale ei, ori descriem o stare de fapt la un moment dat, de exemplu în epoca actuală. Amîndouă aceste puncte de vedere sînt la fel de îndreptățite. Pe cînd însă cel dintîi cere cunoașterea mai multor limbi și a principiilor de istoria limbii, pentru cel de al doilea ne putem, pînă la un anumit punct, dispensa de aceste cunoștințe. Iată de ce acest din urmă punct de vedere a fost adoptat în lucrarea de față.

Limba țiganilor din țara Galilor a fost descrisă în mod magistral de J. Sampson. Ar fi fost deci suficient ca în lucrarea de față să se marcheze diferențele dintre graiul țiganilor galezi și cel al Țiganilor din România. Dar nu i se poate face o vină autorului din faptul că a preferat să ne dea un studiu complect. Mai bine să întrecă decît să n'ajungă! Să ne mulțumim deci să examinăm ceiace ne-a dat.

Din lipsa de semne tipografice, de sigur, *ă* e scris, în unele caractere, *a*, sau *a* cu o bară orizontală pe deasupra. În alte caractere, semnul *ă* există, ceiace face ca același sunet să fie marcat prin trei semne diferite și să nu știm dacă a se pronunța *a* sau *ă*. Afară de asta, în seria cursivă, bara de pe *t* e atît de mică, încît de multe ori zefarul și corectorul au confundat pe *t* cu *l* și au lăsat litera dintîi în locul celei din urmă, lucru destul de supărător, mai ales cînd se găsește într'un dicționar. În caractere grecești, *omega* e în mod constant confundat cu *pi* (v. pag. 382).

Modelele de conversație puteau lipsi; dar dacă sînt, ar putea fi mai îngrijite: la pag. 245, de exemplu, numele propriu *Maria* e tradus prin *Ghiacel*. Nu e vorbă, accidente de acestea se întîmplă și în exemplele din gramatică: la pag. 212, *Romînia* e tradusă cu *Rusia*, la pag. 116, *Raduloscho* e tradus prin *doctor*.

Iată alte exemple de scăpări din vedere: la pag. 139-140 aflăm cu surprindere că *nici* formează comparative de egalitate în expresiile ca: *Ion nu e nici iute nici mindru*; că *mai mîc* e un comparativ de inferioritate; la 141, că *naj* care formează superlativul în limbile slave e un prefix polonez. La pag. 142-143 se face o diferență între ceiace e indigen și ceiace e de origine indiană în țigănește. Mă opresc aici.

Partea cea mai merituosă a volumului e constituită de versuri și de citatele date ca exemple pentru regulile gramaticale. Aceste citate par a fi prinse după natură și sînt desigur fidel rediate. După ele ne putem face o idee destul de consistentă despre graiul țiganilor dela noi. Partea cea mai

slabă e manualul de conversație, unde vedem pe Țigani intrând în restaurant și comandând în țigănește omari și stridii.

Dicționarul e destul de bogat, deși lipsesc multe cuvinte semnalate de alți autori. Se pune însă întrebarea în ce măsură cuvintele sînt traduse exact. Se pare că autorul a preferat să ia traducerea de-a gata din dicționarul romîno-francez al d-lui Const. Șăineanu. Iată cîteva cuvinte cu litera *s*: *sichavau* „montrer, habituer, indiquer, faire voir, témoigner (de l'affection, etc.); paraître, habituer” și așa mai departe. La fel și exact în aceeași ordine, d. Șăineanu sub *arăta*. La *stinjino* ni se vorbește de stinjenul lui Constantin-Vodă, stinjenul lui Șerban-Vodă, etc. De unde or fi cunoscînd Țiganii aceste varietăți ale stinjenului? Din dicționarul d-lui Șăineanu. La cuvîntul *schara* găsim, ca și la *schara* d-lui Șăineanu, traducerea „tables des matières, index d'un livre”.

Desigur că Țiganii refuză cărțile fără index. La *scaun* găsim, în aceeași ordine ca la d. Șăineanu, traducerea cu termenul medical. „selle”. De sigur că Țiganii au closete cu scaun. Dicționarul nu este altceva decît o copie a dicționarului d-lui Șăineanu. În aceste împrejurări, evident că va fi greu să luăm de bun tot ce găsim în el.

Un ultim fapt; la sfîrșit autorul publică un „tablou comparativ, după Ascoli”, al originii cuvintelor țigănești. Acest tablou este, de fapt, un index la o lucrare a savantului Ascoli. Se obișnuiește în studiile de lingvistică să se treacă în liste, publicate la sfîrșitul volumului, toate cuvintele, din orice limbă, care au fost pomenite în text. Un exemplu: Ascoli a pomenit, în legătură cu cuvîntul țigănesc *baro* „mare”, de forma paralelă sanscrită *bala* și de derivatul latin din aceeași rădăcină, *de-bilis*. La index, se trece între cuvintele sanscrite *bala* cu numărul paginii unde a fost citat, iar între cele latine, *debilis*, urmaf de același număr de pagină. În felul acesta, cineva care se interesează de altă limbă decît cea țigăneasă, găsește ușor pasajele unde se găsesc studiate elementele ei.

Autorul nostru a crezut că indexul lui Ascoli este compus numai din cuvinte țigănești, împărțite în rubricile: țigănești, sanscrite, latine, etc., după originea lor. De aceia transcrie pe 21 de pagini acest index care n'are nici în clin nici în mîneacă cu lucrarea sa și crede că lat. *falx*, lat. *debilis*, etc., sînt cuvinte țigănești de origine latină. Același cuvînt e trecut întîiu printre cele de origine țigăneasă, apoi, sub forma lui sanscrită, printre cele de origină sanscrită, sub forma latină printre cele împrumutate din latinește și așa mai departe.

Toate aceste fapte denotă o foarte gravă lipsă de metodă și fac ca volumul să fie utilizabil numai dacă ne înconjurăm de cele mai atente precauțiuni. Zic: fac ca volumul să fie utilizabil, pentrucă, în ciuda defectelor arătate, cartea este utilă. E prima dată cînd avem un tratat complet des-

pre limba Țiganilor din România și, cel puțin în ce privește textele, el aduce material interesant. Ar fi deci de dorit ca dl. Șerboianu să se pună la curent cu metodele de lucru și să-și continue cercetările.

O ultimă observație cu privire la limbă. Este vizibil că autorul nu știe destul franțuzește ca să publice un volum în această limbă. Ar fi putut să-și publice cartea în românește, dar de sigur că la aceasta s'au opus interese de ordin material. Se pare deci că s'a recurs la sistemul revederii manuscrisului de către un Francez. Rezultatul a fost că în partea de text urmat, cum e capitolul istoric, redactarea e acceptabilă. Dar peste tot unde e vorba să se traducă o expresie izolată în franțuzește, corectorul a fost dezarmat, de aceea limba se resimte. E drept că frazele ca: *Ech se prononce quand ech quand äch* „ech se pronunță cînd ech cînd äch” (pag. 158), *que je veux* „să vreau” (pag. 173) sau *s'il est un poulet de lele, que faut-il dire encore?* „dacă-i pui de lele ce să mai zici?” nu sînt lipsite de farmec. Dar tot era mai bine dacă lipseau.

Al. Graur

* * *

André Maurois, *Tourguenev*. Ed. Bernard Grasset, Paris.

Marele scriitor rus a fost eclipsat în ultimii ani de gloria lui Tolstoj și, mai ales, de aceea a lui Dostoevski. Arta sa simplă și clară, echilibrul său, duioșia și amărăciunea sa ponderată, nu mai sînt pe gustul unei epoci plină de îngrijorare, de frământare, de dezechilibru. Firile obscure, enigmatice, mistice, prind mai ușor într'o astfel de atmosferă, în care seninătatea sună fals, ca o ironie sau ca o sfidare. Astfel divinul și încîntătorul Turghenev a fost încetul cu încetul dat uitării.

Totuși scriitori engleji, în special Galsworthy printre alții, au continuat să-l admire.

André Maurois, critic și romancier, trăind în atmosfera engleză, s'a simțit dator să repare această uitare. A ținut sîteva conferințe al căror rezumat e cartea de față. Se schițează sumar viața poetului: copilăria sa tristă, terorizat de o mamă fantască, amorurile sale cu sora lui Bakunin, cu Pauline Viardot și cu altele, vagabondajul său în țările apusului, relațiile cu Flaubert, Goncourt și Daudet, procesul dintre el și Rusia țaristă și revoluționară, neînțeleș, deopotrivă de amîndouă.

Se desinează firea sa delicată, diletantică, pesimistă și duioasă, inaptitudinea sa tragică pentru pasiunile violente, pentru atitudinile sectare și unilaterale. E vorba apoi de arta romanelor sale, subtilă și desăvîrșită. Un ultim capitol se ocupă de filozofia sa pesimistă, fără să excludă o anumită încredere în destinul și firea omului. Moartea sa, înfiorătoare

în singurătatea și luciditatea cu care s'a produs, e evocată mișcător. Totuși cartea, rapidă și superficială, nu va satisface pe cei care iubesc pe tristul și fermecătorul scriitor rus.

* * *

G. Déat, *Perspectives socialistes*. Ed. Valois, Paris.

Până acum cărțile despre socialism se ocupau, după exemplul lui Marx, să facă critica societății burgeze și să arate declinul ei inevitabil. Această lucrare a secretarului partidului socialist francez, într'o serie de eseuri juxtapuse se încearcă să demonstreze aspectul constructiv, pozitiv al socialismului. Căci socialismul nu e numai o rajustare și o perfecționare a capitalismului, ci constituie, el însuși, un tip de civilizație nouă, cu caractere complexe: tehnice, spirituale, economice.

Bunul simț și prudența inspiră pe autor în primul rînd. El pleacă dela date reale pe care le prelungește numai în viitor. Nu e o construcție utopică, ci o indicație asupra dezvoltării ulterioare a unor forțe, a unei evoluții în curs.

E una din cele mai fructuoase lecturi în domeniul socialismului, din cite au apărut recent.

* * *

M. R.

C. I. Parhon et M. Goldstein, *Traité d'Endocrinologie (Les sécrétions internes au point de vue morphologique, chimique, physiologique et thérapeutique)*. T. I, fasc. II, 1930.

Cu apariția fascicolului II al primului volum din tratatul de Endocrinologie se încheie o muncă extrem de laborioasă depusă de autori în opera lor de sinteză a materialului străin și personal cu privire la studiul glandei tiroide.

Acest volum care atinge aproape 800 de pagini, pe lângă punerea la punct a tot ce se cunoaște astăzi ca etiologie, patogenie, biochimie, diagnostic, patologie, tratament, etc., a afecțiunilor tiroidiene, constituie o adevărată comoară de cunoștinți și idei referitoare la glanda tiroidă, capo d'operă unică în genul ei, dată fiind și autoritatea în materie, precum și reputația mondială a savantului și ilustrului prof. C. I. Parhon.

În cadrul acestei recenzii nu putem descrie decît în linii generale conținutul volumului apărut. Primul lucru demn de a fi subliniat este sistematizarea materialului făcută riguros și așa de magistral încît ușurează oricui, fie studentului, fie cercetătorului mai experimentat orientarea în căutarea chestiunilor ce-l interesează. Cele mai mici capitole abundă în biografia minuțioasă, recoltată din sursele cele mai variate, cu o obiectivitate caracteristică adevăraților

savanți, conținând la urmă și contribuțiile personale ale autorilor.

Primul capitol al patologiei corpului tiroid tratează în chip magistral sindromul Graves-Basedow. E prima descriere atât de bogat documentată, ce se cunoaște pînă astăzi. Nici cel mai mic amănunt nu scapă autorilor ca să-i dea amploarea unui subcapitol întins pe cîteva pagini.

Instabilitatea tiroidiană și gușele sînt descrise nu cu mai puține amănunte decît sindromul precedent.

Descrierea relațiilor maladiilor sistemului nervos cu glanda tiroidă și apoi ilikidistropihiile (distrofii în raport cu vrista) sînt deosebit de interesante grație concepțiilor noi și absolut originale în acest domeniu al patologiei tiroidiene.

Cu această ocazie aducem aminte că unul din autorii de față (prof. Parhon) a fost cel dintîiu ce a arătat rolul covîrșitor ce-l are glanda tiroidă în patogenia psihozelor afective (1910), — fapt confirmat ulterior de mulți autori străini și astăzi admis unanim.

Subcapitolul ilikidistropihiilor este, precum am spus, absolut original, însuși termenul fiind creat de unul din autori (prof. Parhon) ca și termenul „ilikibiologia” (biologia vristelor).

Capitolul corelațiilor corpului tiroid cu alte glande endocrine și țesuturi arată cît de complexă și aridă este problema pusă. Cu toate acestea un șir întreg de fapte și observațiuni noi privite din diferite puncte de vedere se desface rînd pe rînd și permite să evidențieze rolul important al unora din ele.

Urmează apoi capitolul complementar unde e strînsă o cantitate mare de cercetări din timpul cît volumul se afla sub tipar, pentru a pune la curent pe cetitori și cu cele mai din urmă descoperiri.

Incheerea volumului constituie capitolul privirii generale asupra patologiei, fiziologiei și biologiei glandei tiroide, redînd nu numai descoperirile izolate ce au devenit cunoscute în ultimul timp ci deschizînd și pentru viitor foarte multe probleme de biologie generală.

Lucrarea este scrisă într'un perfect stil științific, îmbrăcînd totuși o formă ușoară de citit, cu toate citațiile frecvente autori. În treacăt notăm că bibliografia culeasă și înșirată pretutindenea, atât de vastă și de variată, e explicabilă atât prin conștiinciositatea extremă cît și prin erudiția aleasă în materie, în special a unuia din autori, care s'a consacrat studiului endocrinologiei în genere, dar mai ales glandei tiroide, timp de peste 30 de ani.

Recomandăm călduros această operă monumentală și desăvîrșită care sîntem siguri că va fi de folos spre orientarea

multor generații viitoare, atât reprezentanților lumii medicale cât și ai științelor naturale, atât savanților rutinați, cercetătorilor formați, cât și celor abia inițiați. Fiecare va găsi în acest volum potrivit cerințelor și interesului manifestat toate lucrurile căutate, depinzînd apoi de capacitatea personală de a le asimila într'o măsură mai mare sau mai mică.

Cu drept cuvînt această lucrare presintă un izvor imens și nesecat pe de o parte de fapte bine stabilite, iar pe de alta de observațiuni din cele mai variate, notate ca simple documente, dar, ceiace e important și original, conferind lucrării o calitate deosebit de prețioasă — o sumă de idei și concepții absolut noi și foarte interesante. De aceia credem că volumul apărut acum, după care în curînd vor veni altele din acelaș tratat de endocrinologie, nu poate să lipsească din biblioteca nu numai a nici unui endocrinolog sau biolog, dar nici a unui medic sau naturalist în general.

Dr. I. Ornstein

Revista Revistelor

Anglia și problema hindusă

Anglia se găsește astăzi la o cotitură hotărâtoare a istoriei sale. În fața ei se pune problema de a-și menține dominația sau cel puțin supremația în imensul său imperiu asiatic, pe care se întemeiază de o sută cincizeci de ani bună starea ei economică, dar care astăzi își afirmă tot mai hotărât tendințele de separațiune și independență. Ea are de luptat în Indii cu mișcări naționaliste profunde și puternice și evenimentele recente justifică pe deplin îngrijorarea care a cuprins societatea engleză.

Mișcarea naționalistă în Indii a început încă acum 50 de ani, dar nu a luat forme mai intense decât dela 1919 încoace, cind a intrat în vigoare o nouă constituție, promișă încă dinainte de războiu. În conformitate cu această constituție se institua pentru Indii regimul diarchiei, adică, puterile erau împărțite între rege și guvernatori, reprezentanții autorității britanice de o parte și de alta consiliile și adunările indigene, ale căror membri erau în parte aleși, în parte numiți de Engleji. Dar diarchia, pe lângă faptul că nu satisfăcea revendicările naționaliștilor conduși de Gandhi, s'a dovedit pe deasupra și impracticabilă, ceiace-i silește pe Engleji să numească în 1927 o comisiune de anchetă condusă de Sir John Simon, care să elaboreze un nou statut al Indiilor. Dar evenimentele iau o desfășurare mai re-

pede, decât reformele engleze. În 1928 naționaliștii țin o conferință generală, în care se ajunge la redactarea unei constituții, cunoscută sub numele marelui șef naționalist Nehru, care proclama autonomia integrală a Indiilor față de Anglia ;iar anul 1930 aduce desfășurarea uneia dintre cele mai formidabile mișcări populare cunoscute, condusă de Gandhi. Situația devine foarte gravă pentru Anglia. Cele o sută de Indii rivale au uitat dușmânia lor și s'au unit sub semnul luptei împotriva stăpînirii engleze și a noului lor mit al unei Patrii indiene, făgaș comun pentru atîtea rase diferite. În aceste condițiuni extrem de dificile s'a ținut la Londra, între 12 Noembrie 1930 și 20 Ianuarie 1931 conferința Mesei Rotunde, menită să aducă o soluție problemei indiene. Totuși această conferință, care a întrunit 88 de delegați englezi și indieni nu a reușit să fie o oglindă exactă a opiniunii Indiilor, deoarece tocmai partidele cele mai puternice, acelea ale lui Nehru și Gandhi, nu au fost reprezentate acolo. De aceea sistemul parlamentar conceput după modelul european, cu care a înzestrat Conferința Mesei Rotunde Imperiul Indian, nu prezintă cituși de puțin o garanție durabilă pentru stăpînirea engleză. Dar obstacolul cel mai greu care stă în calea pacificării e evoluția relațiunilor dintre Musulmani și Hinduși.

India engleză, locuită de 340 milioane de locuitori este compusă

din două feluri de teritorii. În primul rând avem cele cincisprezece provincii supuse controlului direct al puterii britanice și locuite de 247 milioane de locuitori (163 milioane de Hinduși, 60 milioane de Musulmani), vin apoi 560 de state independente, vasale Coroanei engleze și unite numai printr'un corp pur consultativ, Camera Prinților dela Delhi. În aceste state ale prinților populația este în mare majoritate hindusă (53 milioane); Musulmanii sînt în număr de numai 9 milioane. Dar atît în stăpînirile engleze, cît și în statele independente, între Hinduși și Mahomedani există o rivalitate, care durează de două sute de ani și care își are originea în superioritatea militară a Mahomedanilor, odinioară cuceritori ai Indiei. Rămăși în minoritate și găsindu-se într'o situație economică, socială și culturală inferioară față de Hinduși, Musulmanii au primit întotdeauna cu bucurie protecția engleză, care le asigură independența față de majoritatea hindusă covârșitoare. Pe de altă parte, sprijinirea elementului musulman constituia și pentru Engleji una din bazele politicii lor, deoarece pe acest joc de forțe se întemeia supremația lor în Indii. Astăzi însă, cînd Musulmanii și Hindușii, uitînd, fie numai pentru moment, rivalitatea lor seculară, luptă împreună, situația stăpînirii engleze în India este foarte critică. Eventualitatea pierderii coloniilor asiatice nu mai este pentru Anglia o presupunere fantezistă, ci o primejdie reală.

Care ar fi consecințele abandonării Indiei de către Anglia? Încet, încet Anglia s'ar retrage din toate posesiunile sale orientale și ar pierde interesul pentru canalul de Suez, Turcia și Marea Mediterană. Pentru situația ei economică consecințele ar fi și mai dezastruase. Industria bumbacului din Lankashire, comerțul, marina comercială, ar fi distruse. În fine consecințele de ordin psihologic ar veni să desăvîrșească ruina popoului englez. Odată Indiile pierdute, tot geniul rasei engleze se va găsi cu siguranță modificat și slă-

bit. Celelalte părți ale imperiului britanic se vor desface complet și definitiv, sau vor căuta în altă parte — probabil America — sprijin și protecțiune.

Dar Indile vor putea oare să se guverneze singure? E probabil, dealtfel, că persistența sistemului castelor, în caz dacă nu va fi la un moment dat scuturat pe cale revoluționară, nu va prezenta un obstacol prea mare pentru progresul naționalismului. Deasemeni, separațiunea sexelor va fi repede abolită. Și odată tutela engleză înlăturată, e foarte probabil că Indiile ne vor oferi spectacolul lamentabil al Chinei de astăzi, sfîșiata de partidele singeroase ale generalilor stăpîni pe satrapii rivale.

(Raymond Lacoste : *La Revue de France*, 15 Mars 1931).

Viața lui A. Comte

Viața lui Auguste Comte, una din cele mai interesante vieți, este volumul nou apărut al lui Henri Gouhier.

Auguste Comte s'a născut la Montpellier, dintr'o familie de burghezi modeste. Tatăl său, care era un om sobru și ponderat, nu s'a regăsit în fiii săi.

Cel mic plecat într'o lungă călătorie și-a găsit moartea în Antile. Cel mare (filosoful) a intrat dela vîrsta de 16 ani la Școala Politehnică.

Auguste Comte iubea Parisul și școala sa. Studia cu multă plăcere, — ceiace nu-l împiedecă să fie în fruntea turbulenților. Promoția lui a devenit într'atît de turbulentă, încît a fost concediată; iar Auguste Comte s'a reintors în orașul său natal. La Montpellier n'a stat mult, a revenit la Paris, unde începe să dea lecții. Se împrietenește cu Saint-Simon și-i devine discipol pasionat. Colaborează la cîteva publicații neviabile ca *l'Industrie, le Politique, l'Organisateur*.

Deja se gîndește să fondeze un nou sistem filosofic. Auguste Comte vrea să dea filosofiei un sens pozitiv.

După ce se va stabili, spune el, filozofia fiecărei științe în parte, va fi permis de-a reuni aceste observațiuni și de a lua ce e comun la ele. Se va obține astfel filozofia generală a tuturor științelor, singura logică rezonabilă, căci certitudinea sa va fi aceea a științei însăși.

În curînd apare primul său volum: „Système de politique positive”. Cu această ocazie se ceartă cu Saint-Simon. Primește elogiile de la oameni de valoare. Insuși ministrul de atunci Villèle îl apreciază și-i dă un loc bun la Universitate. Toate aceste onoruri nu erau suficiente. Realitatea e mult mai neagră. Constrîns la o viață mizerabilă, din lipsă de bani, face cea mai mare prostie căsătorindu-se.

În 1826 deschide un curs de politică pozitivă. Auditorul său e format din oameni marcanți ai epocii.

Din nenorocire s'a îmbolnăvit de o alienație mentală destul de gravă. Încearcă să se sinucidă. Este salvat și 'n urmă își revine. Dorința de a lucra îl salvează. După revoluția din 1830 a fost numit repetitor de mecanică la Școala politehnică.

Elevii îi admiră claritatea și inteligența cursurilor. Nu reușește însă să ocupe o catedră.

În ciuda nereușitei sale, Comte continuă să lucreze. Între 1839 și 1842 își publică cele 6 volume de Filozofie pozitivă.

Auguste Comte își formează în scurt timp o reputație considerabilă nu numai la Paris, dar chiar în Europa întreagă.

În viața sa privată e totuși nemulțumit. Se desparte de soția sa nedemnă. În 1844 cunoaște pe Clotilde de Vaux, pentru care are o pasiune spirituală puternică. În 1846 Clotilde moare și Comte e profund impresionat. El se retrage din lume și trăește izolat într'o casă din strada Monsieur-le-Prince. Morala și igiena îi prescriu o viață foarte echilibrată.

De cînd a cunoscut-o pe Clotilde de Vaux, filozofia lui Auguste Comte s'a dublat de-o religie nouă. El e marele preot al umanității, or-

ganizează rituri și ceremonii complicate. Trăește, împărțindu-și timpul între rugăciune și organizarea societății viitoare, bazată pe știință.

Timp de 10 ani a dus viața aceasta austeră. Sfirșitul vieții sale a fost dintre cele mai triste. Bolnav de cancer la stomac, el urmărește cu multă răbdare progresul boalei. În cele din urmă boala i se agravează și la 4 Septembrie 1857 moare.

(Octave Aubry: Ric et Rac, Mart 1931).

„Briganzii romantici” în Italia

În Roma romantică a anilor 1820—1850, brigandajul era ceaice avea ca mai romantic. De briganzii Calabriei, Abbruzilor, Sonninelui și Romei, adesea fioroși, dar de cele mai multe ori mulțumit cu o pradă ușoară, departe de a fi prețul unei vieți omenești, se vorbea în Europa întreagă și numele lor dădea Italiei o faimă de care ea, dealtfel, ușor s'ar fi putut dispensa, cu atît mai mult cu cît această faimă venea să se adauge reputației de pungași a aventurierilor săi din secolul precedent. În orice caz acești briganzi constituiau o atracție: posibilitatea unei mici aventuri fără consecințe prea grave, înviora monotonia călătoriei. Astfel blazații engleji îi priveau mai mult ca o distincție, pe_cînd englezoaicele frumoase, atît tinere cît și bătrîne nu întotdeauna făceau tot posibilul pentru a evita fiorii unei întîlniri cu un vagabond frumos și cavalier în închipuire, dacă nu în realitate.

Descoperirea acestor briganzi pentru publicul european a fost făcută de pictorul francez Léopold Robert. După ce a urmărit zadarnic gloria timp de ani de zile cu tablouri talentate, dar neobservate de nimeni, întîmplarea îl pune la 1820 în fața unui grup de briganzi, arestați din ordinul papei Leon XII împreună cu soțiile și rubedeniile lor. Frumoasa Grazia Boni, văduvă de primul bărbat la vîrsta de 22 de ani și acum soția unui brigand celebru din Sonnino:

Francesco Nardelli, îi servește drept model pentru tabloul lui: „Soție de brigand vechind asupra soțului său în timpul somnului“, care a avut un răsunător succes și a seos pe briganzi la modă. Alți pictori merg pe urmele lui Léopold Robert, iar cîțiva scriitori engleji și franceji, printre care Alexandre Dumas cu celebrul său „Conte de Montecristo“, îi introduc în literatură.

Străinii, ignorînd pitorescul costumelor locale, credeau de bună samă că briganzii și-au însușit un fel de uniformă de fantezie; ei nu-și dădeau sama că aceiași ținută era obișnuită și pentru cei mai inofensivi țărani din Frosinone sau Sonnino, care nici nu aveau alte haine. Precum nu se gîndeau deasemeni prea mult că cei mai mulți briganzi aveau case, pămînt, erau însurați, credincioși și chiar religioși în felul lor. Dar aceste fapte explică măsurile luate în contra lor. După ce guvernul pontifical, stăpîn pe atunci în acele regiuni, a încercat zadarnic să le opună forța armată, papa le-a propus iertarea de toate păcatele, slujbe și peniuni, dacă își încetează activitatea. Acest apel a fost mai eficace, decît amenințările anterioare. O mulțime de briganzi au răspuns chemării pontificale și adăogînd modestelor economii adunate din îndeletnicirile lor romantice, pensiunile de ispășire, au început o viață cinstită, respectați de populație de două ori: pentru trecutul lor romantic și glorios și pentru prezentul lor onorabil. În prima jumătate a secolului trecut se puteau încă întîlni în Cetatea Eternă mulți briganzi de-aceștia, amnistiați de papa. Unul dintre cei mai urni, dar și dintre cei mai glorioși a fost Carmagnola, descris de scriitorul francez Villemot.

Totuș apelul la sentimentele creștinești ale briganzilor, care a pus capăt brigandajului italian, nu întotdeauna a fost la fel de eficace. Vom povesti ca încheiere întimplarea petrecută cu rectorul seminarului din Terracine, care-și făcuse un titlu de glorie din măiestria cu care convertea pe briganzi pe calea cea

bună. Într'o zi doi dintre cei mai temuți briganzi ai regiunii: Masocco și Gasparone se prezintă rectorului și i se pocăiesc de crimele săvîrșite. Acesta din urmă îi adăpostește în seminar și le pune la dispoziție cele necesare pentru traiu. Dar într'o frumoasă zi, în lipsa rectorului, Masocco și Gasparone jefuesc seminarul și sub amenințarea pumnalelor, silesc pe cei cincisprezece seminarisți cîți erau acolo, să-i urmeze în munți, unde îi întîmpină ceilalți membri ai bandeii. Sărmanii seminarisți au stat în captivitate, pînă cînd părinții lor au strîns suma de 2000 de scuzi, cerută ca preț de răscurpărare.

(Madeleine Barré: *La Revue Mondiale*, 1 Mars 1931).

Inflația operelor lui Dostoievski în Germania

Nici o țară din Europa nu și-a apropiat atît de mult opera mistică și profetică a lui Dostoievski, ca Germania de după războiul mondial. Statisticii precise nu se pot stabili, totuși o privire asupra buletinelor și cataloagelor caselor de editură și a burselor de cărți, ne furnizează informațiuni edificatoare asupra deșvoltării literaturii lui Dostoievski în Germania, cu punctul culminant în anul 1921.

Anii 1918 și 1919 înca nu aduc nici o lucrare tradusă și nici o ediție completă, dar în anul următor se publică o ediție completă în 22 de volume (1000 ex.) și 7 lucrări separate (52.000 de ex.), în total 29 de volume în 53.000 de exemplare. Punctul culminant a ceiace am putea numi „inflația operelor lui Dostoievski“, îl constituie anul 1921. Numărul volumelor din ediția completă crește la 25, iar al celor publicate separat la 68, ceiace face ca numărul total al volumelor publicate în acest an să atîngă cifra de 203.000! Anul 1921 mai este caracterizat prin faptul, ca el aduce 7 antologii precum și primele volume ale ediției rusești a operelor lui Dostoievski pe pămîntul german (8 volume în 98.000

de ex.) În același an se publică un număr destul de mare de lucrări despre Dostoievski (6 lucrări în 8000 de ex.), întrecut de altfel în 1925, care aduce 6 lucrări de acest fel, în 14.000 de exemplare.

După 1921 curba consumației operelor lui Dostoievski coboară cu încetul. Anul 1922 aduce numai 25.000 de exemplare ale volumelor traduse, dar în același an numărul volumelor rusești se ridică de la 8 la 15 (76.000 de ex.). În anul următor edițiile operelor lui Dostoievski sufăr o nouă micșorare, dând un număr total de 32.000 de exemplare. În 1925 se produce o nouă urcare, publicându-se 28 de volume de traduceri în 60.750 de exemplare. După aceasta cifrele reiau curba coboritoare, ajungând în 1929 la 30 lucrări traduse, scoase în 32.000 de ex. Timpul dintre 1921—1925 poate fi astfel considerat ca perioada de inflație a operelor lui Dostoievski, cu o creștere bruscă în 1921 și cu câteva variații în anii următori, pînă în anul 1925 care poate fi considerat ca an de stabilizare al comerțului de librărie german și al capacității publicului cititor. Ar fi foarte important de cunoscut, ce scriitori străini se pot măsura în popularitate cu Dostoievski pentru a preciza gradul de preferință de care se bucură ei în Germania. Datele statistice ale comerțului de librărie, totdeauna neprelucrate, nu ne dau însă posibilități prea largi în această direcție.

Statistica noastră a ținut cont și de lucrările *asupra* lui Dostoievski, adică cele de biografie, analiză, critică. Hotărîtoare pentru stabilirea curbei noastre, rămîn însă cifrele privitoare la numărul *traducerilor*, adică cea ce a fost de fapt *consumat* de masse. Din nefericire nu se poate face o statistică a categoriilor de cititori, interesul căreia apare clar din datele parțiale furnizate de bibliotecile populare din regiunile germane ale Cehoslovaciei. Acolo cititorii operelor lui Dostoievski sînt recrutați din toate păturile sociale, dar mai ales dintre lucrători și funcționarii particulari, oameni atinși mai des de

crize sufletești. Mai puțin numeroși sînt cititorii-femei și mai puțin încă studenții universitari. Dar clientela clericală este deosemeni destul de numeroasă.

Pentru a da o interpretare justă curbei de inflație a operelor lui Dostoievski în Germania, trebuie înainte de toate să ținem samă de inundarea Germaniei cu emigranți ruși. Aceștia au ridicat și mențin pînă astăzi un interes puternic pentru tot ce e rusesc, furnizînd în același timp și pe traducătorii mai de samă. O altă cauză este ieftinătatea cărții germane în țările străine, consumatoare ale cărților germane (Elveția, America, Cehoslovacia), în perioada de inflație monetară dintre 1921-24. Totuși, aceste cauze nu trebuie supracevaluate. Pătrunderea operei lui Dostoievski în spiritul german are baze mai adînci care rezidă în parte în anumite trăsături specifice ale spiritului și caracterului german (contactul cu spiritul rusesc va implini în curînd un secol de tradiție neînrupată), parte în nevoile și trăsăturile timpului. Una dintre aceste nevoi, dictate de împrejurări ce nu și-au încetat încă acțiunea, este și dorința de a găsi în opera lui Dostoievski o explicație mai adîncă a revoluției spirituale și materiale din Rusia.

(Sonia Lane: *Die Slawische Rundschau*, Martie 1931).

Reforma învățămîntului superior din Rusia în 1930.

Încă din primii ani ai existenței Uniunii Sovietice, conducătorii învățămîntului universitar rusesc au început să se depărteze de ideea de bază pe care s'a dezvoltat Universitatea în Europa și anume, ideea lui „Universitas Literarurum“, căutînd a găsi pentru învățămîntul socialist forme mai corespunzătoare concepțiilor marxiste. Seria de reforme aplicate învățămîntului superior în ultimul deceniu culminează cu cea supusă Adunării generale a Comitetului Central al Partidului Comunist Panrus

din 16 Noembrie 1929 și pusă în aplicare în anul următor.

Ideile principale ale acestei din urmă reforme sînt următoarele:

1. Reorganizarea învățămîntului primar;

2. Prescurtarea duratei studiilor îmbinată cu o maximă specializare a lor;

3. O legătură mai strînsă între teorie și practică;

4. Reforma programelor de învățămînt și a metodelor pedagogice;

5. O administrație mai severă;

6. Subordonarea școlilor superioare instituțiilor superioare interesate.

Acest vast program, menit să desăvîrșească pe de o parte edificarea învățămîntului socialist, are de scop, în același timp să deservescă cu maximum de înțelegere și rendement nevoile speciale actuale ale Uniunii, căreia aplicarea planului quinquenal îi cere tot mai mulți tehnicieni și specialiști, astăzi în număr insuficient față de enormele ei nevoi și față de numărul lor în statele industriale dezvoltate (astfel în Statele Unite sînt 125 ingineri la 10.000 de lucrători, în Germania 196, în Rusia numai 80). Iată o schiță a învățămîntului în U. R. S. S., în conformitate cu ultima reformă.

La bază stă școala primară obligatorie de 7 ani (Semiletca), cu un program de educație generală, puțin deosebit de la sat la oraș. Învățămîntul secundar este format din școli tehnice speciale: industriale, agricole, social-economice, medicale, pedagogice și artistice. Orașele mari posedă de obicei toate categoriile, cele mici, numai școlile necesare regiunii. Durata studiilor în școlile tehnice este de 2½-3 ani și diploma lor este obținută de obicei la vîrsta de 17-18 ani. Pentru înscrierea în școlile superioare este necesară diploma unei școli tehnice secundare și dovada unei practici ulterioare de cel puțin 3 ani, într-o întreprindere sau instituțiune corespunzătoare specialității principale. Pentru munci-

tori și adulți accesul în școlile superioare este ușurat prin frecventarea unor facultăți muncitorești speciale (Rabfak), diploma cărora ține locul diplomelor tehnice.

În ce privește legătura dintre practică și teorie, noile programe prevăd că între 40 și 50% din durata studiilor trebuie consacrată lucrărilor practice. Metoda seminarilor active și a laboratoarelor este cea preconizată cu deosebire de pedagogia sovietică. Dar caracteristica cea mai însemnată a învățămîntului sovietic superior este specializarea dusă la maximum a ramurilor sale. Universitatea veche este desființată în zeci și sute de institute independente cu programe deosebite. Pentru a ne face o idee de această specializare vom arăta numai că grupul industrial-technic al școlilor superioare cuprinde 314 tipuri deosebite împărțite în 17 subgrupuri; cel agricol — 58 de tipuri; cel social-economic 13 subgrupuri și 82 tipuri; cel pedagogic 10 subgrupuri și 52 tipuri; cel pedagogic 10 subgrupuri și 52 tipuri; cel medical 5 tipuri; cel artistic 5 subgrupuri și 50 de tipuri. Pentru această enormă varietate de institute superioare, există 815 programe diferite de învățămînt.

În fruntea fiecărei școli superioare stă un director numit nu de Comisariatul Instrucțiunii și al Culturii, ci de organele economice și trusturile de stat, corespunzătoare specialității școlii. Acest director are puteri discreționare în ce privește administrația și conducerea lucrărilor, dar este răspunzător de gestiunea sa în fața instituției care l-a numit. El este secundat de conducătorii secțiilor, avînd aceleași atribuțiuni în domeniul lor și răspunzători în fața lui. Principiul conducerii unice și o disciplină militară caracterizează astfel organizația institutelor sovietice de înaltă cultură.

Organizarea învățămîntului superior schițată mai sus, întîmpină însă în realizarea planului autorilor ei, acela de a umple în timpul

cel mai scurt golurile cadrelor tehnice, aceiași piedică insurmontabilă, care îngreiază cel mai mult realizarea întregului plan quinquenal, anume rezistența materialului uman: pînă la 52% dintre studenții sovietici nu se pot adapta ritmului forțat al studiilor și sînt siliți să repete anul.

(Klaus Mehnert: *Ost-Europa*, Februarie 1931).

★

Măria-Sa Puiul Pădurii

Se știe că romanul „Măria-Sa Puiul Pădurii”, ultima operă a d-lui Mihail Sadoveanu, e o prelucrare a răspînditei legende „Genoveva de Brabant”. Dar, pe cînd această din urmă povestire are factura celor mai multe cărți populare, versiunea d-lui Mihail Sadoveanu a ridicat legenda la înălțimea unei desăvîrșite opere epice.

Legenda Genovevei, așa cum circulă în popor, are scăderi pe care mentalitatea primitivă nu le surprinde. Atmosfera de basm, în care

se desfășură acțiunea ei, face ca omul primitiv să accepte povestirea fără să simtă nevoia unor motivări. Dimpotrivă, mai mult îl încîntă enigmaticul și neverosimilul.

Omul cultivat însă nu poate accepta o acțiune nejustificată. De aceea legenda Genovevei îl lasă rece, deși, în fond, ea are însușiri de o nebănuită frumusețe.

Prelucrarea d-lui Mihail Sadoveanu urmărește tocmai scoaterea la iveală a acestor însușiri și prezentarea lor într'o formă potrivită gustului nostru rafinat. Legenda Genovevei a devenit, prin pana d-lui Sadoveanu, un roman de impresionantă realitate, înlocuindu-se miracolul cu elemente de motivare strinsă.

Nu este cea dintîi operă de artă izvorită din colaborarea d-lui Mihail Sadoveanu cu producția viguroasă și plină de sevă a muzei populare.

(*Adeverul literar și artistic*, April 1931).

Mișcarea intelectuală în străinătate

Literatură

J. G. Prodhomme, *Vingt Chefs-d'oeuvres, jugés par leurs contemporains*. (Ed. Stock).

În acest volum se trec în revistă două secole din viața literară a Franței.

Albert Thibaudet a spus că această lucrare reproduce mai mult de două sute de texte strict originale și că prezintă „o imagine a literaturii în formație” căci critica contemporană trăește, cugetă și scrie într'un moment în care triajul nu este încă făcut.

Fiecare din cele douăzeci de opere este judecată de contemporanii ei. Critica de-atunci este dată exact.

Prin caracterul ei obiectiv și documentar această lucrare, rezultată din lungi și erudite cercetări, se adresează nu numai marelui public, dar și profesorilor și studenților care vor găsi în ea un supliment indispensabil oricărui manual de literatură.

Albert Beguin, *Entretiens de Goethe avec le chancelier de Müller*. (Ed. Stock).

Până la traducerea d-lui Beguin, aceste convorbiri erau inedite în franțuzește.

Ele însămnă o mărturie excepțională mai întâi pentru că Müller a scris aceste note zi la zi, fără să le mai revadă și fără să le publice în timpul vieții, și apoi pentru că situația socială și înalta lui cultură au făcut din el un interlocutor de-

osebit care-i vorbește lui Goethe dela egal la egal, și care-l admiră fără să se umilească înaintea lui și fără să caute a-l zeifica.

Goethe apare ca un om, cu tot geniul lui dar și cu slăbiciunile lui.

Publicarea acestor dialoguri este prin aceasta un corectiv indispensabil celebrelor conversații cu Eckermann, operă a unui spirit subaltern, pierdut de respect în fața idolului său.

Remarcabilele note și lămuriri ale d-lui Beguin permit oricui să facă lectura acestei cărți, fără nici o pregătire.

Romane

Sigrid Undset, *Printemps*. (Ed. Stock).

Mare pictor al femeii, analistă a problemelor amorului, ale familiei, a rolului social al femeii, Sigrid Undset, n'a evocat niciodată o figură feminină mai caracteristică temperamentului norvegian și în acelaș timp mai universal semnificativă decît Rosa Wegner, eroina din „*Printemps*” iubită de cei doi frați Aksel și Torkild.

Nașterea, agonia amorului, renașterea lui, infinitele nuanțe ale unei pasiuni destinate să ilumineze de bucurie o întreagă viață, constituesc un vast subiect tratat în această carte cu o știință a inimii și cu o sinceritate îndrăzneată care explică imensul succes al ilustrei „authorass” în Europa ca și în America.

Tabla de materie

a

VOLUMULUI LXXXV

(Anul XXIII, Numerele 1, 2 și 3)

I. Literatură

	PAGINA
<i>Botez Demostene.</i> — Călătorii	5, 150, 280
<i>Cazimir Otilia.</i> — E amintirea... (Versuri)	138
<i>Ciurezu D.</i> — Amiază moartă (Versuri).	148
— Dincolo de margini (Versuri).	257
— In câmp (Versuri)	258
<i>Lesnea George.</i> — Priveștițe (Versuri)	31
<i>Mihăescu Gib I.</i> — Deus ex machina	113
<i>Protopopescu Dragoș.</i> — Cîțiva oameni, papagalul și încă un om	33, 140, 259
<i>Teodoreanu Al. O.</i> — Consemnul	45
<i>Sadoveanu Mihail.</i> — Băeșel	243
<i>Verbiceanu Zoe.</i> — Casa cu minuni	24, 167, 273

II. Studii. — Articole. — Scrisori din țară și din străinătate

<i>Claudian Al.</i> — Chestiunea agrară în Rusia înainte de revoluție	180
<i>Comarnescu Petre.</i> — Precieri asupra civilizației ame- ricane	155
<i>Irimescu Dr. S.</i> — Medicul de ieri, de azi și de mâine	127

	PAGINA
<i>Pandrea Petre.</i> — Incotro? (Bogați și săraci)	225
<i>Suchianu D. I.</i> — Personajele secundare	176
<i>Tolu Nicolae.</i> — Istorie și artă	54, 286
<i>Vulpe Radu.</i> — Callatis (Povestea unei vechi cetăți elene din Dobrogea).	251
<i>Zarifopol Paul.</i> — Ruine literare	15

III. Cronici

<i>B. C.</i> — Cronica muzicală.	189
<i>Dragoș P.</i> — Cronica ideilor (Stalin și tovarășii)	192
<i>Melchett Lord.</i> — Cronica engleză (Situția economică a Imperiului Britanic).	63
<i>Philippide Al. A.</i> — Cronica literară („Poarta Neagră” de Tudor Arghezi)	69
<i>Sevastos M.</i> — Cronica teatrală.	73, 185
<i>Vișoianu Const. I.</i> — Cronica externă (Comisiunea Eu- ropeană).	290

IV. Miscellanea

<i>P. Nicanor & Co.</i> — D. N. Iorga martir. — „Stil nervos” și „Condeiu vioiu”	77
— Intre partide și tehnicieni. — Jubileul d-lui N. Iorga. — Rusia și Europa. — „Unicul și cel dintii critic român”. — Sindicalizarea cetitorilor.	196
— Revistele. — Timp și suflet. — Din științele exacte: descoperirea d-rei Mărăcineanu	305

V. Recenzii

<i>Carp O. (Dr. G. Proca).</i> — Rîndunel (Izabela Sado- veanu).	88
<i>Cunescu Ing. C. Stavri.</i> — Raționalizarea și politica socială (M. Ralea)	210
<i>Déat G.</i> — Perspectives socialistes (M. R.)	320
<i>Galaction Gala.</i> — Roxana (Al. A. Philippide)	204
<i>Goldstein M.</i> vezi <i>Parhon C. I.</i>	
<i>Huxley Aldous.</i> — Contrepoint (D. I. Suchianu)	213
<i>Kirișescu C.</i> — La Pédagogie de la Paix (M. Ralea)	210

	PAGINA
<i>Lesnea George.</i> — Veac tânăr. Poezii. (M. Ralca) . . .	210
<i>Maurois André.</i> — Tourguenév (M. R.)	319
<i>Marinescu I. M.</i> — Figuri din antichitatea clasică. II. Elada. (C. Balnuș).	207
<i>Mironescu I. I.</i> — Intr'un Colț de Raiu (Izabela Sadoveanu)	85
<i>Nițescu Voicu.</i> — Douăzeci de luni în Rusia și Siberia. 1917—1918 (T. U.)	89
<i>Parhon C. I. et M. Goldstein.</i> — Traité d'Endocrinologie. Les secrétions internes au point de vue morphologique et thérapeutique. T. I, fasc. II (Dr. I. Ornstein).	320
<i>Pitigrili.</i> — Fecioara de 18 Carate (D. I. Suchianu). . .	93
<i>Popp Serboianu C. J.</i> — Les Tsiganes. Histoire, ethnographie, linguistique, grammaire, dictionnaire (Al. Graur).	316
<i>Sadoveanu M.</i> — Baltagul (Izabela Sadoveanu)	82
<i>Seurre J.</i> — En Roumanie (Izabela Sadoveanu)	211
<i>Sulică N.</i> — Clasicismul grecoroman și literatura noastră, în special Eminescu (Al. Graur)	208
<i>Șolokov.</i> — Sur le Don paisible (D. I. Suchianu)	95
<i>Topîrceanu G.</i> — Scrisori fără adresă (Izabela Sadoveanu).	86
<i>Torouțiu I. E.</i> — Heinrich Heine și heinismul în literatura românească (I. G.)	315
<i>Vessereau M.</i> — Roumanie terre du dor (Izabela Sadoveanu).	211

VI. Revista Revistelor

Adeverul literar și artistic	329
Arhiva pentru Știința și Reforma socială	216
<i>Aubry Octave.</i> — Viața lui A. Comte (Ric et Rac)	324
<i>Barré Madeleine.</i> — „Briganzii romantici” în Italia (La Revue Mondiale)	325
<i>Bourguès Lucien.</i> — Ce se petrece în Rusia (La Revue de France)	217
<i>Dinar André.</i> — Duelul sexelor (La Revue Mondiale).	221
<i>Dominique Pierre.</i> — Problema și viitorul Sovietelor (Plans)	222
<i>Festa Nicola.</i> — Realitatea lui Omer (Nuova Antologia)	105

	PAGINA
<i>Gusti D.</i> — Problema federației statelor europene (Arhiva pentru Știința și Reforma Socială)	99
<i>Heller Herman.</i> — Funcționarii în democrația germană (Die Neue Rundschau)	101
<i>Lacoste Raymond.</i> — Anglia și problema hindusă (La Revue de France)	323
<i>Lane Sonia.</i> — Inflația operelor lui Dostoevski în Germania (Die Slawische Rundschau).	326
<i>Mehnert Klaus.</i> — Reforma învățămîntului superior din Rusia în 1930 (Ost-Europa).	327
<i>Paulhan Fr.</i> — Înțelesul risului (Revue philosophique).	219
<i>Petrovici I.</i> — Filozofia lui Titu Maiorescu (Revista de Filozofie)	97
<i>Pinon René.</i> — Conferința dela Geneva (Revue des Deux Mondes).	107
<i>Roustan Mario.</i> — Socialismul lui Lamartine (La Grande Revue)	107
<i>Semenoff E. și M.</i> — Ivan Turghenev și femeile (La Revue Mondiale).	103
<i>Waetzoldt Dr. Wilhelm.</i> — „Cetatea Muzeelor” din Berlin (Muscion)	104
<i>Wölfflin Heinrich.</i> — Sistematică în istoria artei (Die Neue Rundschau).	100

VII. Mișcarea intelectuală în strălănatate

<i>Babelon André.</i> — Lettres de Diderot à Sophie Volland.	109
<i>Babits M.</i> — Le fils de Virgile Timar	224
<i>Bequin Albert.</i> — Entretiens de Goethe avec le chancelier de Müller	330
<i>Bouniatin Mentor.</i> — Les crises économiques. Essai de morphologie et théorie des crises économiques périodiques	110
<i>Gonnard René.</i> — Histoire des doctrines économiques.	110
<i>Lecoq Louis.</i> — Cain	109
<i>Londres Albert.</i> — Pêcheurs de perles	223
<i>Mille Pierre.</i> — Le roman français	109
<i>Pappacena Enrico.</i> — Gogol	109
<i>Pilski Pierre.</i> — Au service de la Tcheka	223
<i>du Pasquier Jacqueline.</i> — Cinq étages	223

226

109

<i>Prodhomme J. G.</i> — Vingt Chefs-d'oeuvres. jugés par leurs contemporains	330
<i>Serdac Alain.</i> — La femme du bout du monde	110
<i>Undset Sigrid.</i> — Printemps	330
<i>Wagenführ Dr. Rolf.</i> — Die Konjunkturtheorie in Russland	110
<i>Yamata Kikon.</i> — La trame au milas d'or	224
VIII. Bibliografie	111

CONCURSURILE ȘCOLARE
ALE
„REALITĂȚII ILUSTRATE“
50.000 lei premii

Dorind să stabilească o legătură strânsă între revistă și tineretul școlar, care întotdeauna a simpatizat cu această publicație, s'a hotărât instituirea unor concursuri dotate cu premii importante.

În patru numere consecutive, va publica câte trei grupe de întrebări, fiecare grupă adresându-se câte unei categorii de școlari și studenți: o categorie a școlarilor din cursul primar, cealaltă a celor din cursul inferior de liceu, și ultima a liceenilor din cursul superior. În această din urmă categorie intră și studenții universitari, sau acei care au terminat liceul.

Întrebările vor fi variate și alese la întâmplare, din domeniul științei, al istoriei și literaturii.

O serie întregă de premii pentru fiecare grupă în parte, va răsplăti pe cei care vor ști să dea cele mai bune răspunsuri.

Concurenții sunt ținuți să răspundă fiecare cât mai bine și la cât mai multe întrebări, din totalul celor 12, pentru fiecare categorie. Aceste răspunsuri, însoțite de buletinul pe care-l publică „Realitatea” completat cu datele necesare, trebuie să fie scurte și concise: nu se admit mai mult de 20 de rânduri, pentru fiecare răspuns.

Premiile sunt următoarele:

Trei premii a : 10.000 lei pentru fiecare categorie.
„ „ „ 3.000 lei pentru fiecare categorie.
„ „ „ 1.500 lei pentru fiecare categorie.

În afară de premii în bani, mai oferă și 25 premii de consolare, a 500 lei, în volume, după alegere.

Răspunsurile la aceste întrebări se pot trimite fie separat, fie toate odată, la adresa revistei str. C. Mille 7, după terminarea seriei. Pe plic sau pe carte poștală, se va menționa: „Concursurile școlare”.

Toate amănuntele în „REALITATEA ILUSTRATA”.
